

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ:
MERSİN ÖRNEĞİ

NİLÜFER ERDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, 2008

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ:
MERSİN ÖRNEĞİ

NİLÜFER ERDOĞAN

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Metin ALTIOK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, 2008

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nilüfer ERDOĞAN tarafından hazırlanan “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Görünmeyen Emegi; Mersin Örneği” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

Yrd. Doç. Metin ALTIOK
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. İsmail TUNCER

Üye

Doç. Dr. Ayşe Gül YILGÖR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

... / ... / 20..

Prof. Dr. A. Nükhet ADIYEKE
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, kadınların ev içi üretimle gerçekleştirdikleri devasa hizmetlerin sağladığı faydadan yalnızca aile bireylerinin değil, günümüz kapitalist sistemin de yararlandığını ortaya koymaya çalıştık. Böylelikle, tarihsel süreç içerisinde kadına atfedilmiş ve toplumun hemen her kesimi tarafından benimsenmiş ev içi üretimin aslında kadının sorumluluğunda olmasının doğal bir olgu olmadığını, kurgusal nitelikler taşıdığını göstermek istedik. Bunun yanında, kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri bu üretimlerin boyutlarını ve çeşitliliğini saptayarak kadının görünmeyen emeğini tartışılabilen bir düzleme taşımaya çalıştık. Çalışmamızın en temel amacı ise, gün geçtikçe yükselen kadın hakları mücadelesine bir katkı sağlamak ve kadının görünmeyen emeği ile ilgili ileride yapılacak çalışmalarda başvurulabilecek bir kaynak oluşturmak olmuştur.

Çalışma sürecinde bilgisi, deneyimi, sabrıyla bana yol gösteren ve her şeyden önce bana eleştirel bir bakış açısı kazandıran, değerli danışmanım Yrd.Doç. Metin Altıok'a, çalışmanın gövdesini oluşturan alan araştırmasının değerlendirme aşamasında bilgisi ve birikimiyle benden yardımını esirgemeyen Yrd. Doç İsmail Tuncer (bi bak)'e, yine bilgisinden ve birikiminden faydalandığım, güzel sohbetleriyle ve enerjisiyle çalıştığım konuda beni hep yüreklendiren Doç Dr Ayşe Gül Yılgör'e, tüm zamansızlığına rağmen bana zaman ayırarak, sayısız kolaylık sağlayan, hep yanımda olan eşim Can Erdoğan'a ve son olarak bu çalışmanın hayat bulmasında, çok önemli bir rolü olan, hem çalışıp hem de beni büyüten değerli insan, annem Naciye Yurt'a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

1960'ların sonu 1970'lerin başından itibaren feminist tartışmaların en önemli sorunlarından birisi olan kadının görünmeyen emeği bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu konuyu ele alışımızın sebebi kadının ev içinde kapalı kalan görünmeyen emeğinin görünür kılınmasına bir katkı sağlamaktır. Çünkü karşılıksız kalan bu ev içi üretim tarihsel süreç içerisinde kadının sorumluluğuna bırakılmıştır. Kadının içinde bulunduğu statü, eğitim ve kültür durumu ne olursa olsun ev işleri çok büyük oranda kadının omuzlarındadır. Bu durum ise; kadının hem toplumsal yapı içinde hem de işgücü piyasalarında ikincil olarak konumlanmasına yol açmıştır.

Bu çalışmada, kadının görünmeyen emeğinin ekonomik sistem içerisindeki önemi ve işlevselliği vurgulanarak kadınların görünmeyen emeklerinin tartışılabilir ve sorgulanabilir bir düzleme taşınması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm konuyla ilgili teorik çerçeveyi sunmaktadır. Burada kadının görünmeyen emeğinin toplum tarafından içselleşmesinde kilit rol oynayan; toplumsal cinsiyet, patriyarka, yeniden üretim gibi bazı kavramlara değinilmiştir. İkinci bölümde, ev içi üretimle ilgili alması yaklaşımına yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise, teorik bölümü desteklemeyi amaçlayan, Mersin'de yapılan bir alan araştırmasını içermektedir. Alan araştırmasından elde edilen veriler ışığında Mersin'de yaşayan kadın profili tespit edilmiş, bu kadınların evde yaptıkları işlerin çeşitliği, boyutları ve ağırlığı ortaya konmuştur. Buna ek olarak kadınların gelir durumları ile ev işlerine ayırdıkları zaman arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bunun sonucunda düşük gelir grubuna ait kadınların hem kapitalizm hem de patriyarka tarafından iki defa sömürüldüğü görülmüştür. Kadınların ev içi üretimlerinin boyutları, bu işlere harcadıkları zaman üzerinden ölçülmüştür. Bu ölçümlerin sonucunda, kadınların çok büyük boyutlarda ekonomik sistemin yeniden üretilmesine katkıda

buldukları gözlemlenmiştir. Bunun yanında kadınlar bu işleri geleneksel rol ayrımı nedeniyle kadınlığın bir gereği olarak ve karşılıksız bir biçimde görmektedirler.

Sonuç olarak kadınların yeniden üretime olan bu büyük boyutlardaki katkıları yapılan alan araştırmasından elde edilen verilerle görünür kılınmaya çalışılmıştır. Kadının ev içi emeğini görünür kılmanın ise kadın hakları mücadelesinde kamusal önlemler alma ve politikalar üretmek adına önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kadın emeği, yeniden üretim, toplumsal cinsiyet, ev içi üretim, patriyarka, feminizm, Mersin.

ABSTRACT

The invisible female labour, which has been one of the major topics of the discussions on feminism since the end of 1960's and the beginning of 1970s, is the subject matter of the present study. The reason why this particular topic is investigated is firmly related to the desire to contribute to the process of turning the invisible female labour, which is restricted to the boundaries of home, into a more visible social and economic factor. In fact, this type of domestic production which always remains unpaid has been exclusively left to the responsibility domain of women. Whatever status, or educational and cultural level women have, chores constitute their primary duty to a great extent. This situation leads to the secondary position of women both in social structure and in labour markets.

The present study aims to transfer the invisible female labour to a context within which this type of labour can be discussed and questioned by emphasizing the significance and functionality of invisible female labour. For this purpose, the study is divided into two parts. The first part presents the theoretical framework concerning the subject of the study. The second part, a number of concepts, such as social gender, patriarchy, reproduction, etc., which play a crucial role in the normalisation of the invisible female labour, are discussed and various approaches concerning domestic production are presented. The third part of the study, on the other hand, contains a field survey in order to support this theoretical framework. On the basis of the data obtained from the field survey, the present study tries to determine the profile of the women living in Mersin. Furthermore, it also attempts to characterize the variety, extent, and difficulty level of the chores performed by these women in their houses. In addition to this, the relationship between the income level and the amount of time that these women devote to such chores are investigated. In this context, it has been found that the women that belong to the lower income group are exploited two folds both by the capitalism and the patriarchy. The extent of the domestic production of these women is measured on the basis of the total amount of time spent for such activities. Based on the findings of these measurements, it has been observed that women contribute to the reproduction of the economical system to a great degree. Interestingly, these women perform such chores without any payment as an obligation, a consequence merely of being a woman.

In conclusion, this colossal contribution of women to the reproduction is represented as a more visible factor in the light of the data obtained from the field survey. The present study suggests that the higher level of visibility of the domestic labour of women is crucial for taking public measures in the struggle of women's rights and for the formation of beneficial policies.

Key words:

female labour, reproduction, social gender, domestic production, patriarchy, feminism, Mersin

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**TOPLUMSAL CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ VE YENİDEN ÜRETİMDE KADININ
EMEĞİNİN ROLÜ**

1.1. Toplumsal Cinsiyet	6
1.2. Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Sermaye İhtiyaçlarının Belirleyiciliği ve İşbölümü	9
1.2.1. Patriyarka	13
1.2.2. Yeniden Üretim	16
1.2.3. Aile Ücreti	19
1.3. Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Kadın Emeği	23
1.3.1 Üretim Sürecinde Kadın Emeği	23
1.3.2 Ev İçi Üretimde Kadın Emeği	27
1.3.3. Kadının Görünmeyen Emeği	31

İKİNCİ BÖLÜM

EV İÇİ ÜRETİME ALMAŞIK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.1. Neo klasik Yaklaşım	35
2.2. Marksist Yaklaşım	41
2.3. Neo marksist Yaklaşım	47
2.4. Feminist Yaklaşım	52
2.5. Ev İçi Üretimin Değerlendirilmesi	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EV İÇİ ÜRETİM VE KADIN EMEĞİ: MERSİN ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	63
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	70
3.3. Anketlerin Değerlendirilmesi	71
3.3.1. Anket Bulguları	73
3.3.1.1 Demografik Yapıya İlişkin Bulgular	73
3.3.1.2. Ev İçi Üretime İlişkin Bulgular	83
3.3.2 Hipotezlerin Test Edilmesi	91
3.4. Genel Değerlendirme	98
SONUÇ	102
KAYAKÇA	107

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No:</u>
Tablo -1: Kadınların Yaş Dağılımları	73
Tablo -2: Kadınların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları	74
Tablo -3: Kadınların Sahip Olduğu Çocuk Sayısı	75
Tablo -4: Kadınların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları	77
Tablo -5: Kadınların Çalışma Durumu	77
Tablo -6: Kadınların Elde Ettikleri Gelir Durumları	78
Tablo -7: Kadınların Evlerine Giren Toplam Gelir	79
Tablo -8: Kadınların Dışarıda Çalışarak Geçirdikleri Saat	81
Tablo -9: Kadınların Sosyal Güvence Durumlarına Göre Dağılımı	82
Tablo -10: Ev İçi Üretim: Ev İşleri – Temizlik - Bakım	88
Tablo -11: Ev İşleri Yetişmediğinde Karşılaşılan Olumsuz Tepki	90
Tablo -12: H1 - H ₀₁ Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Temizlik Çapraz tablo)	93
Tablo -13: H2 - H ₀₂ Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Bakım Çapraz tablo)	95
Tablo -14: H3 - H ₀₃ Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Ev işi Çapraz tablo)	96

GİRİŞ

1960'ların sonu 1970'lerin başlarında ikinci dalga feminizmin ilk tartışmaya başladığı teorik sorunlardan birisi kadınların karşılıksız olarak evde harcadıkları emeğin niteliği olmuştur. Her şeyden önce bu türden bir emek hem ücret karşılığı olmadığından, hem de mübadele değeri taşımadığından görünmeyen bir nitelikte kabul edilmiştir. Öte yandan kadınların harcadığı emeğin doğallaştırılması, bunun da ötesinde, aile içinde ve ev işlerindeki çalışma tarzı da bu emeği görünmez kılmıştır. Çünkü ev işlerinin iç içe geçmiş bir şekilde yapılması, başı sonu olmaması, belli bir mesaisinin olmaması bu emek türünün en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Dinlenirken sökükle dikmek, çamaşırları katlamak, TV izlerken alışveriş listesi yapmak, ütü yapmak bu iç içe olma durumunun örnekleridir. Ev içinde yapılan temizlik, ütü, yemek, dışarıda yapılan alışveriş ve fatura ödemeleri veya çocukları okula bırakılma gibi tüm işler ev emeği zamanının içindedirler. Bu işlerin yanı sıra kocaların, yaşlıların, hastaların, çocukların bakımı ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması ya da eğer bir aile işletmesi söz konusuysa ve koca serbest çalışıyor bürosu eve yakınsa, kocanın yardımcılığının ve sekreterliğinin yapılması gibi çok çeşitli ve ağır yükleri olan bu tür işlerin aynı zamanda belirli bir karşılığı da yoktur.

Ev içinde çalışan kadının yaşam standardı ve geliri kendi çalışmasına göre değil kocasının gelirin'e göre belirlenmektedir. Bu nedenle dışarıda tam bir karşılığı olmasa dahi kadın emeğinin fiyatı, nesnel bir ölçütle, üretim sürecinde yaratılan artık-değer üzerinden hesaplanabilirken, ev içinde kalan kadın emeği erkeğin geçim düzeyine bağlı kılınmaktadır. Böylelikle kadının ev içinde yaptığı işler toplumda değersiz ve kadınlığın gereği olarak görülmektedir. Hatta kadının kendisi tarafından da böyle algılanmakta ve buna bağlı olarak da varolan geleneksel ataerkil yapı sorgulanmamakta ve yeniden üretilmektedir. Bu noktada kadının ev içinde kapalı kalmış görünmeyen emeğinin tartışılabilir bir düzleme taşınması

kadının toplumda benimsenmiş olan ikincil konumundan kurtulması açısından önem taşımıştır.

Kapitalist üretim biçiminde ev içi işlerin bu niteliklerinden dolayı kadının görünmeyen emeği daha çok yeniden üretim sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kadının görünmeyen emeği sorunu, ilk tartışılmaya başlanmasından bu yana feministlerin somut talepler ve politikalar üretmekte en çok zorlandıkları alanlardan biri olmuştur. Ev emeği konusunda somut politikalar üretmek bir yana, kadınların ev içindeki uğraşp didinmelerinin, boğaz tokluğuna çalışmalarının görünür kılınarak "iş", "karşılıksız emek" olarak adlandırılması için bile feministlerin uzun çabaları gerekmiştir. Bu çabaların bir ürünü olarak son yıllarda, ev içinde kadınların yaptıklarının karşılıksız emek harcamak olduğunu ortaya koyan araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu emeğin görünmez oluşunun, emek ve üretim olarak adlandırılmayışının bazı ideolojik, sosyolojik ve iktisadi nedenleri vardır. Tartışılan konuların başında da ev emeğinin Marksist anlamda üretken emek olup olmadığı, yani artık-değer üretip üretmediği ve karşılıksız ev emeğini harcayanın neden kadınlar olduğu soruları gelmektedir.

Genel olarak kadının görünmeyen emeği duygusal ve zihinsel boyutlara sahiptir. Bu emeğin iyi anlaşılması ve tahlil edilmesi kadın emeğinin her alanda daha eşitlikçi bir düzlemde yeniden konumlandırılışı açısından önemlidir. Mevcut ekonomik sistem kadının doğurganlığını kullanarak kadınları ikincil bir konuma yerleştirir ve kadının bu yetisini sistemin kendi lehine kullandığı bir özellik haline getirir. Toplumsal cinsiyet kavramı burada kilit önem taşır. Çünkü toplumsal cinsiyet kavramı, kavramın arkasında yatan ana fikir, cinsiyetin toplumsal bir inşa olduğudur ve cinsiyetin son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu, bu karmaşık ilişkilerin basitçe biyolojik cinsiyetlerin referans olarak kullanılması ile anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade eder. Buna göre kadınlık ve

erkeklik, doğuştan getirilen biyolojik özelliklerden çok, toplumsal birer kurgu olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışmada kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlığın, emeğinin ve göz ardı edilen ev içi üretimlerinin ekonomik sistem içerisinde ne gibi işlevleri olduğunu ortaya koyarak görünmeyen kadın emeğinin biraz daha görünür kılınıp kılınamayacağını araştırmaktadır. Çünkü ev içinde gerçekleştirilen tüm bu işlerin karşılığının olmaması bir yana ev işlerinin kadınların asli görevi olarak toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi ve ev işlerinin kadının omuzlarında olması nedeniyle kadının hem toplum içerisinde hem de işgücü piyasalarında ikincil olarak konumlanmasına yol açmıştır. Ayrıca kadının görünmeyen emeğinin büyüklüğünün ve kapitalist sistem için öneminin anlaşılması bu emeğin görünür nitelik kazanmasına kadının kapitalist sistem içinde yeniden konumlandırılabilmesine, bu konuda kamusal önlemler alınabilmesine ve politikalar oluşturulabilmesine katkı sağlayacağı için önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada kadınların ev içi üretimlerinin kilit önemi vurgulanarak toplumsal ve siyasal iktidar dışında tutulmalarının nedenleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda kadınların ev işine ne kadar zaman harcadığı ve bu harcanan zamanın kadınların içinde buldukları gelir grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılacaktır.

Bu araştırma saha çalışmasıyla yapılacaktır.. Saha çalışması için Mersin il merkezi seçilmiştir. Mersin'in seçilmesinin nedeni olarak, bu ilin Türkiye'nin 8. büyük kenti olması, kadın nüfusunun yoğun olması, bu kadın nüfusu içinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan veya işsiz olan kadınların oranının yüksek olması ve yoğun göç alması gibi nedenler sıralanabilir. Öte yandan anket yapılacak kadınlara ulaşmada kolaylık sağlayacağı ve finansal kaynakların

kullanımındaki verimliliği artıracığı düşüncesi ile saha çalışmasının üniversitenin bulunduğu ilde yapılması düşünülmüştür.

Araştırmanın birinci bölümünde konuyla ilgili kuramsal çerçeve sunulmaktadır. Bu çerçevede öncelikle kadın emeğini gerek özel alanda ev emeği olarak, gerek kamusal alanda işgücü olarak biçimlendiren dinamikleri anlamak için öncelikle toplumsal cinsiyet kavramı ele alınmaktadır. Kadınsılığı belirleyen etmenler ve bu etmenlerin neden kadını bugünkü bildiğimiz haliyle şekillendirdiğini toplumsal cinsiyet kavramından yararlanarak ve bunu mevcut ekonomik sistemin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirerek ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, patriyarka, yeniden üretim ve aile ücreti gibi kavramlar, toplumsal cinsiyetin belirlenmesinde önemli rol oynamaları açısından çalışmada ele alınmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sonunda ev içi üretimin neleri içerdiği, nasıl bir üretim şeklinin olduğu, ev içi üretimi bağlamında sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretimin nasıl gerçekleştiği ve ev içi üretimin ekonomik ve toplumsal bağlamda ne gibi bir işlevi olduğunu ortaya koyan farklı kuramsal yaklaşımlar ele alınacaktır.

Araştırmanın üçüncü bölümünü ise alan araştırması oluşturmaktadır. Alan araştırması Mersin il merkezine bağlı olan ve kazanılan gelir bağlamında alt, orta ve yüksek olarak üç düzeye ayrılmış dokuz farklı mahallede kadınlarla yapılan anketlerle değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede mahallelerde ikamet eden kadınların yaş grupları, gelir durumları, medeni durumları ve eğitim seviyelerine göre bir profil çıkarılmaktadır. Gelir durumuna göre alt düzey geliri olan mahalleler Çay mahallesi, Çavuşlu mahallesi, Menteş mahallesi, gelir durumu orta düzey olan mahalleler Akkent mahallesi, Demirtaş mahallesi, Mahmudiye mahallesi, gelir durumu yüksek olan mahalleler Barbaros mahallesi, Kültür mahallesi,

Cumhuriyet mahallesi olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın temel amacını oluşturan kadınların evde yaptıkları işler için ne kadar zaman ayırdıkları anketlerden yola çıkılarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu değerlendirme ev içi üretime ayrılan zamanın gelir gruplarına göre nasıl farklılaştığı bunun yanı sıra bu işlerin kadın erkek arasında nasıl bölüştüğünü dikkate alan bir şekilde yapılmaktadır.

Sonuç bölümünde anketlerin genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, çalışmanın birinci bölümünde sunduğumuz teorik çerçevenin pratik alandaki örneklerle desteklenip desteklenmediği irdelenmektedir.

I. BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ VE YENİDEN ÜRETİMDE KADIN EMEĞİNİN ROLÜ

1.1. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk defa 1970'lerin başında kullanılmaya başlanmış ve kadın hareketi için oldukça ufuk açıcı olmuştur. Cinsiyet farklılıklarının dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği tartışılmış, cinsiyet rollerinin işlevselci bir çerçeve içinde belirlenmesinin tarihselliği üzerine odaklanılmıştır. Böylesine bir ortamda toplumsal cinsiyet kavramı, dişi (female) ve eril (male) olmayı belirleyen cinsiyetten (sex) ayrılarak, farklılığı ve karşıtlığı içinde tanımlanan bir kavram olarak önerilmiştir. Buna göre, cinsiyet rolleri yani kadınsılığın ve erkeksiliğin toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimleri olduğu iddia edilmiştir (Bora, 2005: 41).

Bu kavramı ilk kullanan kuramcılardan biri olan Anne Oakley 1972 yılında Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum (Sex, Gender and Society) adlı kitabında: cinsiyetin biyolojik, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşmuş bir düzlemde belirlendiğini ileri sürüyordu (Oakley, aktaran; Bora, 2005: 48). Yine o dönemde Gayle Rubin cinsiyeti toplumsal cinsiyet sisteminin bir parçası olarak kullanmış böylelikle toplumsal cinsiyeti cinsellik ilişkilerinin bir ürünü olarak tanımlamıştır (Rubin, 1975: 179). Rubin'e göre bu kavram, toplumların cinsellik, akrabalık ve üreme ilişkilerini nasıl düzenlediklerini anlatmaktadır.

Her iki yazar için de toplumsal cinsiyet, kadın erkek ilişkilerinin biyolojik temellerinden farklı, fakat onunla bir biçimde ilintili toplumsal bir kategoridir. Kısacası toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların maruz kaldığı çeşitli tabiiyet ve baskı biçimlerini

kadınlarla erkekler arasındaki bazı temel biyolojik farklılıklardan türeten cinsiyetçi ideolojinin yerine bu ayrımı toplumsal ihtiyaçların belirlediği bir düzleme taşımaktadır (Bora, 2005: 57).

Öte yandan toplumsal cinsiyet kavramı 1970'lerde kullanılmaya başlanmasına karşın, 1949'da Simon de Beauvoir "kadın doğulmaz, kadın olunur" diyerek, cinsiyete ilişkin sayısız soruyu da içeren geniş bir tartışma alanı açarak henüz o dönemlerde kavramın gelişmesine önemli katkısı olmuştur. Kadın olmayı sorunsallaştıran Beauvoir'ın bu tahlili insan bedeni ile toplumsal konumun birbirinden ayrı iki şey olarak algılanmasını da beraberinde getirmiştir: Böylece kadınlık ve erkekliğin biyolojik bir temeli olduğu kabul edilirken cinsiyetin bu temelden ibaret olmadığı, aynı zamanda onun üzerine kurulan ve toplumsal bağlama göre değişen bir örüntüsü olduğu bu dönemde tartışmalara önemli bir biçimde dahil olmuştur (Bora, 2005: 77).

1960'ların ikinci yarısında ortaya çıkan feminist isyanın teorik bir dayanağa kavuşması da toplumsal cinsiyet kavramının cinsiyetler arası ilişkileri toplumsal müdahalenin bir alanı haline getirmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun da ötesinde, toplumsal ve tarihsel olan, mantıksal bir gereklilik taşımayan cinsiyetler arası bölünme ve farklılıklar tek bir kavram altında toplanmış ve birbirleriyle ilişkilendirilmiştir (Acar-Savran, 2001: 234).

Toplumsal cinsiyet kavramına daha yakından bakıldığında söz konusu bölünmenin sistematik bir nitelik taşıdığı görülür. Kadın - erkek bölünmesinin iki tarafı da aynı terim altında birleştiği ölçüde kavram bizi bizzat bu bölünmenin kendisine yani bölünme ilkesine yöneltmektedir (Delphy, 1993: 91). Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet kavramı, bireysel cinsiyet farklılıklarının, öznel kimlik karşıtlıklarının ötesinde toplumsal bir düzeni ve toplumsal ilişkileri işaret etmektedir. Bu toplumsal düzen, kadınların aleyhine bir ayrımcılığı,

eşitsizliği, baskıyı içermekte ve kültürel-ideolojik sembollerle, temsil biçimleriyle ve toplumsal kurumların tümüyle her gün kendini meşrulaştırmaktadır.

Erkekler ve kadınlar basitçe biyolojik temele dayanan söylemsel kurgular değil, eşitsizliğe ve sömürüye dayalı ilişkilerde temellenmiş maddi varlıkları olan toplumsal gruplardır (Jackson, 1999: 124). Kadınların ezilmesine dayanan bir ilişki biçiminin hüküm sürmesi ekonomik ve tarihsel bir açıklamayı gerektirir. Bu noktada patriyarkal iktidarın sistematik ve yaygın niteliğini ve cinselliğin toplumsal cinsiyet hiyerarşisiyle iç içe olma durumunu, ekonomik bir analizle anlamaya ve açıklamaya çalışacağız. Çünkü mevcut ekonomik sisteme bakıldığında, sistemin devamlı olarak kendini egemen kılabileceği, sömürebileceği bir sınıfa ihtiyaç duyduğu görülür. Bunun için devamlı bir ikilik yaratmak ve bu ikilik içinde sömüren-sömürülen ilişkisi kurmak zorundadır. Bu ilişkiyi kapalı bir biçimde yürütür. Erkek ve kadın arasında kadının aleyhine varolan eşitsiz ilişki de bu ikiliklerden biridir.

Toplumsal cinsiyet, ekonomik sistemin işleyişi için cinsiyete dayalı bir işbölümü dayatır ve bunu biyolojik temellere dayandırır. Bu kavram pek çok yerde toplumsal eşitsizlikleri ya da sömürüye dayalı ilişkileri açıklamak amacıyla “doğal” ve “doğuştan” kavramlarına yaslanarak, dolayısıyla toplumsal değişimin kapsamına giren alanın ötesinde konumlandırılmaktadır. Üretime ve yaşamın yeniden üretilmesine olan katkıları, genellikle biyolojik yapılarının ya da “doğa”larının bir uzantısı olarak görülür. (Mies, 2008: 104). Böylelikle sermayenin ihtiyaç duyduğu çocuk doğurma ve büyütme, ev işleri gibi yeniden üretim biçimlerini doğal bir biçimde üstlenirler. Bunun sonucunda da sermaye açısından herhangi bir maliyet üstlenilmeden işçilerin her gün ihtiyaç duyduğu temiz kıyafet, hazır yemek, sistemin devamı için çocukların doğrulması ve bakımı gibi hizmetler kadınlar

tarafından görülmüş olur. Öte yandan kadınların biyolojik temellere dayandırılmış bu toplumsal konumları ihtiyaç duyulduğunda rahatlıkla sömürülen ucuz işgücü olmalarına neden olur. Çünkü evdeki sorumluluklarını terk edemeyen kadın, çalışması gerektiğinde çoğunlukla iki sorumluluğu bir arada yürütebileceği esnek zamanlı işleri tercih ederek, sosyal güvenceli, yüksek ücretli, yükselme imkanı olan işlerin dışında tutulmuş olur.

Toplumsal cinsiyetin ne olduğunun ötesinde ne gibi işlevlerinin olduğu da feminist yazın açısından önemlidir. Çünkü mevcut ekonomik sistemin başat kıldığı sermayenin yeniden üretime olan ihtiyacı ve kadının toplumsal konumunun bu ihtiyaca cevap verebilecek bir biçimde nasıl şekillendiği toplumsal cinsiyetin açıklanmasında kilit rol oynar. Toplumsal cinsiyetin yapılandırılmasında önemli rol oynayan doğurganlık gibi biyolojik nedenler de sistemin ihtiyaçları göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesi gereken bir başka konu olacaktır.

1.2. Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Sermaye İhtiyaçlarının Belirleyiciliği ve İşbölümü

Her ne kadar biyolojik temellere dayandırılarak “doğal” gösteriliyor olsa da toplumsal cinsiyet, sistem ve bu sistemin içinde yaşayan toplum tarafından tarihsel süreç içerisinde kurgulanmıştır. Dolayısıyla kadınların toplumsal cinsiyet kimliklerinin bir parçası olan ev içi üretimleri incelenirken, sistem tarafından belirlenen ve kadına tahakkümü içeren bu yapı da tartışılmalıdır. Bu bölümde yeniden üretim başta olmak üzere ekonomik sistemin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesinde kadına veya kadınsılığa düşen rol üzerinde durulacaktır.

Kadınsılık olgusu toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde; namus, mahremiyet, özel alan, doğurganlık, bakım işleri, duygusallık gibi kavramların kadına

atfedildiği görülür. Atfedilen bu kavramlar sınıflı bir toplumda kadının hem işgücü piyasalarında hem de aile içinde sömürülmelerinin de temelini oluşturur. Çünkü mevcut ekonomik sistemin devam edebilmesi için sınıf oluşumuna bağlı bu sistemin bir dizi ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçların giderilmesinde kadına verilen toplumsal ve bireysel sorumluluklar önemli rol oynar. Ekonomik ve toplumsal sistem içerisinde kadına biçilen bu tabiyete dayalı roller, dar anlamda moda, reklamlar, diziler, filmler, romanlar, hikayeler, oyuncaklar ve yetiştirilme biçimlerimizden geniş anlamda hukuksal düzenlemeler ve devlet politikalarına kadar tüm ideolojik aygıtlarla gündelik pratiklerde pekiştirilmektedir.

Kadının ezilmişliği toplumsal yeniden üretim ve emek gücünün çoğalması kapsamı içine yerleştirilirken bazı kavramların açıklanması gereklidir. Bunların başında emek gücünün tanımı gelir. Marx emek gücünü, her insanın yapısında var olan bir güç olarak tanımlar. Buna göre emek gücü ya da iş yeteneğinden anlaşılan, her insanın kullanım değeri üretmek için harcadığı fiziksel ve zihinsel yetenekleridir (Marx, 2000: 164) Kullanım değeri ise, özellikleri itibariyle insanoğlunun gereksinimlerini tatmin eden mal ve hizmetlerdir. Kullanım değeri olan ürün ya da üretime yararlı emek kapasitesi her toplumda mevcuttur, ancak toplumlara göre değişiklik gösterir. O halde emek, kullanım değeri olan ürünleri üreten güç olduğuna göre, her toplum biçiminin gereğidir ve insanoğlunun varoluşu için gereklidir. Dolayısıyla, yararlı üretim için gerekli bir kapasite olan emek gücü, insanoğlunun her toplum aşamasında varolan bir güçtür (Marx, 2000: 43).

Ancak emek gücü tek başına var olamaz. Üretim ilişkileriyle içiçedir. Bir toplumun tüketimi durdurulamayacağı gibi üretimi de durdurulamaz. Bir bütün olarak zincirleme bir süreklilik gösteren bu olgu ya da bu yenilenme, aynı zamanda, çoğalma yani üreme sürecidir. Ve toplumsal çoğalma sonuç olarak üretimin koşullarını sağlar. Kısaca, emek sürecini ayakta

tutmak için toplumsal üretim yani üreme, emek gücünün sürekli olarak sağlanmasını gerektirir (Marx, 2000: 179).

Emek gücünün yeniden üretimi sorunsallaştırılırken Marx'ın bireysel tüketim ve kullanım değeri kavramından bahsetmek gerekir. Bireysel tüketim, doğrudan üretim yapan üreticinin geçimi ve yaşamı için yaptığı tüketimdir. Yani emek gücünün ayakta kalabilmesi ve işinin başına gidebilmesi için yaptığı tüketimdir. Var olan potansiyel emek gücünün emek sürecini günü gününe sürdürmesini sağlar. Bunlar temel olarak yiyecek, barınma ve bakımla ilgili ürünlerdir. Bu ürünler doğanın sağladığı malzemenin bir biçim değişikliğiyle insan gereksinimlerine uyarlanmasıyla oluşur ve yalnızca üretenin bireysel tüketimini karşıladığında kullanım değeri adını alır. (Marx, 2000: 181). Bu bağlamda kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri üretim yalnızca hane halkı tarafından tüketildiğinden, kadınların evde yalnızca kullanım değeri ürettiği ve üretimlerinin değişim değeri taşımamasından dolayı piyasada ölçülebilen maddi bir karşılığının da olmayacağı sonucuna varılabilir. Bu yüzden de tüm manevi, duygusal boyutlarıyla ev içinde yapılan üretimin toplumsal yeniden üretim olarak kavramsallaştırılması ve bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir.

Toplumsal yeniden üretim, birey olarak günü gününe iş üreten ve doğrudan üretici denen işçilerin değil, süreklilik içinde boşalan yerleri dolduracak işçilerin üretilmesidir. Bu işçi yenileme süreci çeşitli yöntemlerle sağlanabilir. En ilkel biçimde, varolan işçi kesimi son nefesine kadar çalıştırılıp yerine yenisi getirilebilir. Daha uygulanır bir yöntem ise, varolan işçilerin emek gücüne alınmasıdır. Bu emek gücünün çocukları büyür ve onlar da emek gücüne katılır (Gerstein, 1976: 253).

Tartışmanın bu noktasına kadar emek gücünün cinsiyeti söz konusu değildir. Teorik açıdan da bu aşamada emek gücünün kadından mı erkekten mi oluştuğu fark etmez. Söz konusu olan sağlıklı ve gereken işi yapabilen bir kitledir. Ama bu kitlenin kendi kuşağıyla yenilenmesi olgusu içinde biyolojik çoğalmanın rolüyle, cinsiyet önem kazanmaktadır. Kadın ve erkeğin bu biyolojik farklılığı toplumsal çoğalma düzeyinde, kritik bir teorik tartışmayı getirir. Teorik olarak emek gücünün çoğalması yalnızca kuşaklarla yer değiştirmesi esasına oturmaz, çoğalma olgusu insanın türeyişi ile sağlanır (Vogel, 1990: 141). Dolayısıyla doğurganlık özelliği kadına ait olduğundan yeniden üretimde bütün yükü kadın üstlenecektir.

Kadın doğrudan üretim yapan işçi olarak da çalışıyor olabilir ama insanın türemesindeki bu farklı rolü, kadının sınıflı toplumlardaki ezilmişliğinin temelinde yatan nedendir. Kadının bu farklı rolü, teorik olarak konumlandırılabilir. Buna göre kadının çocuk doğurması, işçi sınıfındaki bir kadının doğrudan üretime katkısını ve gerekli işe katılımını aksatır. Doğum olayı en azından birkaç ay süreyle emek kapasitesini düşürür. Her ne kadar kadın artık-emek üretimine katılımını devam ettirse de, doğum, bu emeğin kullanımını aksatır. Ayrıca işçi sınıfı kadınının, kendi sınıfının ayakta kalması açısından da ev içi üretimine ait yükümlülükleri vardır ve bu işlevi nedeniyle de emek gücüne katılım kapasitesi düşer.

Özet olarak kapitalist toplumsal formasyonlarda toplumsal yararı tartışılmaz olan, ancak üretim sürecinin yasalarına tabi olmayan, soyun devamı yetisinin kadınların emek güçlerinin değerini düşürmede belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Kadınlara dayatılan kapitalist üretim tarzının temel gereksinimlerinden biri olan yeniden üretim alanının işlevleri, kadın emeğinin kavramsallaştırılmasında önemlidir. Bu noktada yeniden üretim sürecinin doğru bir şekilde anlaşılması gerekir. Kadınların yeniden üretim sürecindeki emeklerinin

doğası ile bu sürecin eril ideolojik mistifikasyonları arasındaki çelişki patriyarka kuramıyla açıklanabilir (Acar-Savran, 2004: 31).

1.2.1. Patriyarka

Patriyarkayı, maddi temeli olan, erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan, karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlayabiliriz. Patriyarkanın, şu anda yaşadığımız biçimiyle en önemli öğeleri şunlardır: Geleneksel evlilik biçimi, çocuk yetiştirme ve ev işinin kadın işi olması, iş gücü piyasasındaki düzenlemelerle güçlendirilmiş olarak kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı, devlet, erkekler arasındaki toplumsal ilişkilere dayanan çok sayıda kurum-kulüpler, spor tesisleri, sendikalar, meslekler, üniversiteler, dini kurumlar, şirketler ve ordulardır (Connel, 1998: 12).

Patriyarka hiyerarşik olsa da ve farklı sınıflardan, ırklardan ya da etnik gruplardan erkeklerin patriyarka içinde farklı yerleri olsa da erkekler kadınlar üzerindeki egemenlik ilişkilerini paylaşmak bakımından birleşmişlerdir. Üst düzeydekiler alt düzeydekileri, daha da altta olanları yani kadınları, üzerlerinde iktidar kurarak “satın alabilirler”. Patriyarka hiyerarşisinde, bütün erkekler, patriyarka içindeki konumları ne olursa olsun, en azından bazı kadınları denetleyebilmek karşılığında satın alırlar. Devletli toplumlarda patriyarka ilk kez kurumlaştığında, yükselmekte olan yöneticilerin, erkekleri, bazı kabile kaynaklarını bu yeni yöneticilere devretmeleri karşılığında (karıları ve çocukları üzerinde denetimlerini dayatarak) düpedüz ailelerinin reisi yaptıklarını düşündürebilecek bulgular vardır (Müler, 1977: 7-21). Dolayısıyla patriyarkanın hüküm sürmesiyle birlikte erkekler hiyerarşik düzenlerine karşın kadınlar üzerindeki denetimlerini sürdürmek için birbirlerine bağımlı olmuşlardır.

Patriyarkanın dayandığı maddi temel, erkeklerin, kadınların emek gücü üzerindeki farklı denetim biçimlerinde yatar. Erkekler bu denetimi, kadınların kimi temel öneme sahip üretken kaynaklara (örneğin kapitalist toplumlarda geçimi sağlayacak kadar ücret getiren işler) ulaşmalarını önleyerek ve kadınların cinselliğini kısıtlayarak sürdürürler (Reiter, 1975: 14). Bunlardan biri geleneksel evlilik biçimidir.

Geleneksel evlilik biçimi, erkeklerin bu her iki alanı denetlemelerine izin veren görece yakın tarihli ve verimli bir biçimdir. Buna karşılık, kadınların kaynaklara ulaşmasını ve cinselliklerini kısıtlamak, hem pek çok kişisel ve cinsel yönden erkeklere hizmet verilmesi amacıyla hem de çocukların yetiştirilmeleri amacıyla erkeklerin kadınların emek gücünü denetlemelerini sağlar. Kadınlar tarafından verilen ve erkekleri hoş olmayan pek çok görevi yapma zorunluluğundan kurtaran hizmetler, aile ortamının içinde olduğu kadar dışında da yer alır. Çocukların emek gücü, babalarına acilen yarar sağlamasa da çocuk yetiştirmek yine de patriyarkayı bir sistem olarak sürdürmede çok önemli bir görevdir. Tıpkı sınıflı toplumun okullar, işyerleri, tüketim normları vb'yle yeniden üretilmesi gibi, patriyarkal toplumsal ilişkiler de benzer şekilde yeniden üretilmelidir. Çocuklar, genellikle toplumsal olarak erkeklere göre aşağı konumda tanımlanıp evde kadınlar tarafından yetiştirilirler. Oysa erkekler ancak nadiren ev içi tablosunda yer alırlar. Bu biçimde büyütülen çocuklar genellikle toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşideki yerlerini iyi öğrenirler. Ancak bu sürecin merkezi alanları, patriyarkal davranışların öğretildiği, kadınların ikincil konumda tutulduğu ve bu konumlarının pekiştirildiği ev dışı yerlerdir: dini mekanlar, okullar, spor kulüpleri, sendikalar, ordular, fabrikalar, bürolar, sağlık merkezleri, medya, vb. (Hartmann, 1981: 29-33). Öyleyse patriyarkanın maddi temeli, yalnızca ailede çocuk yetiştirmeye değil, erkeklerin kadın emeğini denetlemesine izin veren bütün toplumsal yapılara yaslanır. Toplumsal yapıların

patriyarkayı kalıcı kılan yönleri kuramsal olarak tanımlanabilir ve böylelikle toplumsal yapıların başka yönlerinden ayırt edilebilir (Rubin, 1975: 159).

Rubin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını şöyle tanımlamıştır: “Bizler dişil ve eril olarak, yani biyolojik cinsiyetlerle doğarız ama toplumsal olarak kabul edilmiş cinsiyetlerle, kadın ve erkek olarak yaratılırız. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemlerinin bu şekilde tanımlanması, bu toplumsal yapıların patriyarkal ögesini ayırt etme olanağını sağlamıştır” (Rubin, 1975: 161).

Ekonomik üretim ve cinsiyet/toplumsal cinsiyet alanında insanların üretimi, yani her ikisi de Engels’e göre, belirli bir tarihsel dönemde ve belirli bir ülkede yaşayan insanların toplumsal örgütlenmelerini belirler. Öyleyse, toplumun bütünü, bu her iki türden üretim ve yeniden üretime, insanlara ve şeylere bakılarak anlaşılabilir. Kapitalizm ve patriyarka bir arada yürümektedir. Deneyimler ve pratikler bize gösteriyor ki üretimin bu iki yönü iç içe geçmiştir. Birindeki değişiklik, ötekinde hareket, gerilim ya da karşıtlık yaratmaktadır (Hartmann, 1981: 36-37).

Kısacası, patriyarkayı, maddi temeli olan ve erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan erkekler arası hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlayabiliriz. Erkekler denetimlerini, kadınlardan kişisel hizmet görerek, ev işi yapmak ya da çocuk yetiştirmek zorunda olmayarak, cinsellik için kadınların vücutlarını kullanarak, kendilerini güçlü hissedip güçlü olarak uygularlar (Hartmann, 1981 : 39).

1.2.2. Yeniden Üretim

Yeniden üretim alanının işlevleri tarihsel olarak kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Kapitalist üretim süreci de bu işlevin bedava görülmesinden yararlanır. Dolayısıyla kadınların her şeyden önce evlenmesi, çocuk doğurması, kocasının ve çocukların evdeki yemek, temizlik, dinlenme vb. ihtiyaçlarını gidermesini öngören ideoloji çeşitli aygıtlarla egemen kılınır. Erkeklerden farklı olarak üstlenilen yeniden üretim sürecinin görevleri kadın emeğinin işgücü süreçlerindeki toplumsal konumunu da farklılaştırır. Çünkü kadınlar işgücü piyasalarına dahil olurken yeniden üretim görevlerini bir yana bırakmazlar. Bu görevleri yine sürdürmek zorundadırlar. Bu durum kadınların gerek işgücü piyasalarına hazırlık dönemini (eğitim), gerekse işgücü piyasalarında bulunma süreçlerini (kesintili ya da kısmi süreli çalışma) etkiler. Çifte iş yükü kadın emeğinin emek gücünün değerinin aşağı çekilmesinde ve esnek konumlanışında temel bir rol oynar.

Kapitalist üretim tarzının toplumsal cinsiyetçi işbölümünde kadının yeniden üretiminin üç çelişik yönü vardır. Bunların birincisi, yeniden üretim görevlerinin ücretsiz gerçekleştirilmesi bir yandan üretim maliyetlerini azaltırken, öte yandan yeniden üretim işleri için satılabilecek ürünlerin satışına engel olduğu için pazarı küçültmesidir. İkinci olarak, karşılığı ödenmeden görülen yeniden üretim hizmetleri ücretleri düşürücü bir etkide bulunmasına rağmen, “kar”lı olabilecek bir alanı sermayenin çevrimi dışında bırakır. Son olarak, sermaye için bedava işgücü anlamına gelebilecek olan aile içi işgücü bu sefer de artı değer üretiminin dışında kalır. Tüm bu çelişkilerin bileşimi olarak aile içi üretimin miktarının küçültülmesi, bunun da piyasada üretilen ürünlerle ikame edilmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkar. Yeniden üretimin toplumsallaşmasına ilişkin bu eğilimin, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu etkileyen iki önemli boyutu vardır. Bunlardan biri,

toplumsallaşmış mal ve hizmetlerin tüketiminin kadınların işgücü piyasasında yer almalarını olanaklı kılmasıdır. Diğeri ise kadının işgücü piyasasına girmesi ücretli emek harcamasını arttırırken, gerekli emeği kadın ve erkek ücretlerine yayararak yeniden üretim maliyetlerinin sermaye açısından azalması, dolayısıyla genel olarak erkek ücretlerinin düşmesine yol açmasıdır (Ecevit, 1985: 83-84).

Ancak, yeniden üretim mal ve hizmetlerinin piyasaya sunulması ile kadınların işgücü piyasalarına girişleri arasındaki ilişki iki engelle karşılaşır. İlk olarak, bütün yeniden üretim hizmetlerinin (doğum, anne sevgisi, anne sütü) piyasaya çıkmasının yani piyasalaştırılmasının imkansızlığıdır. Diğeri ise, yeniden üretim mal ve hizmetlerinin değerinin her sınıftan kadının satın alabileceği fiyatlara sahip olmadığı müddetçe kadınların işgücü piyasalarına girmelerinin önündeki engeli kaldırmamasıdır (Karagül, 2001: 63).

Yeniden üretimin kadın emeğinin değerini düşürücü etkisi ve cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretilmesindeki bu rolü, kadınların işgücü piyasalarının talep ettiği niteliklerle donanımına da engel olur. Yeniden üretimin “kadınlık” görevleri arasında tarif edilmesi, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu belirleyen formel eğitim süreçlerinden erkeklerle eşit yararlandırılmamalarına neden olur. Böylece kadınların işgücü piyasalarına arz ettikleri emek erkek emeğinden farklı konumlanır. Kapitalist üretim tarzında yeniden üretimin ücretlendirilmemesi kadınların yedek işgücü ordusu konumunda esnek bir işgücü niteliği kazanmasına yol açar (Meulenbelt, 1975: 53).

Yedek sanayi ordusu sermaye birikiminin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan çalışabilecek nüfus fazlasıdır. Sermayenin organik bileşimi arttıkça, tüketilen işgücü miktarı azalır ve işgücü talebindeki büyüme yavaşlar. İşgücü arzı ona duyulan talebi aştığında, yedek

bir işçi ordusu doğar (Ecevit, 1985: 82). Sermayenin, savaş gibi erkek işçilerin cepheye sevk edildiği olağanüstü dönemlerde işçi ihtiyacını karşılama, kriz dönemlerinde de işten atılmaları durumunda sorun çıkarmayacak bir işçi kitlesi gerekliliği yedek işgücü ordusu yaratılmasının en önemli nedenlerinden biridir. Kadın emeği de dolaylı ya da dolaysız bu yedek işgücü ordusunu oluşturan en önemli varlıktır.

İşgücünün yeniden üretimi, yukarıda açıklanmaya çalışılan ekonomik işlevleri yanında cinselliğin düzenlenişi (hukuksal yoldan ve aile içinde), biyolojik yeniden üretim (çocuk doğurma) ve çocukların toplumsallaştırılması gibi biyolojik ve ideolojik işlevleri de gerçekleştirir (Ecevit, 1985: 87). Yeniden üretim alanının temel birimi ailedir. Aile yeniden üretim işlevini toplumsal üretim sürecinin tarihsel ve özgül koşullarına bağlı olarak kadın emeğinin eviçi alanda kullanılmasıyla gerçekleştirir.

Aile kurumunun yapısı kadınların üretim süreçlerindeki yerlerini daha önce tartışılan diğer etkenlerle karşılıklılık içinde belirleyen temel faktörlerdendir. Çünkü ailedeki yeniden üretim görevleri kadınların işgücü süreçlerine katılımlarını kısıtlar. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Batı ülkelerinde kadınların yığınsal olarak ücretli işlerde çalışmaya başlamalarıyla evli ve çocuklu kadınlar "çalışan anne"ler olarak işgücü piyasalarına girdiler. Böylece kadınların yükleri "çifte işgünü" olarak ikiye katlandı. Bu durum ise kadınların "ikincil konumlarını" kuvvetlendirdi (Eisenstein, 1981: 201-214). Çünkü işgücü piyasalarına nüfuz etmiş olan toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınların seçenek ve tercihlerini sınırlar. Kadınların kısmi-sürelili ve dolayısıyla düşük ücretli "kadın işleri"nde yoğunlaştığı görülür. Bu kapitalizmle patriyarkanın uzlaşma noktasıdır. Bu döngünün sürdürülmesi ücretlerin düşük tutulmasıyla sağlanır. Dolayısıyla evlilik ekonomik bir gereklilik haline gelir (Eisenstein, 1981: 201-214).

Böylece toplumsal cinsiyet ilişkileri bir yandan emek süreçlerinin cinsiyete göre ayrışmasına yol açarken diğer yandan iş süreçlerinin cinsiyetçi bir görünüm kazanmasıyla sonuçlanır. Bir işin erkek ya da kadın işi olması toplumsal cinsiyet varsayımlarının boyutları ve kabullenmelerle belirlenir. Aynı şekilde beceri de toplumsal cinsiyete göre tanımlanır. Değişen teknolojiyle de kadın ve erkek işgücünün konumu, işyerindeki otorite ve kontrol süreçleri, toplumsal cinsiyet faktörüyle belirlenir (Ecevit, 1998: 270).

1.2.3. Aile Ücreti

Sermayenin gereksinimlerine göre farklılaşan yedek işgücü ihtiyacı, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu etkileyen faktörlerden biridir. Kadınların işgücü piyasalarında yedek işgücü ordusu oluşturmaları kadın işgücüne ihtiyaç duyulmayan (ya da tercih edilmeyen) dönemlerde “aile ücreti” düzenlemeleri ile gerçekleştirilmektedir. Yani erkeğe yapılan tüm ücret ödemelerinin miktarı aynı zamanda çalışmayan kadının eksikliğini de belli ölçüde kapatmalıdır. Bu nedenle aile ücreti kadın emek gücünün belirlenmesinde rol oynadığı gibi toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretiminde de etkilidir (Hartmann, 1981: 152-155: Vogel, 1983:158).

Erkeğe verilen “aile ücreti”, evde kadın ve erkek ilişkilerinde hükmetme ve hükmedilme koşullarını hazırlar. Bu sadece ev kadınının maddi bağımlılığını değil, ücretli emekçi kadının ücretli emekçi olma koşullarını da belirler. Erkek ücretinin aile ücreti olarak ödenmesinin karşılığı, düşük kadın ücretidir. Kadın ücreti erkek ücretinin tamamlayıcısı olarak görülür. İşgücü piyasasında mevcut cinsel iş bölümü içinde, kadının erkeğin kazandığı ücreti kazanabilmesi, bu nedenle mümkün değildir (Ecevit, 1985: 89).

Kapitalist sistem içinde “aile ücreti” patriyarkanın bir pratiği olarak kendini gösterir. Bu da cinsiyete dayalı iş dağılımının, daha düşük ücret ödenen işleri kadınların yapmasını sağladığının bir göstergesi olarak sayılabilir. Her ikisi de kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığını garanti altına alır ve kadınlarla erkekler için uygun alanlar nosyonunu toplumsal cinsiyet çerçevesinde şekillendirir ve kuvvetlendirir. Öyleyse çoğu erkek için aile ücretlerinin gelişmesi, erkek egemenliğinin maddi temelini iki biçimde garanti eder. Birincisi erkeklerin iş gücü piyasasında daha iyi işleri vardır ve kadınlardan daha yüksek ücret alırlar. İş gücü piyasasında kadınların daha düşük ücret alması hem erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını kalıcılaştırır hem de kadınların eş olmayı bir meslek olarak seçmesini teşvik eder. İkincisi kadınlar ev işi yaparlar, çocuk bakarlar ve evde doğrudan erkeklerin yararlandığı diğer hizmetleri yaparlar. Buna karşılık kadınların evle ilgili sorumlulukları, iş gücü piyasasındaki ikincil konumlarını pekiştirir (Morgan, 1970: 451’den aktaran, Hartmann, 1981: 31)

Kapitalizm ve patriyarka arasındaki uyarlanma ya da karşılıklı uyum sağlama, yirminci yüzyılın başlarında aile ücretinin gelişmesi biçimini aldı. Aile ücreti patriyarka ile sermaye arasındaki ortaklığı sağlamlaştırdı. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana kadınların iş gücüne katılımları sürekli olarak artmasına rağmen, kadınlar hala birincil olarak ev işinden, erkekler ise birincil olarak ücretli işten sorumlu olmaktadır.

Kadınların iş gücü piyasasında daha düşük ücretler almaları (çocukların, birisi tarafından yetiştirilmesi gereksinimiyle birleşince) ailenin, gerekli bir gelir birikim kurumu olarak varlığının sürmesini garanti altına alır. Aile ücretiyle geçinen aile, böylelikle kadın emeğinin gerek aile içinde gerekse aile dışında erkeklerce denetlenmesine izin verir (Hartmann, 1981: 56-58).

İş gücü piyasasında kadınlar, kadın işlerinde, çoğu zaman, yalnızca evde yaptıkları işlerde (yiyecek hazırlama ve hizmet, her türden temizlik, aile bireylerinin bakımı vb.) çalışırlar. Partiyarkal ilişkilerin maddi temeli aileden ücret farklılıklarına, aile temelli patriyarkadan sanayi temelli patriyarkaya doğru bir ölçüde kaysa da bu işler düşük statülü ve az ücret ödenen işler olduğundan partiyarkal ilişkiler zarar görmeden kalabilecektir (Hartmann, 1981: 61).

Sanayi temelli partiyarkal ilişkiler çeşitli biçimlerde dayatılır. Kadınlara daha düşük ücret, daha az hak ve daha az ilerleme fırsatı tanıyan sendika sözleşmeleri, yalnızca atalardan kalma artıklar (cinsiyetçi bir davranış ya da erkek egemen ideoloji gibi) değildir. Bunlar partiyarkal sistemin maddi temelini korurlar. Sermayeye patriyarka arasındaki uzlaşmanın koşulları, aile içinde daha önce yerleşmiş olan ek görevler kapitalize oldukça ve kadın emek gücünün yayılma alanı kaydıkça değişse de, yine de yukarıda öne sürüldüğü gibi iş gücü piyasasındaki aşırı iş bölümlenmesinin neden olduğu ücret farklılıklarının aileyi ve aileyle birlikte, kadınları evliliğe teşvik ederek, ev içi iş bölümünü pekiştirmektedir (Hartmann, 1981: 58).

Aile ücreti ideali, yani bir erkeğin bütün aileyi geçindirebilecek kadar para kazanabilmesi hem erkeklerin hem de kadınların ailenin nakit gelirine para kazanma yoluyla katkıda bulunabildiği yeni bir idealde yer değiştiriyor olabilir. Öyleyse ücret farklılıkları patriyarkayı, kadının emek gücü üzerindeki erkek denetimini sürdürmede giderek daha gerekli olacaktır. Ücret farklılıkları, kadının işini erkeğinkine göre ikincil olarak tanımlamaya yardımcı olacak, aynı zamanda da kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığının fiilen sürmesini gerekli kılacaktır. İş gücü piyasasındaki ve başka yerlerdeki cinsiyete dayalı

işbölümü, patriyarkanın hüküm sürmesine hizmet eden bir görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Hartmann, 1981: 65-67).

Öte yandan günümüzde, kadınların iş gücüne daha çok katılmalarının boşanmalara ve aile sisteminin çözülmesine neden olduğunu öne süremeyiz. Çünkü hala kadınların çok küçük bir bölümünün aldığı ücret, kendisine ve çocuklarına bağımsız ve yeterli düzeyde bakabilmesini sağlayabilmektedir. Bu nedenle geleneksel ailenin çöktüğüne ilişkin kanıtlar zayıf kalmaktadır. Boşanma oranı sınıflar arasında eşit bir biçimde dağıldığı gibi, o kadar çok artma göstermiş değildir. Yeni kuşaklar biçim olarak bir nebze değişiyor olsa da bir olgu olarak evlenme ve çocuk yetiştirme hala yaygın olarak devam etmektedir.

Kadınların iş gücüne giderek daha çok katılmalarının etkilerinin, boşanmadan çok, aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümünün azalmasında görülmesi mümkün olabilir. Ancak bunun da yeterli kanıtları yoktur. Ev işini kimin yaptığı konusunda son yıllarda yapılan istatistikler, kadınların ücretli oldukları ailelerde bile mevcut konumlarında çok az değişiklik olduğunu göstermektedir. Ev işinin büyük çoğunluğunu hala kadınlar yapmaktadır. Dolayısıyla çifte iş günü, ücretli çalışan kadınlar için bir gerçekliktir. Bu hiç de şaşırtıcı değildir çünkü aile dışındaki, iş gücü piyasasındaki cinsiyete dayalı işbölümü kadınların erkeklere maddi bağımlılıklarını korumaya çalışır. Bununla birlikte patriyarkanın geleceği yalnızca aile ilişkilerinin geleceğine bağlı değildir. Çünkü patriyarka, sermaye gibi yüksek ölçüde esnek ve uyarlanabilir olabilir. Sermaye için nihai olarak katlanılmaz olsun ya da olmasın, aile içindeki ya da başka yerlerdeki patriyarkal işbölümü ve patriyarkanın işgücü piyasalarındaki yansıması olan “aile ücreti” şu anda kapitalizmi biçimlendiren önemli öğelerden biridir. Aile olgusunu destekleyen birçok öğe patriyarkayı destekler, patriyarka ise hem kapitalist denetimi

meşrulaştırır hem de sermayeye karşı belirli savaşım biçimlerinin meşruluğunu ortadan kaldırır.

1.3. Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Kadın Emeği

1.3.1. Üretim Sürecinde Kadın Emeği

Çalışmamızın bu bölümünde küresel ekonominin yaşandığı işgücü piyasalarında kadınların nasıl konumlandığı ele alınacaktır. Çünkü çalışmamızın odak noktasını oluşturan modern ev kadınının anlaşılması, günümüz piyasalarında kadınların ikincil olarak konumlandırılışıyla tarihsel ve ekonomik açıdan yakından ilgilidir.

Modern para ile meta ekonomisi kendine bir zemin kazanır kazanmaz, kadınlar kendilerini ücretsiz ya da en düşük ücretli işler alanına indirgenmiş halde bulmuşlardır. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ücretli emeğin varlığı ve onun erkeklerin elinde yoğunlaşmış olması bu alanlara ataerkil bir nitelik kazandırmıştır. 19. yüzyıla kadar kadınlar yine cinse özel görevler yerine getiriyor olsalar dahi, günümüzün tersine kadınların yaptıkları işler erkeklerinki kadar değer taşıyor, erkekler ve kadınlar işbirliği içinde çalışıyorlardı. Günümüzde ise küresel kapitalizm adı verilen sistem özel alanla kamusal alanı, evde parasız çalışmakla evin dışında para kazanarak çalışmak arasındaki farklar yaratarak bunu eşitsiz bir ilişki çerçevesine oturtmuştur.

Küresel üretim süreçlerine geçişle birlikte ileri teknolojilerle üretim yapan gelişmiş ülkelerde büyük firmalar ortaya çıkmıştır. Bu büyük firmalarda farklılaşmış ve kalite rekabetine dayalı pazarlar için üretim yapılmaktadır. Üretim süreçleri daraltılmış ve bölünmüş,

iş süreçleri parçalanmıştır. Buna paralel olarak ana firmalarda istihdamın daralması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte merkez işçiler olarak adlandırılan, yüksek teknolojiyle üretim yapan nitelikli ve yüksek ücretli bir işgücü kesimi ortaya çıkmıştır . Öte yandan üretim sürecinin parçalanması sonucu artan küçük ölçekli üretim birimlerinde ve taşeron üretim biçimleri esnek üretimin temel düzenlemelerinden biri olmuştur.

Taşeronlaşma daha önce ana firmada üretilen ürünün belli bölümlerinin alt sözleşme ilişkileri ile ana firma dışındaki başka birimlere devredilmesi olgusudur (Öngen, 1995: 13). Günümüzde taşeron firmalarda uzman olmayan, ucuz emek söz konusudur. Düzenli ve sürekli olmayan, uzmanlık gerektirmeyen işler, tam da bu nedenlerle çalışanların örgütlenmesini engeller. Böylece ileri teknolojiyle üretimin söz konusu olduğu durumlarda niteliksiz veya yarı nitelikli işgücünün üretim süreçlerinden dışlanması söz konusudur. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmeler ve uluslar arası ticarete bağlı olarak ortaya çıkan yapısal işsizlik sonucu işini kaybeden işçiler uzun süre işsiz kalmaktadır (Ansal, 2000: 5). Öte yandan çevre firmalarda ise dönemsel olarak çalıştırılan işgücü çok düşük ücretlerle istihdam edilmektedir. Emek sürecindeki bu farklılaşma işçi sınıfının nitelik, beceri, meslek, ücret, yaş, cinsiyet, etnik vb. bakımlardan bölünmesi ve hatta kutuplaşması ile sonuçlanmaktadır. Bu kutuplaşmada bir yandan işsizliğin yeni üretim süreçlerinde daha büyük bir tehdit haline gelmesi, öte yandan sendikal örgütlenmelerin zayıflamasıyla sonuçlanan uygulamalar etkili olurken: dünya çapındaki ulusal, ırksal, dinsel ve etnik çatışmaların etkisi de bir diğer boyutu oluşturmaktadır. Nitekim, tüm bu gelişmeler işgücü piyasalarında kuralsızlaşmaya neden olmaktadır (Karagül, 2001: 70).

Emek piyasasında kuralsızlaşma kadın emeğini artan oranda işgücü süreçlerine çekerken, emek piyasasındaki kutuplaşma toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretim süreçlerine

aktarımını kolaylaştırmıştır. Buna göre işgücü piyasasında yer alan kadın emeğinin özellikleri genel hatlarıyla şunlardır: esnek (yarı-zamanlı), ucuz ve “belli” sektörlerle uygun işgücüdür (Karagül, 2001: 71). Bu özellikler ise küresel üretim süreçlerine geçişle birlikte işgücü piyasalarında talep edilen emeğin niteliklerine tam olarak uymaktadır.

Küresel üretim süreçlerine geçiş işçileri arasında kutuplaşmaya yol açmıştır. Çünkü bu süreç ileri teknolojilerle üretim yapan gelişmiş ülkelerde ana firmaların oluşmasına yol açmıştır. Bu firmalar ise farklılaşmış ve kalite rekabetine dayalı pazarlar için üretim yapmaktadır ve buna paralel olarak bu firmalarda istihdam daralmıştır. İstihdamın azalmasının nedeni olarak da yüksek teknolojiyle üretim yapabilen, nitelikli ve yüksek ücretli işçiler çalıştırılmaya başlanması gösterilebilir. Öte yandan üretim süreci gelişen telekomünikasyon ve ulaşım teknolojileriyle birlikte şehirlere ve ülkelere dağıtılmıştır. Üretim sürecinin parçalanması sonucu artan küçük ölçekli üretim

Yeni uluslar arası işbölümünde, emek yoğun alanlarda kadın emeğinin gündeme gelme nedenleri şöyle sıralanmaktadır (Eraydın, 1998: 111-113; Joekes 1998: 14-15):

1. Kadın en uygun işgücünü oluşturmakta, genel olarak ev kadını olarak tanımlanmakta, evde yaptıkları iş ücretli iş kapsamına girmemekte, gelir arttırıcı bir etkinlik olarak ucuza satın alınabilmektedir. Kadın emeğinin ucuzluğu esnekliği sağlamanın yoludur. Kadın ucuz emek anlamına gelmektedir. Maliyet unsurunun önemli olduğu emek yoğun üretim kollarında maliyetleri düşürmesi.
2. Erkekler, aile için “ekmek parası kazanan” kişi olarak kabul edildiğinden ödenen ücretler çoğunlukla tüm aileye ödenen ücretler olarak görülmektedir. Serbest tipik proleter işgücü yerine, marjinalleşmiş, eve bağımlı ve serbest olmayan niteliği ve yeniden üretimdeki cinsiyetçi rol ayrımı. İşgücü piyasasında cinsiyete dayalı işbölümünde erkek için betimlenen rol özgür ücretli işçi iken, kadın işgücü için bağımlı ev kadınıdır.
3. Düşük ücreti kabul etmelerinin nedeni evlilik ve çocuk doğurma gibi nedenlerle sık iş değiştirmeleri, geniş ailelerden gelmeleri.
4. Sendikal faaliyetlere zaman ayıramamaları ya da daha az önem vermeleri. Daha kolay kontrol edilebilmesi yani atomistik ve örgütlü olmayan kadın işgücü olmaları.

5. Kadın emeğinin doğal becerilerinin gözetilmemesi özel olarak konfeksiyon sanayinde, kadının becerileri çok ucuza kullanılabilir.
6. Sabır, titizlik, ince işe yatkınlık gerektiren ve monoton işlerde uysallıklarından dolayı tercih edilmeleri. Makine kullanımına dayalı işlerin erkek işi olarak tanımlanması.
7. İşgücü deposu ve marjinal emek niteliği dolayısıyla esnek üretimin talebe koşut genişleyen ve daralan üretim miktarının sağlanmasında avantaj sağlamaları.
8. Birey olarak daha uysal ve itaatkar olmaları, kolektif olarak erkeklerden daha az yıkıcı ve daha kolay pazarlık edilir olarak değerlendirilmesi

Bu sebeplerden dolayı istihdamda kadına ayrılan pay artmaktadır (Özbay, 1998: 166). Ancak bu durum kadınların statüsünde önemli bir değişiklik yaratmamakla birlikte özgürleşmelerine de katkıda bulunmamaktadır. Çünkü son derece düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları söz konusudur. Öte yandan kadınların işgücü piyasalarını erkeklerle daha fazla paylaşmaları evdeki yükümlülüklerini de aynı şekilde paylaştıkları anlamını büyük ölçüde taşımamakta böylelikle kadınlar evde ve kamusal alanda olmak üzere iki kere sömürüye maruz bırakılmış olduğu görülmektedir.

Özetle küreselleşme süreci ile birlikte kadınların kazanılmış haklarına yönelik saldırıların yoğunlaştığı gözlemlenebilir. Kadınlar beceri istemeyen işlerde, erkekler beceri isteyen işlerde: kadınlar emek yoğun, erkekler sermaye yoğun işlerde; kadınlar el emeği kullanımında, erkekler makine kullanımında; kadınlar hafif işlerde, erkekler ağır işlerde: kadınlar parça birleştirmede, erkekler bütünü oluşturmada; kadınlar üretim sürecinin hazırlık ve bitirme işlerinde, erkekler esas üretim aşamalarında çalışmaktadır. Dolayısıyla kadın işgücü ucuz, ayrımcı işe alma uygulamaları ile karşılaşmaktadır. Kadın emeği güvenceden yoksun, kadınlar kolektif örgütlenememektedir. Kadınlar kendileri için önceden belirlenmiş işler arasından seçim yaparken, bağımsız ve özgül bir seçim yapamamaktadır.

Ekonomik ve sosyal sistem kadınları daha çok ev içi işlere yönlendirmekte, bunu yaparken de biyolojik gerekçelerden veya geleneksel söylemlerden yararlanmaktadır. Çünkü, kadınların işgücü piyasasında görünen ancak baskı altında tutulan emeklerinin dışında karşılıksız ev içi üretimleri ekonomik sistemin işleyişi için kritik bir noktada durmaktadır. Bu bağlamda kadının görünmeyen emeği tanımlanırken , bu emeğin ekonomik sistem içindeki işlevine bakmak gereklidir.

İşgücü piyasasının düzgün işleyebilmesi ve devamının sağlanabilmesi, piyasadaki erkek hakimiyetinin sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi ve sermayenin marjinal verimliliğinin yükseltilebilmesi için kadınlar ev içi üretimlerini yerine getirirler. Bu durum aynı zamanda işgücü piyasalarının dışına itilen bir sınıfı da meydana getirir. Böylelikle bu sınıflar her zaman sermaye tarafından istenildiği zaman, istenilen koşullarda çalışmaya hazır bir biçimde yedekte tutulmuş olur.

Bütün bunlar göz önüne alındığında ev içini, ev içinin sınırları içinde kalarak dönüştürmek güç, hatta imkansızdır. Kadınlar ev içindeki cinsiyetçi işbölümünden kurtulmak için, önce kamusal alanda işgücü piyasalarının cinsiyetçi yapılanmasını ve ücret eşitsizliklerini aşmaya yönelik bir takım somut politikalara yönelmelidir (Acar-Savran, 2004: 73).

1.3.2. Ev İçi Üretimde Kadın Emeği

Bu bölümün konusunu, ev içi üretimin ne olduğunun, neleri içerdiğinin farklı tanımlamaları ve ev içi üretimin yapısının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu tanımlamalar yapılırken farklı kuramcılar ve bu kuramcıların ev içi üretimle ilgili üzerinde durduğu farklı

noktalar ele alınmaktadır. Ele alacağımız kuramcılardan ilki Leonore Davidoff'tur. Davidoff, "Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet" (Historical Perspectives on Gender and Class) adlı çalışmasında ev içi üretimi en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemeden anlamlı örüntüler oluşturularak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkili olarak tanımlamıştır. O'na göre böylesi bir düzenin yaratılmasında en önemli bölüm, temel bileşenlerin ayrıştırılarak onların aralarındaki sınırların belirgin kılınmasıdır. Örneğin yemek pişirilmesi, çiğ malzemelerin yeni bir maddeye dönüşümüdür. Bu süreç, malzemeleri daha sonra aile içinde ya da toplumsal bir ritüelde kullanılacak bir maddeye dönüştürür (Davidoff, 2002: 147).

Mary Douglas da "Saflik ve Tehlike" (Purity and Dangerous) isimli çalışmasında, ev içi üretimde gerçekleştirilen temizlik ve düzen olgularını kültürel bağlamda inceler ve hijyenin doğal dünyaya kültürel örüntüler dayatma çabası olduğunu söyler. Bu anlamda Marksist yaklaşımda "yeniden üretim" olarak adlandırılan ve üretime göre ikincilleştirilen bütün bir faaliyet alanı, toplumun ve kültürün ortaya çıkışında kurucu önemdedir. Nitekim O'na göre, feminist yaklaşımdaki "kadının görünmeyen emeği" tartışması, esasen bu faaliyet alanını ve bu alanın asıl öznelere olan kadınların emeğini görünür kılmayı amaçlar (Douglas, 2000, Aktaran: Bora, 2005: 47).

Simone de Beauvoir, İkinci Cins adlı kitabında (The Second Sex) ev içi üretimi tanımlarken, ev içi üretimin süreğenlik içeren doğasına odaklanmıştır. O'na göre ev içinde kadın zamanın dışındadır: o hiçbir şey yapmaz, sadece şimdikiyi sürükler. Hayatın devam etmesi için yapılması gereken asgari işler ev içi üretime aittir. Bunlar, yiyeceklerin hazırlanması, hastaların bakılması, bebeklerin büyütülmesi gibi anonim ve genel işlerdir. Bütün bunlar yapılmadan aşkınlık imkansızdır. Ancak hayatı sürdürmek için yürütülen

etkinlik, Beauvoir'a göre bireyselliğin ifadesi olmaz. Kadınların etkinliği de hayatın sürdürülmesine ve erkeklerle çocukların aşkın bireyler haline gelebilmesine hizmet eder. Erkeklerin öznellikleri kadın emeğinin desteğine dayanır ama bu emek aynı zamanda kadını kendi öznelliğinden mahrum eder. Tüm bu yaklaşımlara göre aile kurumu ve ev işleri, kadınlarla erkekler arasındaki farkın yaratıldığı yerdir (Beauvoir, 1974: 18-20).

Delphy ise "Baş Düşman" başlıklı makalesinde aileyi, tarihsel ve etimolojik açıdan bir ev içi üretim birimi olarak ele almıştır. Latince'de Familia, aile babasının iktidarına tabi kılınmış toprak, köle, kadın ve çocuklar toplamı anlamına gelmektedir. Bu üretim biriminde aile babası egemendir: Otoritesi altında bulunan bireylerin emeği ona aittir veya başka bir ifadeyle aile, emeklerini bir reise borçlu olan bireyler toplamıdır (Delphy, 1992: 76).

Ev işlerinin yapısına baktığımızda, bu işlere ayrılan zaman dilimi günlük yaşamın başka faaliyetlerine ayrılan zaman diliminden farklılaşmadığı gibi, farklı farklı ev işleri de birbirinden kolayca ayrılamadığını görürüz. Bir dizi iş, iç içe geçmiş, üst üste binmiş, birbiriyle parça parça eklemlenmiştir. Üstelik bu işlerin nasıl sıralanacağı, hangilerinin nereden bölünüp neyle iç içe geçeceği, ev kadınının kendi seçiminden çok evin diğer fertlerinin, kocanın ve çocukların ihtiyaçlarına göre belirlenir. Örneğin dar anlamda ev işleri daha çok, ev kadınının evde yalnız olduğu zamanlarda yapılırken ki bunlar için harcanan emeğe maddi emek demek mümkündür, büyük bölümünü bakım işlerinin oluşturduğu manevi-duygusal-ilişkisel emek, tanımı gereği, kocanın ve çocukların evde oldukları süre içinde ev kadınının da evde bulunmasını zorunlu kılar ve merkezi konuma yerleşir (Tura, 1998: 33-34) .

Ev işlerinin önemli bir parçası olan bakım işleri, 20. yüzyılın önemlice bir bölümünde, özellikle de batı ülkelerinde, kadınların deneyimleri açısından benzer nitelikler taşır. Bir yandan otomatizasyon artmış ve standart ev aletleri yaygınlaşmış, öte yandan da yüzyılın başından itibaren evlerde ücret karşılığı çalışan ev ve bakım işçilerinin sayısında önemli bir azalma olmuştur. Ayrıca akrabalık ilişkilerinin azalması ve biçim değiştirmesi de bu işlerin tümünü ev kadınlarının kendi başlarına yüklenmek zorunda kalmalarına yol açmıştır (Delphy ve Leonard, 1992: 75, 116).

Oysa 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana, ev içi üretim biçimleri çeşitlenmiştir. Tam anlamıyla karşılıksız ev içi üretiminin yanı sıra, düşük ücretli, prestijsiz, güvencesiz çok farklı biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu biçimlerin varlığı, karşılıksız ev içi üretiminin merkezi konumunun ortadan kalktığı anlamına gelmez, çünkü ev içi üretiminin bu farklı biçimlerinin son derece ağır koşullarını bizzat ev içi üretiminin varlığı belirler. Böyle bir durumda ücret karşılığı çalışan kadınlarla ücretsiz çalışan kadınlar arasında kategorik ayrımın eski keskinliğini yitirdiği söylenebilir. Ancak evlerde ücret karşılığı çalışan kadınlar kendi aileleri içinde karşılıksız emek harcarlar: bu kadınları çalıştıran kadınlar da kendi ücretli işlerinin dışında bakım ve ev işlerinin önemli bir bölümünü karşılıksız olarak yapmaya devam ederler (Anderson aktaran, Acar-Savran:15).

Sonuç olarak ev içi üretim, ekonomik ve toplumsal sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik bir yeniden üretim biçimidir. Temizlik, çocuk, hasta, yaşlı bakımı, yemek yapma, ütü gibi işleri içeren bu hizmetler, piyasada yapıldığında maddi bir karşılığı vardır. Oysa ev işlerinin çoğu geleneksel aile kurumu içerisinde karşılıksız olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilir.

1.3.3. Kadının Görünmeyen Emeği

Görünmeyen emek, kadınların aile içinde, yakınları ile ilişkilerinde, yakın erkeklerle ilişkilerinde harcadığı karşılıksız emek anlamında kullanılmaktadır. Bu emeği görünmez kılan başlıca nedenlerden biri, mübadele değeri taşınamamasından dolayı herhangi bir ücret karşılığında gerçekleştirilmiyor oluşudur. Bir diğer neden ise, bu emeğin kadınların yakınlarıyla ilişkileri içinde gerçekleştirilmesi ve bunun aile içinde sevgi ilişkileriyle sarmalanmış ve peçelenmiş durumda olmasıdır. Dolayısıyla da burada harcanan emek, karşılığı olan bir emek olarak kabul edilmemektedir. Şefkat göstermek, çocuk büyötmek gibi, sevgi ifadesi olarak görünen çeşitli emek harcama biçimleri, kadınların yakınları için doğal olarak yaptıkları işler olarak gözükmemektedir: Özellikle bakım özelliği taşıyan işler kadınların doğal güdüsü ve becerisi olarak addedilmiştir.

Bu noktada kadınların harcadığı emeğin doğallaştırılması söz konusudur. Yemek, temizlik ve ütü yapmak, çocukların veya hasta ve yaşlı aile bireylerinin bakımını üstlenmek, alışveriş yapmak, evin bütçesini denkleştirmek gibi ev içi yeniden üretimlerin bir sevgi ilişkisi içinde gerçekleştiriliyor olması, kadınların, ev işlerinin karşılıksız bir emek harcama biçimi olduğunu açığa çıkarıp, bunu politik bir sorun olarak gündeme getirmelerinin önündeki başlıca engellerden en önemlisi olmuştur. Kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın oldukları kişiler için yaparlar. Hatta bu işlerin büyük bir bölümü sevginin, aşkın dışı vurulması olarak algılanır. Bu öznel, somut olmayan, görünmeyen biçimiyle kadınların karşılıksız emeği “sevgi karşılığı çalışma”dır. Bunun da ötesinde, bu yanılsamayı pekiştiren yani bu emeği görünmez kılan bir başka olgu ise, ev içinde ve ev işlerindeki çalışma tarzıdır. Bu işler iç içe girmiş bir şekilde yapılır. Modern istihdam ilkelerine uymayacak bir biçimde, belli bir mesaisi ve başı sonu olmayan işleri içerir. İş dışı/iş ayrımı ya da boş zaman/çalışma zamanı gibi ayrımları

yoktur. Yaşama iç içe geçmiştir ve dolayısıyla da değer üreten bir emek olduğu ortaya çıkamamaktadır (Acar-Savran, 2004: 37-38). Ev işlerinin sahip olduğu bu çalışma biçimi, ev işlerinin neden kadınlara atfedildiği ve görünmez kılındığını açıklamaktadır. Ev kadınlarının çalışmalarını, boş zamanlarını, günlük yaşamlarını birbirinden ayırmak çok güçtür. Yapılan işler, günlük yaşamın bir parçası halindedir. Çalışma zamanı ile çalışma-dışı zaman birbirinden ayrılmaz. Dinlenmek ise her zaman yapılması gereken işlerden birinin yanına eklenir: dinlenirken sökükle dikmek, alışveriş listesi yapmak, oturduğu yerde çamaşırları katlamak bu iç içeliğin tipik örnekleridir (Tura, 1998:4).

Kadınlar ev dışında ayrıca ücret karşılığında çalıştıklarında, evdeki emeklerinin karşılıksız olduğunu insanların kabul etmesi daha kolay olmuştur. Ancak sadece evde çalışan kadının da dışarıda çalışan kocasının gelirinden yararlandığı haliyle de emeğinin karşılığını bu şekilde sağladığı görüşünü savunanlar azımsanamayacak sayıda. Oysa geçiminin sağlanması, kadının emeğinin karşılığını aldığı anlamına gelmez. Bu noktada kadının yaşam standardı kocanın gelir düzeyine göre belirlenmektedir. Bu çok önemli bir noktadır, çünkü kadının harcadığı emeğe göre bir ödüllendirme, bir karşılık söz konusu değildir.

Bir işçi emeğinin tam karşılığını almasa dahi, ki artık değer elde etmenin birinci koşulu eksik ücrettir, yine de bir nesnel standarda göre kabaca, işçinin yeniden üretimi için gerekli malların toplamının içerdiği emek miktarına göre ücret saptanır. Kadının yaşam standardı ise, son derece öznel bir biçimde kocanın elde ettiği gelire ve bu geliri nasıl dağıttığına bağlıdır. Bu noktada bir karşılıktan söz edilemez. Kadınların karşılıksız ev içi üretimi, hem kapitalizm hem patriyarkanın yeniden üretilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Patriyarkanın tümüyle kendine özgü olan maddi temeli ev içi üretim tarzıdır.

Ne var ki kendi içine kapalı bir ev içi üretim tarzı anlayışı, ev içi üretiminin tarihsel somutluğu içinde kavramamıza engel olmaktadır (Delphy, 1992: 29).

Sonuç olarak ev işleri kadınlar tarafından yerine getirildiği için, bazı doğal yatkınlıklarından dolayı daima kadınların yaptığı görevler serisi anlamına gelmemekte, belirli bir tarihin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev içi üretim, dini kurumlar, yasal düzenlemeler, tıp ve işgücünün örgütlenmesi (koruyucu yasalar, “aile ücreti”) vasıtasıyla tarihi süreç içerisinde kadınlara atfedilmiştir. Dünyanın, her yerde gerçekleştirilen kalkınma politikası biçimindeki dev merkezi planlamalar ve idare aygıtları tarafından düzenlendiği göz önüne alındığında, kadınların ev içi üretime yönlendirilmesi, bilerek hedeflenmiş bir politika olarak karşımıza çıkar (Bennholdt-Thomsen, 2008: 246).

Ev içi üretimde, toplum için vazgeçilmez olan bakım işlerini merkeze yerleştirerek tanımladığımızda, bu emeğin hak ettiği ağırlığa ve mübadele değerinin ötesindeki “değer” e sahip olmasının önü açılır. Özel alanın ötesine doğru uzanarak, karşılıksız bakım emeğiyle düşük ücretli-düşük prestijli bakım emeği arasındaki sürekliliği ortaya çıkarmak, somut politikalar geliştirmek açısından bir sıçrama tahtası olabilir. Bu, “ev içi üretim ilişkisi” kavramının reddi anlamına gelse de, hiçbir şekilde karşılıksız ev içi üretiminin kritik öneminin üstünün örtülmesi demek değildir.

II. BÖLÜM: EV İÇİ ÜRETİME ALMAŞIK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Araştırmacılar ev içi üretimi farklı noktalarına odaklanarak incelemişlerdir. Ancak ev içi üretimi anlamak için, aile modellerini ve bu model içerisinde kadının konumunu anlamak önemlidir. Çünkü ev içi üretim incelenirken bir yandan kadının burada harcadığı emeği aile ve ailenin içinde yer aldığı ekonomik sistem çerçevesinde ortaya koymak gerekir. Aşağıda ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz almasıık yaklaşımlarda ev içi üretimin ekonomik sistem içerisindeki yeri, yaklaşımların gerektirdiği biçimde ele alınmıştır. Bu farklılıklar aynı zamanda kadının ev içi üretimdeki tabii konumuna bakış açısını da etkilemektedir. Bu çalışmada yaklaşımları ele alırken ev içi üretimin farklı tanımlanış biçimlerine, kadınların bu üretim ilişkisi içerisinde nasıl ele alındığına, yaklaşımların kendine göre öne sürdüğü çeşitli eleştirilere ve çözüm önerilerine yer verilmektedir.

Ev içi üretimin tanımlanması kuramsal yaklaşımlarda farklılık göstermektedir. Her yaklaşımda ev içi üretim ekonomik düzen içerisinde farklı konumlanır ve ev içi üretime biçilen rolün önemi ortodoks politikalarından radikal politikalara kadar değişiklik gösterir. Dolayısıyla bu çalışmada feminist çerçevede değerlendirilebilecek farklı kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir.

İktisat yazınında kadının bir sınıf olarak ortaya konması ve kadınların yaptıkları ev işlerinin bir üretim ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi feminist iktisattan söz edilmesine yol açmıştır. Feminist iktisat, 1960'larda disiplini oluşturan iki ana paradigmanın, geleneksel neo klasik ve geleneksel marksist paradigmaların kadının sosyal rolü ve cinsiyet açısından yeniden değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Feminist iktisatçılar, disiplinin yapı ve yöntem açısından bu kadar farklı iki paradigmasının hanehalkı teorisi konusunda ne kadar birbirlerine

benzeyebildiğini keşfetmişlerdir. Tarihsel olarak her iki okul da iktisadi birim olarak aileyi kabul etmiş, aile ve toplum içerisinde cinsiyete bağlı işbölümü ve kadın emeğinin maruz kaldığı “eşitsizlik” her iki okulun temsilcileri tarafından da veri alınmıştır.

Toplumsal cinsiyetlerin doğal cinsiyetlerden kaynaklanmadığı, toplum tarafından yapılandırılmış sosyal oluşumlar olduğu göz önünde bulundurulursa, aile içi iş bölümünün de doğal olmadığı söylenebilir. Basitçe varsayılan çıkar ortaklığı ve aile kurumu da temelde çiftler arası güç eşitsizliği ve çıkar çatışması çerçevesinde yeniden okunmalıdır. Bu açıdan aile içi iş bölümü ve bu iş bölümündeki eşitsizliğin feminist iktisat yazınındaki eleştirisi her iki paradigmanın geleneksel anlayışına bir meydan okuma olarak görülebilir (Voyvoda, 2005: 3).

Hem neo klasik hem de marksist iktisat hane içi eşitsizlik konusunda feminist açıdan bakıldığında bazı eksiklikler içerir. neo klasik yaklaşım hane içi üretim üzerine sağlam temelli bir teori sunmuş, hiçbir çelişki ifade etmemiştir. marksist yaklaşım ise, sağlam temelli bir çelişki teorisi sunmuş ancak hane içi üretimin dinamikleri ile çok da ilgilenmemiştir. Bu yaklaşımlar aşağıda dört başlık altında gruplanmakta ve sırasıyla incelenmektedir.

2.1 Neo Klasik Yaklaşım

Neo klasik yaklaşımda ailedeki geleneksel rol ayrımı rasyonel bir çerçeveye oturtulmuş, fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik ilkelerine dayandırılmıştır. Burada kadınların işgücüne katılmayıp da ev içi üretimde yer almaları, kadınların piyasaya uygun olmayan ve emeğim verimliliğini düşüren niteliklerinin bir sonucu olarak değerlendirilir. Böylece aileyi küçük bir fabrikaya benzeten bu yaklaşım, sermaye mallarını, hammaddeleri

ve emeği içerir. Aile üyelerinin fayda fonksiyonları çalışma alanlarına ve fayda fonksiyonlarına göre farklılaşmıştır. Ailede işbölümü karşılaştırmalı üstünlüklere göre belirlenir. Böylelikle piyasada fiyatı düşük olan evde kalır ve ev işini yapar (Ercan ve Özar, 2000: 55).

Bu yaklaşımda aile içindeki bireyler tek bir fayda fonksiyonu içinde değerlendirildiğinde, ailedeki bireyler fayda maksimizasyonunu hem tüketici, hem de işçi niteliklerinin bileşimiyle gerçekleştirmeye çalışırlar. Böylece kadınların işgücüne katılımının temel belirleyeni kadınların elde edebileceği ücret düzeyidir. Bu ücret düzeyi kocanın geliri, boş zaman ve ev işlerine harcanan zamanın fırsat maliyetlerin optimizasyonu yapılarak kararlaştırılır (Karagül, 2001: 47).

Temelde neo klasik modele dahil olan iki kuramdan söz edilebilir. Bu kuramlardan ilki kadınların emek arzının erkeklerle eşit konumda olmamasını, yeniden üretim alanının görevlerini üstlenmelerine bağlayan, beşeri sermaye kuramıdır. Onların eşitsiz konumunun, evdeki yeniden-üretim görevlerinden kaynaklandığı veri kabul edilir. Beşeri sermaye kuramına göre, işgücü piyasasında ücretler çalışanların marjinal verimliliğine göre belirlenir. Marjinal verimliliği arttıran etmenler ise, formel eğitim, iş başında eğitim ve iş tecrübesi gibi niteliklerdir. İşgücü piyasasındaki cinsiyet temelinde iş ayrışmaları ve ücret eşitsizlikleri, kadın emeğinin verimliliğini ve değerini yükselten niteliklere sahip olmamasından kaynaklanır. Kadınların emek piyasalarına katılımlarındaki temel eşitsizliği daha düşük eğitim almalarına bağlar. Daha düşük eğitim almalarının sebepleri ise geleneksel baskılar, toplumsal alışkanlıklar ve kadının doğurganlığı olarak sıralanabilir (Karagül, 2001: 48). Bu sebeplerden “kadının doğurganlık özelliği”, başlı başına da kadınların işgücü piyasasında verimliliklerinin erkeklere göre daha düşük olacağı varsayımının temelini oluşturabilir. Kadınların ailelerine ve

çocuklarına birincil önem vermeleri ve doğum nedeniyle işgücü piyasasından uzaklaşmaları verimlilikleri ve beşeri sermayeleri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımda kadınların eviçi rollerinin işe bağlılıklarını azalttığı varsayılır (Ercan ve Özar, 2000: 43). Ayrıca kadınların kendilerini ev kadını olarak görmeleri dolayısıyla ücret farklılıklarını önemsememeleri iş kariyerleri ve iktisadi ve politik kariyerlerini etkiler (Ercan ve Özar, 2000: 44).

İkinci kuram ise ikili ya da katmanlı emek piyasası kuramıdır. Bu kurama göre işgücü piyasasında zaten var olan emek talebini farklılaştırmış ve kadınların ev içindeki yeniden-üretim görevleriyle uyumlaştırılmış bir çalışma biçimi şekillendirmiştir. Kadınların konumu hangi piyasaya uygunsa ona göre belirlenecektir. Yine bu kurama göre işgücü piyasası iki temel katmana ayrılmıştır. Birincil katmanda yer alan işgücü piyasasında yüksek ücretli ve nispeten iyi koşullarda işler söz konusudur. Birincil piyasaların aksine ikincil işgücü piyasasının özellikleri düşük ücretli, yükselme olanaklarından ve sosyal güvenceden yoksun, süreklilik arz etmeyen, küçük işyerlerinde kötü çalışma koşullarındaki işler olmasıdır.

Enformel sektörü de kapsayan ikincil iş piyasalarında kadın istihdamı yüksektir. Kadınların evlilik, çocuk bakımı gibi nedenlerle işe girip çıkma sıklığının yüksek oluşu, birincil sektörlerde ihtiyaç duyulan beceri ve uzmanlığın kadınlarda yetersiz oluşu, birincil sektördeki işlerin toplum tarafından “erkek işi” olarak nitelendirilmesi, kadınların ev içi sorumluluklarına bağlı olarak işe bağlılıkta zayıf olmaları, yüksek iş devrine uyum sağlayamamaları, kesintili çalışmaları gibi nedenler bu kurama göre kadınların birincil piyasaya girişini engellemektedir.

Rekabet koşulları altında ücretler arasında bir farklılık bulunmaması ve benzer işi yapanların benzer ücretler alması ve bir dengenin oluşması klasik iktisadın temel varsayımlarından biridir. Klasik iktisatçı A.Smith'e göre ise, ücretlerin farklılaşmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında cinsiyet ayrımı olmamasına rağmen çalışma koşulları aynı olsa bile kadınlar kimi zaman daha düşük ücret almaktadırlar. Bunun yanı sıra ücret farklılaşmasına neden olarak sıralanmış bu faktörlerden bir çoğu, kadınların doğurganlık özellikleri ve ev içi üretimi üstlenmiş olmaları nedeniyle işgücü piyasasında kadınların aleyhine işleyen bir ücretlendirme mekanizmasını yapılandırmıştır. Örneğin, ücret farklılıkları teorisine göre çalışma ortamının veya işin kabul edilebilirlik düzeyinin ücretleri görece olarak daha düşük hale getirmektedir. Kadınların büyük kısmı da iş seçerken veya işe alınırken daha makul çalışma ortamını, eve ve çocuklara daha kolay rahat zaman ayırabilmek adına ikamet edilen yere yakın işyerlerini, rahat çalışma koşullarını tercih etmektedirler. Bu da onlara çoğunlukla düşük ücret olarak dönmektedir. Bir başka ücret farklılaştırması nedeni olarak beşeri sermaye farklılığı karşımıza çıkmaktadır. Burada da eğitim seviyesi yükseldikçe eğitime yapılan harcamaların da paralel bir şekilde yükseldiği varsayımı altında eğitilmiş çalışana görece daha yüksek ücret ödenmektedir. Erkeklerin kadınlara egemen olmalarını ve emekleri üzerinde denetim kurmalarını sağlayan geleneksel ve toplumsal baskılar nedeniyle, kadınların eğitim almaları birçok yerde engellenmektedir. Dolayısıyla kadınların ortalama eğitim seviyeleri oldukça düşük kalmakta ve buna göre istihdam edilmektedirler. Yapılan işin risk derecesi de bir başka ücret farklılaştırması nedenidir. Yapılan işin riski arttıkça verilen ücretlerin de artacağı varsayılır. Risk içeren ve güç gerektiren işlerde de yine kadın erkek dağılımında erkeklerin baskın çıktığını görürüz. Bunlar dışında kadınlara birincil olarak atfedilen asıl görev ev işleri ve çocuk doğurmak olduğundan kadınlar zamanlarını çok almayacak işler tercih etmek zorunda kalırlar. Dolayısıyla kadınların çalışacağı işler zamanını bu şekilde ikiye bölebileceği esnek zamanlı işler olacaktır. Ancak esnek çalışma saatleriyle

çalışılan işlerde yükselme olanağı, iş güvencesi ve yüksek ücret uygulanmamaktadır (Parasız-Bildirici, 2002: 174-178).

Öte yandan kadınların evde kalıp çocuk doğurmaları ve ev işlerini yapıp eşini bir dahaki çalışma gününe hazırlamalarının bu noktada piyasanın işlemesine önemli katkıları vardır. Emeğini bu şekilde kullanan kadının verimliliği birincil iş piyasalarında göstereceği verimlilikten daha yüksektir. Bundan dolayı kadınlara evdeki görevlerini de aksatmayabileceği esnek çalışma saatleri seçeneği sunulmuştur.

Tarihsel olarak Neo klasik iktisat, iktisadi davranışlar için evrensel bir birey (tüketici, firma) teorisi sunar. Bu teori, piyasa çözümü dışında hiçbir çözümü kabul etmez. Neo klasik dünyada iktisadi anlamda bir istismar olamaz çünkü yapısal olarak her iki tarafın da yararına olmayan hiçbir işlem gerçekleşmez. Buna göre Neo klasik dünyada yapısal bir ayrımcılık da söz konusu değildir. Neo klasik iktisat şunu söyler: Eğer iktisadi anlamda kadın açısından bir eşitsizlik var ise bu durum kadının kendisi tarafından bağımsız ve rasyonel bir şekilde tercih edilmiştir. Neo klasik modelin temelinde tercihler doğrultusunda yapılan rasyonel seçimler varsayımı yatmaktadır ve bu varsayım, tarihsel ve kurumsal hiçbir kısıtı tanımamaktadır. Bu anlamda, Neo klasik iktisat kadının eşitsizliğini haklı çıkartmakta, dahası bu eşitsizliğin yeniden üretimine hizmet etmektedir (Voyvoda, 2005: 4-5).

Özetle bu yaklaşım yukarıdaki açıklamalara da dayanarak kadınların işgücü piyasalarından daha çok ev içi üretimde verimli olabileceklerini dolayısıyla bir aile kurumunda erkeğin dışarıda çalışırken, kadının evde yeniden üretime katkıda bulunmasının rasyonel davranış ilkelerine daha uygun olduğunu gösterir. Dışarıda çalışmayı tercih edecek

kadınlara ise işgücü piyasası çoğunlukla ev içindeki sorumluluklarıyla beraber yürütebilecekleri işleri sunacaktır.

İşgücü piyasalarının toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan nedenlerle aksak çalışmasını dikkate almayan bu yaklaşıma yöneltilebilecek eleştirilerden biri, kadınların eğitim alarak daha nitelikli beşeri sermayeye sahip olmalarıyla iş gücü piyasalarındaki kadının aleyhine olan ayrımcılığın sona ereceğinin düşünülmesidir. Katmanlı işgücü piyasasının yaklaşımına göre ise kadınların birincil işgücü piyasasının dışında bırakılmasının nedeni, doğurganlıklarının yanı sıra kadınların uzmanlık ve beceri isteyen piyasa işlerinden daha çok ev işlerinde daha verimli oldukları görüşüne dayandırılır. Öyleyse rasyonel bir tercih yapılarak kadınlar ev işlerinde uzmanlaşmalıdır. Yaklaşımın aksine kadınlar son derece karmaşık ve ağır bir iş olan ev işleri nedeniyle birçok beceri geliştirirler, ancak bu kadınlara işgücü piyasasında ücret olarak dönecek bir nitelik olarak görülmez. Örneğin, küreselleşme süreçleriyle özellikle mikro elektronik sektöründe ince ve çevik parmaklara sahip kadın emeği yoğun olarak talep edilmekte ve kullanılmaktadır. Ancak bu onların beşeri sermayesini arttırmadığı gibi erkeklerden daha düşük ücret almalarına neden olmuştur.

Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyet kavramlaştırması sadece kaynaklar ve emek üzerindeki bir mücadeleyi değil, aynı zamanda bir dizi çelişkiyi de içerir (Dedeoğlu, 2000: 148). Aileler ya da bireyler ekonomik birim olarak algılanmakta, dolayısıyla kadınların uğradığı toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklı ayrımcılık analizlere dahil edilmemektedir. Toplumsal ilişkiler farklılaştıkça ailelerin değişimi görülmemektedir. Aile üyeleri rasyonel ve sürekli fayda maksimizasyonu peşinde olan birimler olarak kurgulanmakta, dayanışma ilişkileri yok sayılmaktadır. Daha çok bireyciliğin öne geçtiği, batı toplumlarındaki aile ilişkilerine ilişkin olarak kurgulanmış olan modellerin aksine, doğu toplumlarında farklı bir

eğilim söz konusudur. Çoğunlukla doğu toplumlarını içeren çevre ülkelerde küresel üretim süreçlerine geçişle birlikte artan yoksullaşmayla ve kente göçün etkisiyle ailenin dayanışma birimleri olma özellikleri artmaktadır (Karagül, 2001: 52). Tüm bunlar değerlendirildiğinde neo klasik modellerin eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini içeren modern toplum yapısını meşrulaştıran açıklamalara yöneldiğini göstermektedir.

2.2. Marksist Yaklaşım

Marks, Alman İdeolojisi'nde, Engels ise "Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni"nde toplumları belirleyen iki tür ilişkiden söz ederler. Bunlardan biri işle kendi öz yaşamını, diğeri ise üreme yoluyla başkasının yaşamını üreten ilişkilerdir. Bu noktada artık yeniden üretim, bir yandan doğal bir ilişki, öte yandan da toplumsal bir ilişki olmak üzere çifte bir ilişki olarak görünmektedir, (Engels, 1971: 27, Marx ve Engels, 1999:51)

Ev içi üretimde Marksist yaklaşımı ele alırken öncelikle Marx'ın ve Engels'in aile konusundaki görüşlerinden başlamak gerekir (Tura, 1998: 22). Marx ve Engels, burjuva ailesiyle işçi ailesini birbirinden ayırarak ele almışlardır. Burjuva ailesiyle ilgili temel tezleri ailenin temelinde özel mülkiyetin yattığıdır. Marx ve Engels'in aile ile ilgili görüşleri mülkiyete dayalıdır: Engels, aile içindeki erkek baskısının kaynağında, erkeğin varislerinin kendi çocukları olmasını güvence altına almak için kadının bedenini, cinselliğini, giderek tüm kimliğini denetlemesinin yattığını ileri sürer (Engels, 1971: 31-39).

Marksist anlayışa göre, tarihteki egemen faktör, son analizde, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu üretim ikili bir tabiata sahiptir. Bir yandan, yaşama araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan şeylerle bunların gerektirdiği aletlerin üretimi öte

yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belli bir tarihsel dönem ve belli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim yani, bir yandan çalışmanın, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir (Engels, 1971:14).

Burada üretim ve türün üremesi ve idamesi anlamında yeniden üretim, bütün çağlarda toplumsal yapıları belirleyen en temel maddi süreçler olarak ele alınmıştır. Kadınların ezilmesini, farklı üretim ilişkileri çerçevesinde oluşan farklı yeniden üretim süreçlerini, yani farklı aile-hane biçimlerini açıklayabilecek bir teorinin yapı taşlarını bu yeniden üretim kavramının çevresinde aramak gerekmektedir (Acar-Savran, 2004:28).

Marx'ın eserlerinde ise yeniden üretim kavramıyla ilgili iki farklı kullanım yer almaktadır. Bunlardan ilki, kapitalist üretim sürecinde işçi sınıfıyla burjuvazinin, ya da ücretli emekle sermayenin ve bunlar arasındaki ilişkinin yeniden-üretilmesi sürecidir. Bu süreci Marx toplumsal yeniden üretim olarak adlandırır ve çoğunlukla yeniden üretim kavramından bahsettiğinde kastettiği de budur. İkinci olarak ise, insanların yeniden üretiminden yani soyun yenilenmesinden söz eder. Üretim süreci kendini devam ettirebilmek için işçiyi, emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayan mülksüz, kapitalisti de, emek gücü satın alma gereksiniminde olan mülk sahibi olarak konumlandırır. Fakat, kapitalist yeniden üretim sürecinin bütününün içine Marx ayrıca bölüşüm ve mübadele süreçlerini dahil eder. Ancak ücretli emek-sermaye ilişkisinin yeniden üretim sürecinin analizine faal olan emek gücünün yeniden üretimini yani, işçilerin bireysel tüketim süreçlerini ve ücretleriyle aldıkları malların tüketilebilir hale gelmesi için harcanan emeği dahil etmez. Bunun yanı sıra insanların üretimi yani gelecek kuşakların doğrulması, bakılması ve yetiştirilmesi de yine bu yeniden üretim sürecinin içine dahil edilmemiştir (Marx, 2000: 524-532)

Marx'a göre: işçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden-üretilmesi, sermayenin yeniden-üretilmesinin her zaman için zorunlu bir koşuludur. Ama kapitalist, bunun yerine getirilmesini, emekçinin hayatta kalma ve üreme içgüdüsüne rahatça bırakabilir (Marx, 2000:546)

Emek gücünün yeniden üretiminin sermayenin katkısı ve denetimi dışında sağlanabilmesi, bu gereğin işgünü ve mekanı dışında karşılanıyor olması anlamına gelir. Bu, bir yanıyla da, sermaye ilişkisinin dışında yani metalaşmamış ilişkiler içinde gerçekleşen bir yeniden üretim süreci demektir. Kadınların işçi ailesi içindeki eş ve anne konumları tam da böyle metalaşmamış ilişkilere işaret eder (Briskin, 1980:153).

İşçi ailesi göz önüne alındığında ise şu çıkarımla karşılaşmaktadır: Ailenin temeli özel mülkiyet olduğuna göre ve işçi ailesi özel mülkiyetten yoksun olduğuna göre, işçiler arasında aile her an çözülmeye hazırdır, hatta işçi ailesi temelde bir yokluktur, bir aile olmayıştır (Marx ve Engels, 1993: 129). Bu nedenle proletarya arasında kadınlar ezilmezler, çünkü yeni nesillere aktarılacak özel mülkiyetleri yoktur. Burjuva ailelerinde ise, kadınlar efendilerine hizmet etmek, tekeşli olmak ve aile mülkünü devralıp onu çoğaltmayı sürdürecektir olan varisler üretmek zorundadırlar. (Engels, 1971: 23). Ancak Engels bu noktada zaten devredecek özel mülkiyeti olmayan işçi sınıfının neden özel mülkiyetin miras yoluyla devrine bağlı olarak oluşmuş bir aile biçimini benimsemiş olduğunu sorgulamamıştır (Himmelweit, 1991:209).

Ücretli emeğin ortaya çıkışının tarihsel koşullarından biri de bu yeniden üretim sürecini üstlenecek belli öznelerin varlığı olmasına karşın Marx kapitalizmin üzerine

yükseldiği bu tarihsel koşulları sayarken bu özel koşula hiç değinmemiştir. Bu öznelerin başlıcası olan kadının ev içi emeği Marksist yaklaşıma göre mübadele edilmediğinden, dolayısıyla “değer” biçimine bürünmediğinden, kapitalist sistemde görünmez kılınmıştır. Kullanım değerleri ürettiği için zaman-dışı ve değişmez gibi görünen bu üretim faaliyetini Marx da doğal bir veri olarak alır. Marx, bu özgül sorun söz konusu olduğunda kapitalizmin ufkuna hapsolmuştur ve ev içi üretimini bir analiz konusu sayılmayacak biçimde doğallaştırmıştır (Acar-Savran, 2004:29).

Marx, yeniden üretimin üretime oranla doğaya daha yakın, dolayısıyla toplumsal ve tarihsel analizin temeli olmaya daha az yatkın gibi görüldüğünü söyler. Marx’ın yeniden üretim ve ev emeğini doğallaştırması, zaman zaman onun da kapitalizme özgü tarihsel biçimleri evrenselleştirdiği anlamına gelir. Kapitalizmin tarihsel olarak özgül üretim biçimi olan “genelleşmiş meta üretimi”, devletten, akrabalık ve soy ilişkilerinden özerkleşmiş bir üretim alanını dile getirir. Bu alana, “ekonomi” adı altında, başka tüm toplumsal ilişki ve etkilerden bağımsızlaşmış bir devinim atfedilir ve ideoloji, ekonomiyi bu biçimiyle mutlaklaştırır. Ama kapitalist toplumda, bu özerkleşmiş ve kar amacına yönelik biçimiyle ekonomi gerçekten de insanların tüm faaliyet biçimlerini belirleyen öncelik kazanır (Himmelwelt, 1991:219, Acar-Savran, 2004:32).

Lise Vogel, Marksist yaklaşımdan yardım alarak kadına ev içi emeğin atfedilmesinin nedenlerine dair bazı açıklamalar getirmiştir (Vogel, 1983: 44):

(...) Kuşaklarla çoğalma, en azından asgari düzeyde bir cinsiyet ayrımını gerektirir. Kadının çoğalmada özel bir rolü vardır. Kadın doğrudan üretim yapan işçi olarak da çalışıyor olabilir ama insanın çoğalmasındaki bu farklı rolü, kadının sınıf toplumundaki ezilmişliğinin temel nedenidir.(...) Bu görüş kadının doğurganlık özelliğiyle sınıf toplumunda iş fazlasının kullanımı ilişkisine dayanır. Kadının çocuk doğurması, işçi sınıfındaki bir kadının doğrudan üretime katkısını ve gerekli işe katılımını aksatır. Doğum olayı en azından birkaç ay süreyle emek kapasitesini düşürür.(...)Ama

doğurganlık emek sınıf için bir bakıma gereklidir çünkü emek gücü bu yolla yenilenmektedir. Dolayısıyla egemen sınıf için kısa dönemli gereksinimleriyle uzun dönem gereksinimleri arasında bir çelişki ortaya çıkar.

Ev içi üretiminin endüstrileşmiş kapitalist toplumdaki bu özelliği erkek kadın arasında gergin bir çekişmeye yol açar. Bu özel yaşamlarında olduğu kadar toplumsal ilişkide de bir ölçüye kadar etkilerini gösterir. Ev içi üretiminin bu kesin ayrımı, bir takım güçlü ideolojik yapıların gelişmesine yol açmıştır. Aynı zamanda da, tarihsel olarak izlenen bu olgu kadınla erkeğin birbirinden doğal bir ayrımı şeklini almıştır.(...) Yaşamın bu evrensel bölünmesi: yani bireysel ve toplu yaşam, ev ve toplum yaşamı, aile ve iş, kadın ve erkek gibi ayrımlar kapitalist üretim ilişkilerinin işleyişinden kaynaklanarak ve erkeğin üstünlüğü kavramıyla pekiştirilerek, değiştirilmesi son derece zor ideolojiler yaratmıştır

Vogel burada yine Marx'ın izinden giderek toplumsal cinsiyetin ve buna dayalı iş bölümünün kapitalizmden kaynaklandığını öne sürmüştü ve kadının çalışmadığı ailede, erkeğin ev geçindirme üstünlüğüyle bu ideolojilerin geri dönülmez bir katılıkla kurumlaştığını ileri sürmüştür (Vogel, 1983: 22-28).

Engels de yakın bir şekilde, ücretli emeğin yayılmasının küçük mülk sahibi köylüleri yok etmesine ve erkeklerin yanı sıra kadınlar ve çocukların da ücretli iş gücüne katılmalarına bağlı olarak, evin erkek reisinin gücünün sarsılmış olduğunu, partiyarkal ilişkiler yok ettiğini ileri sürmüştür. Böyle bir durumda kadınların iş gücü içinde yer almaları, kurtuluşlarının anahtarıydı. Kapitalizm, cinsiyet farklarını ortadan kaldıracak ve bütün işçilere eşit muamele edecektir. Kadınlar ekonomik olarak erkeklerden bağımsız olacak ve proletarya devrimini ilerletmede erkeklerle eşit zeminde yer alacaklardır. Devrimden sonra özel mülkiyet ortadan kaldırılınca, kadınlar erkeklerden olduğu kadar sermayeden de kurtulacaklardı. Marksistler, iş gücüne katılmalarının kadınlar ve aileler için zor olduğunun farkındaydılar: bu durumda kadının iki işi oluyordu: ev işi ve ücretli iş. Ancak yine de marksistlerin asıl vurguladığı, kadınların evdeki tabiyetlerinden daha çok, kapitalizmin partiyarkal ilişkileri burjuva ailesi

temelinde şekillendirmesiydi. Sosyalist bir yapıda ise ev işi de kolektifleştirilebilir ve kadınlar çifte yüklerinden kurtulabilirlerdi (Himmelweit, 1991:221).

Marksist yaklaşım, kapitalizmde erkekler ile kadınların yaşadıkları deneyimler arasındaki farklara odaklanmayı başaramamıştır. Bu yaklaşımın politik göndermeleri açıktır. Kadınların kurtuluşu öncelikle, kadınların erkekler gibi ücretli işçi olmalarını, ikinci olarak kapitalizme karşı devrimci savaşında erkeklere katılmalarını gerektirir. Marksist yaklaşıma göre, sermaye ve özel mülkiyet, kadınların kendine özgü ezilmelerinin nedenidir. Ancak burada kadınların tabiyetinin sürekli kalmasında yatan çıkarlar fark edilememiştir. Erkekler ev işi yapmak zorunda olmamak, karılarının ve kızlarının kendilerine hizmet etmesi, işgücü pazarında daha iyi bir yer edinmek gibi avantajlardan yararlanmaktadır (Hartmann, 1981:7).

Üretken faaliyetler dışına taşınıp değişimin ve dinamizmin dünyasını oluşturmaya başladığında, yeniden üretim faaliyetleri de artık ya insan varoluşunun tarihsel olmayan yönleri olarak ya da ekonomideki değişikliklerin yan-ürünleri olarak görülmeye başlanmıştır (Nicholson, 1987:25). Ancak burada odaklanması gereken Marx'ın artık değer üretmek anlamında ev içi üretiminin üretken-olmayan emek olarak görüp görmediğinden çok bu emeği doğallık çerçevesine oturtmuş olmasıdır. Çünkü bu düzeyde bir soyutlama tümüyle tartışmaları cinsiyet körü bir düzleme taşır. Kapitalizmin özgül yapısını ve dinamiklerini kavramak için gerekli olan bu kavramlar, kapitalizm-dışı toplumsal biçimleri görünmez kılacak biçimde genelleştirilmiştir.

Kuşkusuz feminist hareket Marx'ın analizlerine çok şey borçludur. İşçi ailesini toplumsal bir yapı olarak analiz edebilmek ve işçi sınıfı içindeki erkek egemenliğinin yaslandığı maddi temeli açıklayabilmek için marksizmden yararlanmak gereklidir. Bu da

marksizmin kimi yöntemsel önermelerini, tarihsel maddeciliğin iskeletini oluşturan kimi kavramlarını eleştirel bir biçimde genişletme koşuluna bağlıdır. Bu kavramlar yeniden üretim ve emek kavramlarıdır.

2.3 Neo Marksist Yaklaşım

Marx, Engels, Kautsky ve Lenin dahil olmak üzere ilk marksistler, kadınların ikincil bir konumda olduklarını kabul etmişler ancak bu konumu özel mülkiyet kurumuna dayandırmışlardır. Kadınları, işçi sınıfının bir kesimi olarak tanımlayarak, kadınların erkeklerle ilişkisini, işçilerin sermayeyle ilişkisi altında sınıflandırmışlardır. Sermaye ve özel mülkiyetin sona ermesi onlara göre kapitalizmin dayattığı partiyarkal ilişkilerin de sona ermesi demektir. Bu bağlamda kadınların kurtuluşunda öncelikle, kadınların erkekler gibi ücretli işçi olmalarını, ikinci olarak, kapitalizme karşı kadınların erkeklerle birlikte mücadele etmelerini öngörür. Ortodoks marksistler, kapitalizmde erkekler ile kadınların yaşadıkları deneyimler arasındaki farklara odaklanmamışlardır.

Ancak Neo marksist yaklaşımın temelinde, kadınların kapitalizmle ilişkilerinin erkeklerinkinden farklı olduğu yatar. Erkekler ve kadınlar, kapitalizm koşullarında farklı deneyime sahiptirler. Sermaye ve özel mülkiyetin kadınların kadın olarak ezilmelerinin nedeni olmadığını, tek başına bunun sona ermesinin, kadınların ezilmesinin sona ermesiyle sonuçlanmayacağını öne sürer. Bu durumda cinsiyetçilik kapitalizmden önce ortaya çıkmıştır.

Neo marksist yaklaşıma ait modellerde ise, kapitalizmin şekil değiştirmesiyle beraber yani esnek üretim süreçlerine geçişle birlikte enformel sektörlerde çalışmaya başlayan kadınların işgücü piyasalarındaki konumlarına odaklanılmıştır. Bu modellerde ailedeki

geleneksel rol ayrımı devam etmektedir. Burada kadınların özellikle dışarıda çalışması geçicilik özelliği taşımaktadır. Cinsiyetçi ideoloji kadınların daha düşük nitelikli veya kayıt dışı işlerde çalışmalarında etkilidir. Esnek üretim süreçlerinde kadınların üretim sürecine katılımları artmaktadır. Bunun nedeni bir yandan yoksulluğun artışı iken öte yandan kadınların bu sistemde tercih edilmeye başlanması, düzensiz, kurlsız işleri kabul etmek zorunda kalışları ve daha düşük ücretli çalışmayı kabul etmeleridir. Bu şekilde kadınların üretim süreçlerine katılımları tanımlanırken içinde buldukları sosyal çevre, gelenek ve görenekler de göz önünde tutulmalıdır.

Neo marksist yaklaşımı örnekleyen makalelerin en tanınmışlarından biri, Eli Zaretsky'nin *Socialist Revolution*'da yayınlanan dizisidir. Zaretsky feminist analizle uzlaşarak, cinsiyetçiliğin kapitalizmin ürettiği yeni bir fenomen olmadığını söylemekte ancak cinsiyetçiliğin sermaye tarafından şekillendirildiğinin de altını çizmektedir. 1973'te, yani kapitalizmin olgunlaştığı dönemde yayımlanan bu yazı dizisinde Zaretsky kapitalizmin bütün kadınları erkeklerle aynı koşullarda işgücüne katmadığına dikkat çekmiştir. Sermaye özel yaşamla iş yaşamı arasında bir ayrım çizmiştir. O'na göre, cinsiyetçilik, kapitalizmde ücretli işle evde yapılan işin ayrılmasından dolayı daha tehlikeli olmuştur. Kadınların hep daha fazla ezilmelerinin sebebi, ücretli işin dışında bırakılmalarıdır. Kadınların ücretli işgücünden dışlanmalarının sebebi, birincil olarak kapitalizmdir, çünkü kapitalizm hem ev dışında ücretli iş yaratır, hem de kapitalist sistemin ücretli işçilerinin yeniden üretilmesi için kadınların evde çalışmalarını gerektirir. Kadınlar işgücünü yeniden üretirler, işçilere psikolojik besin ve o yabancılaşma denizinde bir mahremiyet adası sağlarlar (Zaretsky, 1973: 66-67).

Zaretsky' e göre, kadınlar evde kullanım değeri, erkeklerse işgücü piyasasında mübadele değeri üretmektedirler. Kadınların evde erkekler için özel olarak çalıştıkları

görünümünü yaratan şey, yalnızca evin işyerinden ayrılması ve kapitalizmle beraber ev işinin özelleştirilmesidir. (Zaretsky, 1973: 67). Ancak kapitalizmin özel ve kamusal yaşamı birbirinden ayırdığı kabul edildiğinde, kapitalizmin ortadan kalkmasıyla bu ayrılığın sona ereceğini, böylelikle kadın ve erkeğin yaşam alanlarının birleşerek iki tarafın da ezilmelerinin sona ereceğini söylemek gerekir.

Buna karşın Christiana Delphy, kadının evde gerçekleştirilen üretimle sömürülmesinin sadece kapitalizmde değil pre-kapitalist ilişkiler içinde var olduğunu söyler. Kadınların sadece ev içi kullanımına yönelik ürünlerin üretiminde değil, piyasaya yönelik ürünlerin üretimlerinde de harcadıkları emeğin, karşılığı ödenmeyen emek kategorisine girdiğini öne sürmüştür. Bu durum atölyeler ve fabrikalardan farklı olarak üretim biriminin aile olduğu tüm sektörlerde, yani büyük ölçüde tarımda geçerlidir. Köylerde nakit para kaynağı olabilecek hayvanların bakımı, onlardan süt ve yumurta elde edilmesi çoğunlukla kadınların üstlendikleri görevlerdir. Tarımsal üretimde de kadının yardımı kesinlikle gereklidir. Ancak buradaki köy ekonomisinde hem kullanım değeri hem de değişim değeri üretmekte olan kadın “aile yardımcısı” statüsündedir, yani emeklerinin karşılığı yine ödenmez. Yine Delphy’e göre, “aile yardımcısı” statüsü aile-içi sömürünün onaylanması anlamına gelmektedir (Delphy, 1992: 74).

Klasik köy ekonomisinde aile, genellikle tükettiği ürünleri kendisi üretmektedir. Bu durum tavukların yetiştirilmesi gibi “üretken” faaliyetlerle, tavukların pişirilmesi gibi yani “üretken olmayan” denilen ev içi faaliyetleri arasında hiçbir doğal fark bulunmadığını göstermektedir (Delphy, 1992: 77).

Yukarıda değinildiği gibi, aile-içi tüketimi hedefleyen ve üretken diye nitelendirilen faaliyetlerle, yine aile-içi tüketimi hedeflemekle birlikte üretken-olmayan diye nitelendirilen

faaliyetler (ev içi faaliyetleri) arasında bir kopukluk değil de süreklilik vardır. Aynı şekilde kadınlar tarafından karşılıksız olarak sunulan hizmetlerle ticarileşmiş hizmetler arasında da bir süreklilik söz konusudur (Delphy, 1992, 79).

İster pre-kapitalist ilişkiler içinde olsun ister günümüz çağdaş kapitalizmde olsun Neo Marksist yaklaşım kadınların nihayetinde erkekler için değil, sermaye için emek harcadığını savunur. Bu bakış açısıyla kendinden önceki ortodoks marksistlerle uzlaşmaktadır. Onlara göre kadınlar evde çalışıyor olsa bile, kendilerinin de işçi sınıfının bir parçası olduklarını fark etmelidirler.

Ortodoks marksistler özel mülkiyeti kadınların ezilmesine kapitalist katkı olarak görüyorsa, neo Marksistler de mahremiyeti öyle görürler. Kadınlar, evde işgücü piyasasından soyutlanmış bir biçimde, tek başlarına emek harcadıkları için ezilmektedirler. Engels'in *Ailenin Kökenleri*'nde yaptığı gözlem ve araştırmalar kapitalizm ve patriyarkayı, birbiriyle etkileşim içinde ancak ayrı alanlar olarak göstermektedir. Cinsiyetçiliğin kökeni ve bu sistemlerde meydana gelen değişiklikler, cinsiyete dayalı işbölümünün dışında aranmaktadır. Benzer şekilde Neo Marksist analizde de nihai olarak aynı sonuca varılmaktadır. Kapitalizm ve patriyarka birbiriyle etkileşim içinde olan ayrı alanlar olarak ele alınmalıdır. Fakat devamında ekonomik nedensellik öncelik kazanır ve patriyarka daima üretim ilişkilerinin bir işlevi olarak gelişir ve değişir. Her iki yaklaşıma göre de kapitalizm özel yaşamla kamusal yaşamın birbirinden ayrılmasına neden olduğuna göre, kapitalizmin ortadan kalkması bu ayrılığı sona erdirecek, özel ve kamusal yaşamı yeniden birleştirecek ve hem erkeklerin hem de kadınların ezilmesine bir son verecektir (Hartmann, 2006: 61).

Öte yandan neo marksist çözümler cinsiyetçiliğin kapitalizmden önce ortaya çıktığı argümanını ve ev işinin, sermayenin yeniden üretimi için yaşamsal öneme sahip olduğuna ilişkin marksist feminist yaklaşımın büyük kısmını da kabul eder. Ama çözümlemenin nihai dayanağı, sorunun temeli olarak ayrılık kavramı, bölünme kavramı, kapitalizme atfedilecek bir bölünmedir. Oysa erkeklerle kadınlar arasındaki kendi aralarındaki sömürü ilişkisini büyük oranda yadsır. Odak noktası, kadınların ailenin ve özel alanın kapitalizmle ilişkisi üzerinedir. Bu noktada Delphy sorgulanması gerekenin kapitalizmden ziyade patriyarka olduğunu savunur. Kadınlara ev içi üretim için ücret verilmemesinin nedeni, ev içindeki üretim faaliyetlerinin yalnız kullanım değerleri üretmesi, bu ürünlerin değişim değerleri olarak piyasada dolaşıma girmemesi değildir. O'na göre bu emeğin karşılıksız oluşu faaliyetin ya da üretilen ürünlerin niteliğinden değil, kadınlarla erkekler arasındaki özgül üretim ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Aile, işgücü piyasası, ekonomi ve toplum içindeki sorun basitçe erkeklerle kadınlar arasındaki işbölümü değildir, sorun erkekleri üst, kadınları tabi bir konuma yerleştiren bölünmedir.

Kadınların aile içindeki çalışmalarının, aynı zamanda kapitalizmi açıkça yeniden üretse de gerçekten de erkekler için olduğunun vurgusu neo marksist yaklaşımda pek de açık görünmemektedir. Nihayetinde kapitalizmin ortadan kalkmasıyla kadınların tabi konumlarının da ortadan kalkacağı görüşü burada da kendini hissettirmektedir. Yine de neo marksist çözümlerinin feminist harekete katkısı yadsınmamalıdır. Toplumsal cinsiyet vurgusu ilk defa bu çözümlerde yapılmaya başlanmıştır. Ev işinin sermayenin yeniden üretimi için yaşamsal öneme sahip olduğuna ilişkin marksist feminist argümanı da kabul eder. Ayrıca erkek üstünlüğü ve cinsiyetçilik kavramlarını kullanır. Ancak bu noktada erkeklerle kadınların eşitsizliği üzerine gitmekten çok kadınların eviçi üretimiyle kapitalizm arasındaki bağa dikkat çeker. Böyle bir durumda özel alanla iş gücü alanı arasındaki işbölümünde neden kadınların

evde erkeklerinse işgücü alanında yer aldığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik egemenliğine yani patriyarkaya gönderme yapmadan kadının görünmeyen emeğinin açıklanması yeterince açık görünmemektedir.

2.4. Feminist Yaklaşım

Bu çalışmada feminist iktisat bağlamında kadın sorununun marksist çözümlemesi üç temel biçim altında ele alındı. Bunların hepsi kadınların ezilmesini, üretimle bağlantı içinde gören yaklaşımlardı. Bu çözümler, kadınları işçi sınıfının bir kesimi olarak tanımlayarak, kadınların erkeklerle ilişkisini, işgücünün sermayeyle ilişkisi altında sınıflandırmıştır. Birincisi Marx, Engels, Kautsky ve Lenin'in dahil olduğu, kapitalizmin bütün kadınları ücretli iş gücüne kattığını ve bu sürecin cinsiyete dayalı işbölümünü yok ettiğini düşünen ilk marksistler idi. İkinci olarak, neo marksistler, kadınları kapitalizmde gündelik yaşamın çözümlemesinin içine kattılar. Bu görüşe göre, yaşamlarımızın bütün yönleri kapitalist sistemi yeniden üretmektir ve hepimiz bu sistemin içinde işçiler olarak yer almaktayız (Hartmann,1992: 5-7). Ve üçüncü olarak ele alınacak olan feminist yaklaşımı da marksistler çözümlerine dahil ediyoruz. Çünkü feminist yaklaşım olarak adlandıracağımız okul eleştiriler getirse de marksist çözümlerden oldukça yararlanmıştı. Bu yaklaşımda da ev işi ve ev işinin sermayeyle ilişkisi üzerine odaklanılacak ve ev işinin artık değer ürettiği ve ev işi emekçilerinin doğrudan kapitalistlere çalıştığı öne sürülmüştür.

Feminist kuramcılar, kadınların ev içinde harcadıkları görünmeyen emeği görünür kılmaya çalışırken, kadınların erkeklerden farkına daha çok, kendi aralarındaki farklılıklara ise daha az dikkat çekmişlerdir (Bora, 2005:63). Kadınların ev içi üretiminin kilit önemini

vurgulayarak kadınların toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenini de bu deneyimde görmüşlerdir.

Feminist yaklaşımın kuramcılarında olan Lamphere ve Rosaldo, cinsiyet eşitsizliğinin temelinde, kamusal alan-özel alan ayrımının yattığını ileri sürmüşlerdir. Özel alan ile çoğu toplumlarda esas olarak erkekler için ulaşılabilir olan kamusal bağlar arasındaki zıtlığın sürekli tekrar eden psikolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarından söz ederek, bunu hesaba katan bir kavramsal çerçeve önermişlerdir. Carol Pateman ise, kamusal alan-özel alan ayrılığının modern biçimini analiz etmiş ve kadınların özel alandaki etkinlikleriyle tanımlanıyor oluşlarının onların vatandaşlıklarının da erkeklerden farklı biçimde kurulmasına neden olduğunu söylemiştir. Gilligan ve El-Hibri gibi kimi feminist kuramcılar, kadınlığın evle ve bakımla tanımlanmasının kadınların erkeklerden farklı bir değer bilgisine sahip olmalarına neden olduğunu, dolayısıyla da evin bir kısıtlama mekanı değil, olumlu bir farklılığın kurulduğu yer olarak algılanabileceğini söylemektedir. (Lamphere ve Rosaldo, Carol Pateman, Gilligan ve El-Hibri aktaran, Bora 2005: 51-74)

1980'li yıllara gelindiğinde ise kadınlarla erkekler arasındaki farkları daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak bu yıllarda bile feminist analizde ev içi üretim, hala doğal olarak kadınlara atfediliyor, farklılıkların esasen sınıf, ırk, milliyet gibi sosyolojik ya da politik kimliklerden kaynaklanan farklar olduğu vurgulanıyordu. Ev bir anlamda bütün farklılıklara rağmen, kadınların ortak deneyim alanı gibi algılanmaya devam ediyordu. Ev, görünmeyen emeğin ve aile içi şiddetin alanı olarak tanımlandığında, kadınların kamusal alana çıkması sorunsal tartışma çerçevesini belirledi. Evin kadınlık kültürü ve bakım etiğinin üretildiği yerler olarak algılanması ise, kadınlara özgü olduğu düşünülen fedakarlık,

diğerkamlık gibi niteliklerin yüceltilerek tersinden bir tür cinsiyetçiliğe varılmasına neden olmuştur (Bora, 2005: 64).

Ev ve ev işlerini farklı bir perspektifle ele alan bir feminist kuramcı Iris Marion Young olmuştur. Young kendinden öncekileri eleştirerek, ev işlerinin sadece şimdiki zamanın sürdürülmesi ve tekrardan ibaret olmadığını söylemiştir. Farklılığı kavramak için ise yuva fikrini öne sürmüştür. O'na göre, yuva, özneliğin ve tarihselliğin hem yaratıcı/yıkıcı aşkınlık hem de sürekliliğin tarih dışı tekrarından farklı, özgül bir kipini ortaya koyar. Bu nedenle, ev işlerini bir bütün olarak görmek yerine, bunların farklılıklarını, anlamlarını, kimin tarafından ve ne amaçla yerine getirdiklerini dikkate almamız gerektiğini söyler. Bu noktada kendinden önceki kuramcılardan ayrılır (Young, 1997:149).

Buraya kadar yukarıdaki örneklerden de görülebildiği üzere feminist yaklaşımda kuramcılar ev içi üretimi açıklarken kendinden önceki yaklaşımlardan farklı olarak üretim/yeniden üretim ikiliğinden çok, özel alan/kamusal alan ikiliğini benimsemişlerdir. Çünkü bu ikiliğin ev içi emeği doğallaştırmaya ve evrenselleştirmeye çok elverişli olduğunu düşünürler. Feminist yaklaşım, marksizmin çeşitli kavramlarının feminist bir analizin önünü tıkadığı yönünde marksizmi eleştirirken öte yandan da teorinin sınırlarının aşılmasında yine de tarihsel maddeci yönüme başvurmak gerektiğini söylemektedir. Onlara göre yeniden üretim kavramının analize dahil edilmesi sorunları çözmektedir, çünkü Marx kapitalizme özgü emek ve üretim biçimlerini evrenselleştirmiş ya da tersinden, üretim kavramını kapitalizmdeki özgül biçimine indirgemektedir (Benhabib ve Cornell, 1987: 37).

Dönemsel olarak bakıldığında son otuz yıldır marksist kavramlarla feminist analiz yapmak, diğer toplum bilimlerde, politikada ve iktisatta da olduğu gibi prestijini yitirmiştir.

maddeci/marksist bir yaklaşımın mümkün kıldığı ve öngördüğü, nesnel süreçlerin analizine dayalı teorilerden öznelliğe doğru bir ağırlık kaymasına bütün toplum bilimlerinde tanık olmak mümkün. Aynı şekilde, bütünlüklü, sistematik yaklaşımlar karşısında tikellikten yana bir tercihin egemen hale geldiği açık. Bu akımdan feminizmde payını alarak kendi yolunda devam etmiş, ancak ikili teorilerden ve maddecilikten yine de vazgeçmemiştir (Acar-Savran, 2001: 38).

Oysa Marx'ın eleştirilen bu sınırlarını aşmak bunun yanında da üretim ve emek süreçlerinin belirleyiciliğini yok saymamak gerekir. Ancak feminist yaklaşımda bu kavramlar yaygın bir biçimde yaklaşımın dışına itilmiştir. Böyle olunca da temel sorun, ev işlerinin bakım ve yetiştirme pratiklerinin kendilerini nasıl dönüştürebileceğinden daha çok bu pratiklerin çevresinde oluşan paylaşımcılık, dayanışmacılık, vericilik gibi değerlerin kamusal alana nasıl taşınabileceğine kaymıştır (Acar-Savran, 2001: 169).

Feminist yaklaşımın içinde gerek maddecilik terimine başvuran kuramcılar olsun, gerek öznelcilik ve tikelcilik eğilimlerine sahip olan kuramcılar olsun bunlar bir yandan da kendilerini sistematik ve bütünlüklü bir patriyarka analizinden ayırmaya çalıştığını öne sürmüşlerdir. Evrenselleştirmeden imtina ederek, anlamlandırmanın kısmi ve yerel olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Hennessy / Ingraham, 1997: 53).

Acar-Savran bu noktada: erkek egemenliğinin, sistematik ve nesnel bir toplumsal ilişkiler ağı olduğunu ve yaygınlığının, toplumsal ilişkilerin tamamını kapsayacak boyutta olduğunu söyleyerek bu nesnel bütünlüğün düşünsel kuruluşunu mümkün kılacak bir feminizmin ancak maddeci bir yaklaşım olabileceğini öne sürmüştür (Acar-Savran, 2004: 40).

Bu sistematığı kavramak ve kadınların emeğine, bedenine, kimliğine el konuluşunun iç bağlantılarını kurmak için, emek ve üretim düzlemine özgü nesnel toplumsal ilişkilerden yola çıkmak gerekir. Erkek egemenliğinin ve cinsiyetçiliğin bu sistematik ve nesnel niteliğini ifade etmek için 1970'lerin feminizminde patriyarka kavramına başvuruluyordu. Ancak feminist yaklaşım içinde bu kavrama kapitalizm öncesi toplumsal ilişki biçimini ifade ettiği için itiraz edenler de olmuştur. Ancak kavram, kapitalizmden tümüyle soyutlanarak analiz edilemeyecek, ama kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmamış emek ve üretim süreçlerine dayalı, kendi sistematik eğilimleri ve dinamikleri olan, tarihsel olarak kapitalizm tarafından devralınmış, dönüştürülmüş ve onun maddi temeliyle eklenmiş bir patriyarka olarak düşünüldüğünde vazgeçilmezdir (Acar-Savran, 2001: 40).

Patriyarka kavramı, erkek egemenliğinin kapitalizm-öncesi biçimiyle kapitalist toplumlarda kadınların evde harcadıkları karşılıksız emek arasındaki bağlantıyı ve sürekliliği ortaya koymayı mümkün kılar. Bu kavramdan hareketle feminist yaklaşımın ele aldığı ev içi üretim iki sistemli teoriler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu teoriler, feminist yaklaşımın ev içi üretimine yaklaşımı açısından oldukça önemlidir. Bu tartışmada aile bir tüketim birimi olmanın ötesinde bir üretim ortamı olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra kadınların ev içinde kalmasını meşrulaştıran "ev kadınlığı"nın yüceltmesinin yerini ev emekçiliği çıplak gerçeğine bırakmasının önü açılmıştır.

İki sistemli teorilerde, kadınların ev içi üretim ile kapitalizm arasındaki ilişkinin yanı sıra, ev içi üretim toplumsal cinsiyet bağlamında da ele alınmaktadır. Buna göre patriyarka ile kapitalizm birbirinden beslenmektedir. Kadınların ev içi üretimi hem kapitalizme hem de patriyarkaya yarar sağlamaktadır. İki sistemli teoriye başvuran çoğu kuramcı üretim ve yeniden üretim kavramlarına birlikte başvurulmaktadır.

Feminist kuramcılardan Martha Gimenez, farklı dönemlerde ve farklı sınıflarda patriyarkanın somut biçimlerini açıklamaya çalışmış ve her dönem ve sınıfı yeniden üretim bağlamında ele almaya çalışmıştır. O'na göre: cinsel eşitsizliğin maddi temeli, sınıf ilişkileri ya da üretim ilişkileri ile tarihsel olarak özgül bir üretim tarzında geçerli olan fiziksel ve toplumsal yeniden üretim ilişkilerinin eklemlesinde aranmalıdır (Gimenez, 1978: 75).

Bu ve benzeri yaklaşımın örneklerini 70'li yılların ortasından günümüze kadar çoğaltmak mümkündür. Ancak genel olarak bu kuramcıların teoriyi soyut bir bağlamda ele aldığını söylemek yerinde olacaktır. Tartışmayı bu yapısal düzeyden daha soyut bir düzeye taşıyan kişi ise Heidi Hartmann olmuştur. Hartmann diğerlerinden farklı olarak, kapitalizmle patriyarkanın birbirini pekiştiren dinamiklerinin yanı sıra birbiriyle çelişen dinamiklerine de çalışmalarında yer vermiştir (Hartmann, 2006: 14).

Hartmann'a göre, patriyarka iktidarın maddi temeli, gerek üretim gerekse yeniden üretim ve cinsellik alanında, kadınların emek güçleri üzerindeki erkek denetimidir. Patriyarkanın özgül bir biçimi olan tekeşli geleneksel evlilik çerçevesinde erkekler bu denetimi, kadınları geçimlerini sağlamalarına imkan verecek işlerden dışlayarak ve cinselliklerini kısıtlayarak kurarlar. Geleneksel aile modelinin kadın üzerine getirdiği denetleme ve kısıtlama biçimleri, iki ayrı sistemin tarihsel olarak eklemlesini bizlere gösterir. O'na göre, tarih içersinde iki sistemin baskıcı olmayan, eşitlikçi sentezlerini görmek mümkün olmuştur. Günümüzde patriyarkal kapitalizm, bu sistemlerin toplumsal bütünüdür ve bunların her ikisi de nihayetinde üretim sistemleridir: birinde giysi, yiyecek, konut üretilirken diğerinde ise toplumsal varlıklar olan insanlar üretilir (Hartmann, 2006, 16)

Kapitalizmin patriyarkadan beslenmesi her iki sistem açısından mantıksal bir gereklilik değildir. Bu eklemlenme tarihsel bir olgudur. Patriyarka ile kapitalizm birbirini besleyebilir de çelişebilir de. Nitekim, kapitalizmin kadınları ücretli işgücü piyasasına çekme eğilimi ile patriyarkanın kadınların ev içi üretimine duyduğu gereksinim çelişik dinamikler oluşturur ve bazen biri diğerinde baskın hale gelebilir (Hartmann, 2006: 23-24).

Öte yandan, kadınların karşılıksız ev içi üretiminden hem kapitalizm yarar sağlar hem de bütün erkekler; erkekler evde karşılıksız hizmet alırlar, çocuklarının bakımı yapılır ve bu sayede de işgücü piyasasında kadınlar karşısında ayrıcalıklı bir konuma sahip olurlar. Kapitalizmin kadınların ev içi üretiminden ve işçilerin özel birimler halinde yaşamalarından sağladığı yararlar arasında ise, kadınların ev içi üretim sorumluluklarına bağlı olarak ucuz işgücü ordusunu oluşturmaları, emek gücünün istikrarlı ve sağlıklı bir biçimde yeniden üretilmesi ve bu tür aile örgütlenmesinin tüketimi arttırması sayılabilir (Hartmann, 2006: 26).

Hartmann, patriyarkal kapitalizmde kadınların üretim ve yeniden üretim alanlarındaki konumlarını birbiriyle bağlantılı olarak açıklar. O'na göre, kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumlarını, karşılıksız ev içi üretimini göz önünde bulundurmadan kavramak mümkün değildir. Kadınların evliliğe ve dolayısıyla da ev içi üretime mahkum oluşları ise, bu ikincil konumları göz önüne alınmaksızın açıklanamaz (Hartmann, 2006: 39).

Patriyarkal ilişkiler ve dinamikler hem kapitalizmi biçimlendirmiş, hem de kendileri ona uygun hale gelmişlerdir. Böyle bakıldığında tarihsel olarak oluşmuş bu karmaşık bütün içinde patriyarka kapitalizmle hem çatışır, hem de yer yer birbirini pekiştirir.

İki sistemli teoriler, patriyarkayı başlı başına bir üretim tarzı olarak ele almayarak, Marx'a bağlı kalınmasıyla eleştirilmiştir. Oysa eleştirenlere göre patriyarka ayrı bir sistem olarak ele alınmalıydı. Başka bir eleştiri grubu ise bunun tam karşısında yer alıyordu. Onlara göre cinsiyete dayalı işbölümüne Marx'ın sınıf analizinden daha temel bir rol atfederek, bütünlüklü ve tek bir üretim tarzı kavramının merkezine toplumsal cinsiyetin yerleştirmesinin gerektiğini söylüyordu.

Yukarıda da değinildiği gibi feminist yaklaşım çok geniş bir çerçeveye oturmaktadır. 1960'ların sonunda başlamış ve çok farklı yaklaşımları içinde barındırarak genişlemiş ve gelişmiştir. Gelişmeyle burada kastedilen kendinden önceki yaklaşımlardan toplumsal cinsiyete yaptığı vurguyla kendini ayırmasıdır. Kendi içinde farklı teorileri barındırır da temel tartışma patriyarka kavramının yapılan analizlerde nerede durması gerektiğiyle ilgili olmuştur. Gerek kamusal alan/özel alan ikiliğinde olsun gerek üretim/yeniden üretim ikiliğinde olsun yapılan analizler kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumlarını ve bakım/ev işlerinin neden kadınlara atfedildiğini anlamaya yönelik olmuştur. Öte yandan teoriler zaman zaman soyut bir düzlemde kalmış zaman zaman durum analizi gerçekleştirilerek somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak kendi içinde çeşitli karşı kutuplar barındırır da feminist yaklaşım toplumsal cinsiyet, patriyarka gibi kavramları geliştirerek kadınların ev içi üretimini görünür kılmayı amaçlamıştır.

2.5. Ev İçi Üretiminin Değerlendirilmesi

Kapitalist birikim artık değerın büyümesine bağlıdır. Artık emek mutlak bir artık değerde belirlenir ve kullanılır. Marx bu artık değer kavramını somut ve soyut olarak belli bir toplumda belirlenmiş iş saatleri çerçevesinde ele almıştır. On saatlik bir iş gününü ikiye

bölerek beş saatini zorunlu emeğe, diğer beş saatini artık emeğe ayırmıştır. İşgünü saatinin on ikiye çıkarılışı, kapitaliste her işçi için iki saatlik somut artık değer kazandırır. İşgününün gerekli emek saatleri, bundan daha az olarak dört saate inerse, yine kapitalist bir saatlik soyut artık değer kazanır. Her iki süreç, emeğin üretkenliği artırılarak elde edilen görece artık değerle kapitalist birikime yarar. Kapitalizmde artık değer artırılma gereksinimi, ev içi üretimiyle ücretli emek arasında bir çelişkiyi ifade eder (Marx, 2000: 91-94).

Ev içi üretim, işçinin artık-emeğe katkısını azaltıcı bir bileşendir. Dolayısıyla kapitalizmin birikim amacıyla çelişir. İşçi evindeki işleriyle, örneğin odununu kırmaktan yemek pişirmeye kadar uğraşlarıyla hem ücretli emeğin enerjisini sarfetmiş olur hem de, zaman kaybeder. Eğer işçi hazır yemek alır, ısıtma sistemi olan evlerde oturursa, ücretli emek kapasitesini düşürür. Ne var ki, ücretinin kendisi dışında eşinin tüketimini de karşılaması gerekir. Ev içi üretiminin ev içinde harcanması nedeniyle, sermaye birikimi eğilimi, bu ev işlerinin azaltılmasını öngörür. Böylelikle, bir aileden daha çok birey iş gücüne katılmış olur. Aile bireyleri tarafından yapılan ücretli işin toplam miktarı artar ve bu bir tek işçinin emeğinin artırılması ile aynı sonucu verir. Kısacası, ev içi üretiminin azaltılması her iki tür artık değeri de artırır (Vogel, 1990: 155).

Ev içi üretimin azaltılması, bu tür işlerin toplu hizmetlere dönüştürülmesidir. Bu da kapitalist girişimciler için çamaşırhaneden süper marketlere kadar kar amaçlı sektörlerle kayma fırsatı yaratır. Devlet okulları ve kamu kuruluşları da ev işlerini devlet sorumluluğuna dönüştürür, böylelikle emek gücünün çoğalmasının maliyetlerini bağış ve vergilerle yaymış olur (Vogel, 1990: 159).

Toplumun tüm eviçi emek gücünü azaltma eğilimi, zaman içinde, aile yapısını ve iş ile aile ilişkilerinin değişimine yol açar. Bu eğilimin: emek gücünün aile bağlarıyla çoğalması dışındaki göçmen, yabancı işçiler ve diğer koşullar üzerindeki etkileri çok fazla araştırılmamıştır, ama ev içindeki etkileri kesin bilinir (Blumfeld ve Mann, 1980: 267-307).

Ev içi üretimini tümüyle toplu hizmetlere dönüştürülmesi mümkün değildir. Bunun başlıca nedeni ekonomiktir, çünkü çocuk bakımı ve ev işlerinin kurumlaştırılması maliyeti çok yüksektir. Bunlardan çoğu, işçi ailelerin karşılayabileceği fiyatlarla hizmet verebilecek şekilde maliyetlerini düşürememişlerdir. Ayrıca, ev içi üretiminin ortadan kalkmasına karşı politik ve ideolojik engeller de vardır. Çalışan sınıf ailelerinin yaşam biçimine bir müdahale gibi görülmesi, bu engellerin başında gelir. Ayrıca eğitimin, işçi sınıfı militanları tarafından tepkiyle karşılandığı da bir gerçektir, çünkü bu tür bir eğitimin kapitalizmden yana olacağı endişesi doğmuştur. Hatta yaşlılar için bakım evleri bile geleneksel aile değerlerinin yok edilmesi şeklinde yorumlanarak tepkilere yol açmıştır (Vogel, 1990: 161-162). Yine de, ev işlerinin toplu hizmetlere dönüştürülmesindeki adımlar işçi sınıfını bir noktaya kadar memnun etmiştir, çünkü bu hizmetler çalışan sınıfa büyük kolaylıklar getirdiği gibi yaşam düzeylerini de değiştirmiştir. En önemli engel ise biyolojiktir. Ev içi üretim ne denli azaltılırsa azaltılsın, çocuk doğurma olgusu her zaman için kadının yaşamının bir parçası olarak kalacaktır (Firestone, 1970: 206).

Ev içi üretiminin azaltılması, genel bir eğilim olarak kalmış, bütün bunların uygulanması her toplumun kendi tarihsel gelişimine bağlı olarak kısıtlanmıştır. Bu yüzden aile kazançlarının, kadının emek gücüne katılımının, kadının iş ayrımının, çocukların çalıştırılmasının ve koruyucu yasaların analizi gerekir. Ev içi üretim kapitalist düzen için gerçek bir çelişkidir, çünkü hem kapitalizm çarkının ayrılmaz bir tamamlayıcısı hem de

kapitalist amaca, yani birikime, engel bir olgudur. Uzun dönemde kapitalist sınıf emek gücünün çoğalmasını, asgari ev içi üretim ve düşük bir maliyetle çözümlenmeye çalışacaktır. Tabii buna karşılık işçi sınıfı, ya birleşmiş bir bütün olarak ya da bölünmüş güçler halinde, kendi çoğalımı için en iyi koşulları sağlamak savaşını sürdürecektir. Ve bu savaş içinde kuşkusuz, belli bir düzeyde ve türde ev içi üretimine de yer verecektir.

III. BÖLÜM

EV İÇİ ÜRETİM VE KADIN EMEĞİ:

MERSİN ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Kadınların karşılıksız ev içi emeği, kapitalizmin sürekliliğinin sağlanmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Kadınlar ertesi güne işe gidecek eşlerini buna hazırlamak, giyeceklerini ve yiyeceklerini hazırlamak, her gün yeniden evin temizliğini yapmak, alışveriş listesini hazırlamak, faturaların gecikmemesine dikkat etmek, evdeki hasta ve yaşlı bireylerin bakımını üstlenmek ve bunlardan da önemlisi çocuk doğurmak ve bunun bakımını sağlamak gibi sıralanabilecek birçok ev içi sorumluluğa sahiptir. Tüm bu görevler herhangi bir ücret almadan, genellikle sevgi karşılığı yerine getirirler. Kadın ve erkek arasındaki bu görev dağılımı, sorgulanmaya izin verilmeyecek bir biçimde toplumsal ve tarihsel olarak kurgulanmış ve her gün yeniden pekiştirilmiştir. Dolayısıyla sistemin yeniden üretilmesinde bu kadar önemli bir göreve sahip ev-içi üretim tarzı anlayışı, kendi içine kapalı yapısı nedeniyle de ev emeğini tarihsel somutluğu içinde kavranmasını güçleştirmektedir. Bunun bir uzantısı, karşılıksız ev emeğine karşı somut politikalar geliştirmenin yolunun tıkanmasıdır.

1970'lerin başlarında feminist tartışmaların gündemine giren ev içi üretim yapan “kadının görünmeyen emeği” kavramının anlaşılmasında, 30 yılı aşkın süredir tartışılan teorik çerçeveyi örneklerle somutlaştırmak açısından alan araştırmaları önemli bir rol oynamaktadır. Feminist literatüre bağlı olarak yapılan kadın emeği ile ilgili çalışmalar, ev içi üretim ve kadının görünmeyen emeği ile ilgili çalışmalarla kıyaslandığında oldukça azınlıkta kalmıştır. Kadının görünmeyen emeği konusuna daha çok kadın emeği, patriyarka ve toplumsal

cinsiyetin işlendiği kitaplar, makaleler ve tezlerde belli ölçüde değinilmiştir. Bu çalışmalarda da kadın emeğinin ekonomik, sosyal ve kültürel statüdeki konumu ele alınmıştır. Ancak kadınlara yüklenen ev işlerinin kapitalist sistem içinde ve yeniden üretim sürecinde nasıl bir işlevi olduğu sınırlı çalışmada derinlemesine incelenmiştir. Sayıları zamanla artan bu çalışmalar ev kadının tanımlanmasında ve ekonomik rolünün fark edilmesinde önemli rol oynar. Öte yandan ev içi üretimle ilgili çalışmalar, bu çalışmada savunulduğu gibi ev kadınlarının aile ve hane içinde yaptıkları üretim ve yeniden üretimin karşılıksızlığı ve bu karşılıksızlığın boyutlarını ortaya koymada katkılar sunmaktadır. Son zamanlarda ise kadın emeği ve kadının görünmeyen emeği ile ilgili teorik çalışmalara kıyasla ampirik çalışmaların daha çok yapıldığını gözlemliyoruz. Aşağıda kadın emeğini ele alan ve son dönemlerde yapılmış ampirik çalışmalar ele alınmaktadır.

Bu konuyla ilgili yapılan ilk istatistiksel araştırmalardan biri 1990'ların başlarında İskoçya'da yapılmış. Buna göre: kadınların evde harcadıkları emeğin değeri, bu işlerin piyasadaki rayiç ücretleri üzerinden hesaplandığında haftada yaklaşık 349 sterlin, bu miktar, evde bir yaşından küçük bir çocuk olduğunda 457 sterline çıkmaktadır. Bu ücret ise orta düzeyde bir yöneticinin ücretiyle karşılaştırıldığında buna eşit ve ortalama ücretten yüzde 70 fazla olduğu tespit edilmiştir (The Scotsman, 1993).

Birleşmiş Milletler, 2003 yılında kadının ev içinde gerçekleştirdiği üretimin büyüklüğünü göstermek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmadan elde edilen verilerine göre gelişmiş ülkelerde ev kadınları 56 saat, gelişmekte olan ülkelere de 65 saat evde çalışıyor. Türkiye'de ise bu rakam 80 saate çıkıyor. Yine aynı verilere göre bir ev kadını ortalama olarak bir yıl içinde 13.000 tabak, 3000 tencere, 6000 bardak, 18.0000 çatal-kaşık olmak üzere 5 ton bulaşık yıkıyor, 30.000m² yer siliyor, 3200 km yol yürüyor ve 216 tür iş

yapıyorlar. Yine BM'in 2003 kalkınma raporuna göre kadının karşılıksız emeğinin değeri yılda 11 trilyon ABD doları olarak hesaplanmış (UNDP, 2003).

Ayşe Gözde Koyuncu'nun "Enformel Sektörde Kadın Emeği: Evde Çalışma" başlıklı yüksek lisans tezi, evde çalışma kavramını geleneksel üretimde bulunan "ev eksenli çalışanlar" ve modern anlamda evde çalışanlar "evden çalışanlar" şeklinde iki gruba ayırarak inceleyip, ortaya çıkış nedenlerini, çalışma koşullarını, çalışanlar ve işverenler açısından olumlu ve olumsuz taraflarını karşılaştırmalı olarak ele alıyor. Çalışmada, bu bağlamda ev eksenli çalışanlara anket yapılmış. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında evde çalışma şeklinin, ortaya çıkış nedenlerinin, çalışma koşullarının ve işin çalışanlar ve çevreleri tarafından algılanışının, çalışan kadınların özelliklerine ve kadınların gerçekleştirdiği işin niteliğine göre farklılaştığı sonucuna varılmaktadır (Koyuncu, 2006),.

"Enformelleşmiş istihdam içinde kadın emeği ve ev eksenli çalışma" başlıklı yüksek lisans tezinin içeriğini, kadınların kadın kimliklerinden dolayı üstlendikleri ev içi üretim ilişkileri, ev eksenli üretimin bir kadın çalışma biçimi olarak yaşamlarına girişinin aşamaları ve nedenleri oluşturmaktadır. Ev eksenli çalışmaların neden kadınlar tarafından gerçekleştirildiği sorgulanmış, bu çalışma biçiminin neden ve nasıl örgütlendiği ve giderek yaygınlaştığı ele alınmıştır. Ev eksenli çalışmanın dinamikleri çerçevesinde toplumsal kadın kimliği ile ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır (Turgut, 2006).

"Farklı alt-kültür gruplarında kadın emeğinin konumuna yönelik karşılaştırmalı bir araştırma (Suluova örneği)" başlıklı tez, farklı alt-kültür gruplarının bir arada yaşadığı Amasya'nın Suluova ilçesinde 71 kadınla yapılan bir alan çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışmadan hareketle, kültürel değerlerin kadın emeğinin konumundaki etkisi hakkında

genellemeler yapılmıştır. Bu bağlamda farklı alt-kültür gruplarında yer alan kadınların aile ve çalışma yaşamları bir bütün olarak ele alınmıştır. Kadınların mevcut durumları kadar çalışmaya karşı tutumlarının da karşılaştırmalı olarak incelendiği araştırmada kadınların aile ve çalışma yaşamında etkili olan faktörleri açıklanmaya çalışılmıştır (Ataş, 2003).

Fatime Güneş'in "Kadın Emeği ve Yoksulluk: Türkiye'de Eskişehir Örneği" başlıklı tezi, yoksul kadınların yoksulluğa karşı mücadelede emeklerini üretim ve yeniden üretim süreçlerinde nasıl kullandıklarını ve bu sürecin kadınların yoksullaşması üzerindeki etkilerini Eskişehir'de 120 kadınla gerçekleştirilen bir saha çalışmasına başvurarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda kadın yoksulluğunun maddi temeli, toplumsal yeniden üretim süreçlerinde kullanılan kadın emeğinin çift yönlü değersizleşmesi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bunun yanı sıra, ataerkil, kültürel ve ideolojik yapı ve ilişkiler kadın yoksulluğunun diğer belirleyenleri olarak tanımlanmıştır (Güneş, 2006).

Maria Mies'in "Kapitalist Gelişme ve Geçim Araçları Üretimi: Hindistan'da Kırsal Kesim Kadınları" konulu çalışmasında, kapitalist kalkınmanın yoksul kır kadınlarının yaşam ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma alanı olarak Hindistan'ı seçen Mies, buradaki kalkınma sürecine ilişkin yaptığı tahlilin en önemli sonucun; yaşam ve ekonomi alanlarının kapitalist pazar ekonomisine daha fazla eklemlenmenin kadınların durumunu genel söylemin aksine kötüleştirdiğidir (Mies, 2008).

Bu konudaki alan çalışmalardan bir başkası da Jenny B. White'ın "Para ile Akraba" adlı kitabında yer almaktadır. Çalışma, İstanbul'un pek çok bölgesindeki gözlemlere ve iki yıl boyunca İstanbul gecekondualarında ve yoksul işçi mahallelerinde yapılan antropolojik saha çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma özellikle kırsal kesimden İstanbul'a göçmüş ve düşük

gelirli, ancak genellikle zayıf altyapı ve yasal ya da yasal olmayan ev inşası ile betimlenen topluluklarda yaşayan kadın nüfusla ilgilidir. Çalışma, İstanbul'un karmaşık ideolojik mirası ve şehrin büyümesine ilişkin özet bir bilgi sunmaktadır. Bu kültür içinde işçi sınıfı kadın öznesinin kuruluşu ve kadınların, içinde bir kadın olarak çalışmayı öğrendikleri toplumsal yapıyı tanımlamaktadır. Cinsiyet, kimlik ve zorunluluk, küçük çaplı parça başı üretim ayrıntılı bir şekilde bir arada ele alınmıştır. Sonunda, ideolojinin önemine ilişkin bazı kanıtları Marksist küçük ölçekli üretim teorilerine yöneltir. White'ın, kitapta yer verdiği kanıtların, Türkiye'de küçük ölçekli üretimin gerçekte kapitalist bir üretim ve bu üretim süreci içindeki ilişkilerin de akrabalık olarak hafifletilmiş kapitalist üretim ilişkileri olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca White ister evde ister atölyede gerçekleşsin, kadınların yer aldığı üretim ilişkilerinin sömürücü niteliğinin yanında dayanışmacı niteliğine de değinmiştir (White, 2008).

Özetle literatür taramasında görülmüştür ki, kadın emeği ile ilgili çok çeşitli alan araştırması yapılmıştır. Ancak kadınların ev içi üretimlerine yönelik çalışmalar çok az sayıdadır. Bu konuda yapılmış en kapsamlı ampirik araştırma Birleşmiş Milletler'in ev işleriyle ilgili olarak yayınladığı sayısal verileri içeren raporu olmuştur. Bu çalışmada ise, şu ana kadar yapılan teorik çerçevenin ortaya konması ve buna dayanan bir alan araştırması yaparak bundan sonra kadının görünmeyen emeği ile ilgili olarak yapılacak alan araştırmalarına, elde edilecek verilerle katkı sağlayabilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada gerçekleştirilen alan araştırmasının temel amacı da, Mersin'de yaşayan kadınların profilini belirlemek ve içinde buldukları farklı gelir durumlarına göre ev içi üretime ne kadar zaman ayırdıklarını tespit etmektir. Kadınların bir gün içinde ne kadar saatini ev işine ayırdıklarını saptamanın, harcadıkları emeklerinin karşılıksızlığının boyutlarını belirlemede yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylece elde edilecek veriler

ışığında: kadınların ev/hane/aile içinde harcadıkları emeğin boyutlarının, çeşitliliğinin, ağırlığının bir karşılıksız emek ve/ya da el koyma kavramı çerçevesinde teorileştirilerek kapitalist yeniden üretim sürecinde ne kadar katkıda bulunduğu açıklanmasının gerekliliği ortaya konulacaktır.

Araştırma kapsamında örnek bireylerin belirlenmesinden önce araştırmanın hangi mahallelerde uygulanacağı belirlenmiştir. Alan çalışması için kazanılan gelir bağlamında mahalleler 3 düzeye ayrılmıştır: gelir durumu alt düzey olan mahalleler (Çay mahallesi, Çavuşlu mahallesi, Menteş mahallesi), gelir durumu orta düzey olan mahalleler (Akkent mahallesi, Demirtaş mahallesi, Mahmudiye mahallesi), gelir durumu yüksek olan mahalleler (Barbaros mahallesi, Kültür mahallesi, Cumhuriyet mahallesi). Bu kapsamda 9 mahalle tespit edilmiş olup yapılan alan çalışması bu 9 mahallede tesadüfî örneklem ile belirlenen kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma için yüz yüze anket tekniği seçilmiştir.

Araştırmamızda, yaş durumları, gelir grupları ve eğitim seviyelerine göre Mersin ilinde yaşayan ve çalışma yaşının üzerindeki kadınlar farklı gruplara ayrılmıştır. Daha sonra bu gruplarda yer alan kadınların ev emeklerinin boyutları, çeşitliliği ve bu işlere ayırdıkları zaman araştırılmıştır. Her eve giren gelir üzerinden kadınların ev içi üretimlerine ayırdıkları zaman karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırmanın varsayımlarını sınamak için seçilen temel veri toplama aracı, kadınlarla yüz yüze yapılan görüşmelerde uygulanan soru kağıdı olmuştur. Buna ek olarak, araştırma yapılan mahalle ile ilgili elde edilen bilgiler, yapılan gözlemler ve kadınların verdiği bilgi araştırmaya veri teşkil etmiştir.

Araştırmanın sınırları doğrultusunda Mersin İl Seçim Kurulu'ndan Mersin merkezde yer alan tüm mahallelerin listeleri ve seçmen sayıları alınmış; bu bilgiler tüm araştırma boyunca temel örnekleme çerçevesi olarak kullanılmıştır. Saha çalışması öncesinde ana kitleden çekilen bir odak gruba çalışma yapılmıştır. Bu grup 30 kadından oluşmuştur. Grubu oluşturmanın amacı, araştırma kapsamında kullanılacak anket formu için anlaşılabilir ve yeterli düzeyde soru ve seçenek hazırlayabilmektir. Nitekim bu çalışmanın sonucunda elde edilen bilgilerle araştırma kapsamında kullanılacak anket formu hazırlanmış ve akabinde araştırmanın örnekleme süreci başlamıştır.

Örnekleme belirlenirken basit tesadüfi örnekleme tekniği benimsenmiştir. Seçmen kitlesi gibi tabakaların hareketli olduğu durumlarda tabakalı örnekleme tekniğinin hatalı sonuçlar verebileceği düşünülerek basit tesadüfi örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çünkü basit tesadüfi örnekleme, örnekleme iyi alındığında ve yeterli bir örnekleme kitlesine ulaşıldığında tabakalı örnekleme alınmış gibi etkili sonuçlar verebilen bir tekniktir.

Örnekleme tespiti, TÜİK'ten alınan bilgilere dayanılmıştır. Bu verilere göre Mersin merkezde toplam 794.826 kadın yer almaktadır. Mersin merkezde yer alan kayıtlı seçmenlerden seçilecek örnekleme sayısını % 95 güvenilirlik düzeyinde belirlemek üzere büyük ana kitleler için örnekleme belirten tablodan yararlanılmıştır. Tabloya göre Mersin merkezde kayıtlı 794.826 kadın için gerekli görülen kadın sayısı yaklaşık 388 kişi olmalıdır. Ancak güvenilirliği arttırmak açısından sayı 390 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın uygulanmasında yüz yüze görüşme yapılmış ve soruların gerçekçi cevaplanmasının üzerinde ısrarla durulmuştur.

Mersin merkez sınırları içinde kadının görünmeyen emeğini ortaya koyan bir alan araştırması ilk defa bu çalışmada yapılmıştır. Bu bakımından bundan sonra yapılacak benzer

araştırmalara yol gösterebileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda ev içinde kapalı kalan dolayısıyla karşılıksız kalan kadın emeğinin, özel alandan çıkarılıp, tartışılabilinen teorik ve politik bir alana taşınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla araştırma sonucunda elde edilen bulguların ve çalışma sırasında karşılaşılan sorunların aktarılması, sonraki çalışmalara veri olması açısından da önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada kadının ev içindeki görünmeyen emeği odak noktasına alınmıştır. Kavramsallaştırmada kullanılan yeniden üretim, patriyarka ve aile ücreti gibi kapitalizmin toplumsal cinsiyete yönelik belirlemesinde kullandığı nitelikler araştırmanın sınırlılıkları içindedir. Araştırmada, kadının görünmeyen emeğinin ücretlendirilmesi konusu dışarıda bırakılmıştır. Bu çalışmada kadının ev içi üretiminin ölçümü ve değerlendirilmesi ev içi üretime ayrılan zaman bakımından yapılmıştır. Ücretlendirme yöntemine başvurulmayışının nedeni; bu işlerin belli standartlara göre yapılmıyor oluşu ve bu emeğin piyasada standart bir fiyatının olmayışı yatmaktadır. Öte yandan ev içi üretimde yer alan duygusal emeğin de fiyatlandırılmaması bu yöntemden kaçınılmasına sebep olmuştur.

Tezin ikinci bölümünü oluşturan alan araştırmasının sınırları Mersin merkeze bağlı mahalleler olarak belirlenmiştir. Böyle bir sınırlama yapılmasının nedeni, araştırmanın bizzat yaşanılan yerde yapılacak olmasıdır. Bu sınırlama ile kadınlara ulaşmada yaşanacak sorunları en aza indirmek, araştırmada yapılacak olan anket çalışmasına ayrılacak finansal kaynağın kullanılmasını verimli kılmak amaçlanmaktadır

Alan araştırmasındaki bir başka sınırlama tarımla uğraşan ailelerle yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Tarım sektöründe çalışan kadınların ev işleriyle, tarladaki işlerinin iç içeliği ve evde de tarlada da birçok işin eşle birlikte görülmesi sorulara net bir

cevap alınmasında zorluklara yol açmıştır. Yine aynı katılımcılardan anketimizde yer alan aylık gelirlerle ilgili sorulara net bir cevap alınmasında bazı güçlükler yaşanmıştır. Mevsimlik olarak çalışan ailelerin gelirleri tüm yıla dağıtılarak ankete işlenmiştir.

Öte yandan genel olarak kadınların büyük bir kısmının ankete katılmakta istekli olmaları, bu konuda yardımcı olma çabaları ve bu tür çalışmaların yararına inanmaları anket uygulamasında önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Sonuç olarak, kadının görünmeyen emeği kavramının günümüz toplumbilim ve iktisat kuramları içinde tayin edici bir faktör olarak taşıdığı sınırlılıklar ve bu sınırları aşma çabası ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.3. Anketlerin Değerlendirilmesi

Mersin merkeze bağlı 3 ayrı gelir grubuna ait mahallelerde 390 katılımcıyla gerçekleştirilen anketlerden elde edilen verilerle, öncelikle burada yaşayan kadınların yaş dağılımları, medeni durumları buna bağlı olarak çocuk sahibi olup olmadıkları, eğitim ve çalışma durumları, çalışıyorlarsa ne kadar saat dışarıda çalışarak geçirdikleri, buna göre elde ettikleri gelir ve yaşadıkları haneye giren toplam gelir ve sosyal güvence durumları tespit edilmiştir. Buradaki amaç görüşme yapılan kadınların içinde buldukları konumu ve statüyü tespit etmektir. Böylece elde edilen sonuçların tek tip bir katılımcı profilinden elde edilmediği ortaya konmuş olacaktır.

Anketin ikinci bölümünde yer alan sorularla bu kadınların ev içi üretimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda mutfak işleri, alışveriş, aile bütçesinin idaresi ve faturaların ödenmesini içeren ev işleri, temizlik ve çocuk sahibi olan veya hasta/yaşlı kimsesi olanların bakım işleri ev işi, bakım işi ve temizlik işi olarak kategorileştirilmiş ve bu işlerin kim tarafından gerçekleştirildiği ve bu işlere ayrılan zamanla ilgili sorular sorulmuştur. Bu

sorulara verilen cevaplar ışığında temizlik, ev işi ve bakıma ayrılan zamanın gelir gruplarına göre karşılaştırmalı olarak dağılımları incelenmiştir. Bu araştırma yapılırken SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Değerlendirmede önce frekans tabloları hazırlanmış daha sonra üç farklı gelir grubuna göre ev içi üretime ayrılan zamanda nasıl bir farklılaşma olduğu hipotezlere bağlı kalınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen üç grup arasındaki farklılıklar tablolardan sonra açıklanmıştır.

Bu çalışmada ev içi üretimin ne kadar zaman aldığı ile ilgili yapılan vurguyla, gelir gruplarından bağımsız değerlendirildiğinde evdeki kadının görünmeyen emeğin boyutlarını sergilemek ve bu emeğin görünmezliğini bir tartışma düzlemine taşımak amaçlanmıştır. Gelir düzeylerine göre yapılan karşılaştırmalı değerlendirmenin sonucunda ise düşük gelir gruplarına mensup kadınların ev içi üretime çok daha fazla zaman ayırdığı, gelir grubu yükseldikçe ev içi üretime ayrılan zamanın azaldığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç bize göstermektedir ki; düşük gelir gruplarında kadınların emeklerinin daha yüksek oranda karşılıksız ve daha fazla sömürüye maruz kaldığıdır.

Anketin son bölümünde yer alan, ev işlerinin bir engelden dolayı yetişmediğinde herhangi bir tepkiyle karşılaşılıp karşılaşılmadığı ile ilgili sorunun sorulmasındaki amaç, ev içi üretimin kadınların sorumluluğunda olmasına yön veren toplumsal ve geleneksel baskının şiddetle biraz daha pekiştiriliyor olmasıdır.

3.3.1. Anket Bulguları

3.3.1.1 Demografik Yapıya İlişkin Bulgular

— Yaş Durumu

Tablo 1: Kadınların Yaş Dağılımları

Yaş Grubu	N	%
15-24 Yaş Grubu	43	11,2
25-34 Yaş Grubu	194	49,7
35-44 Yaş Grubu	86	22,2
45 Yaş ve Üstü Grubu	67	16,9
Toplam	390	100

Yapılan anketler Mersin merkeze bağlı üç farklı gelir grubuna ait ilçelerde yaşayan kadınların profili tespit etmeye, bu kadınların ev içi üretimin çeşitliliğini ve boyutlarını ortaya koymaya ve gelir gruplarına göre ev içi üretime ayrılan zamanı karşılaştırmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Anketler yapılırken yüz yüze görüşme imkanı da olduğundan, ankette yer alan soruların yanı sıra görüşmelerden de yararlanarak değerlendirmede bulunulacaktır. Kadınlara demografik özellikleri belirlemek açısından, yaşları, medeni ve eğitim durumları, sahip oldukları çocuk sayısı, gelir durumları ve sosyal güvenceleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Bunların dışındaki soruları ev içi üretimin yapısını anlamaya yönelik olmuştur. Ev içi üretim; ev işi, temizlik ve bakım olarak üç kategori içerisinde değerlendirilecektir.

İlk olarak çalışmamızda dört ana yaş grubu belirlenmiştir. “15-24 yaş grubu”nu genç kadınlar, “25-34 yaş grubu”nu orta yaş kadınlar, “35-44 yaş grubu”nu orta yaş üstü kadınlar ve “45 yaş ve üstü grubu”nu ise ileri yaş kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre kadınların 43’ü

(%11,2) “18-25 yaş grubu”nda, 194’ü (%49,7) “26-40 yaş grubu”nda, 86’sı (%22,2) “41 – 60 yaş grubu”nda, 67’si (%16,9) ise “60 yaş ve üstü grubu”nda yer almaktadır. Özellikle 25-34 yaş grupları arası kadınlarda bir yığılma görülmektedir.

Araştırmamızda seçilen yaş grupları belirlenirken kadınlar için 15 ile 58 yaş arası aktif işgücü içersinde olması öngörülmüştür. Bunun dışında ev işlerini yapabilecek düzeyde olmayanlar, yani ne çok küçük ne de çok ileri yaştaki kadınlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

— *Medeni Durum*

Çalışmamızda medeni durumla ilgili kendi içinde iki seçenekten oluşan iki ana grup belirlenmiştir. Bekar ve dullar bir kategoride, evli ve birlikte yaşayanlar diğer kategoride birlikte ele alınmıştır. Burada ayırt edilmek istenen kadının hanesini aile modeli çerçevesinde bir erkekle paylaşıp paylaşmadığıdır.

Tablo 2: Kadınların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Bekar/Dul	121	31,1
Evli/BirlikteYaşıyor	269	68,9
Toplam	390	100

Buna göre deneklerin 121’i (%31,1) ya hiç evlenmemiş ya da evlenip boşanmıştır. Deneklerin 269’u (%68,9) ya evli ya da bir erkekle aynı evi paylaşmaktadır. Bu ayırım bize ev işlerinin kadınlara erkek dağılımını ölçmek açısından ön bilgi olarak yardım sağlayacaktır

— *Çocuk Sahibi Olma Durumu*

Çocuk yetiştirme, bakım işi kategorisine girmektedir. Kadınların bu sorumlulukla karşı karşıya olup olmadığını ölçme açısından çocuk sahibi olup olmadığı sorusu kadınlara

yöneltilmiştir. Buna göre kadınların 211'i (%78,4) çocuk sahibi iken 58'inin (%21,6) evli veya birlikte yaşadığı halde çocuk sahibi olmadıkları anlaşılmıştır. Sorular anketin bir önceki sorusunda yer alan medeni durumla ilgili sorunun evli veya birlikte yaşıyor seçeneğini işaretleyen deneklere yöneltilmiş, yüzdeler bu rakam üzerinden alınmıştır. Buna göre çocuk sahibi kadınların ev işlerine ilave olarak çocuk bakımı işinin de eklendiğini söylemek gerekmektedir. Bakım işleri ev işlerinden biraz daha ayrı ve özellikli ele alınmalıdır.

— *Çocuk Sayısı*

Tablo 3: Kadınların Sahip Olduğu Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	N	%
1	65	31
2	71	33,6
3	54	25,5
4 ve üzeri	21	9,9
Toplam	211	100

Çalışmamızda çocuk sayısına göre 4 ana grup belirlenmiştir. Tek çocuk sahibi olanlar, 2 çocuk sahibi olanlar, 3 çocuk sahibi olanlar ve çok çocuklu aile kategorisine girecek 4 ve üzerinde çocuk sahibi olanlar olmak üzere seçenekler belirlenmiştir. Buna göre kadınların 65'i (%31) tek çocuk sahibi iken, 2 çocuk sahibi olanlar 71 kişi (%33,6), 3 çocuk sahibi olanlar 54 (%25,5) ve bunun da üzerinde 4 ve daha fazla çocuk sahibi olanlar 21 kişi (%9,9) olarak tespit edilmiştir. Tek veya iki çocuk sahibi olanlar dengeli, birbirine yakın bir dağılım göstermiştir. 4 veya daha fazla çocuk sahibi olanlar genellikle düşük gelirli mahallelerde yapılan anketlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çocuk sayısı 10'lu rakamlara kadar uzanabilmektedir. Bunun dışında yüksek gelirli mahallelerde gelir sorunu yaşamayan ailelerin tercihi olarak çok çocuk tercih edilmiş bulunmaktadır.

Öte yandan soruları çalışmamızın bir önceki sorusuna bağlı olarak çocuk sahibi olanlara yönelttiğimizden, değerlendirme 211 kadın üzerinden yapılmış yüzdeler de buna göre tespit edilmiştir. Anket sonuçlarında çocuk sahibi olanların %64,6'sı bir veya iki çocuk tercih etmiştir. Ancak burada şu noktaya değinmek gerekmektedir. Günümüzde kadınlara az çocuk karşılığında çok bakım dayatılmaktadır. Tıp, pedagoji, psikoloji, geliştirici faaliyetler ve eğitim piyasası da giderek çocuk üretimini bir sanayi, anneleri de bu sanayinin emekçileri haline getirmiştir.

— *Eğitim Durumu*

Çalışmamızda eğitim durumuyla ilgili olarak 5 ana grup tespit edilmiştir. Buna göre okuma yazma bilmeyenler, sadece okuma yazma bilip de bir diploma sahibi olmayanlar, ilköğretim mezunları, lise mezunları ve üniversite ve üstü mezunları olarak ayrılmıştır. İlköğretim seçeneğinin içinde eski sisteme göre ilkokul ve ortaokul mezunları birlikte ele alınmıştır. Buna göre kadınların 31'i (%7) okuryazar değilken, 73'ü (%18,7) okuma yazma öğrenecek kadar okula devam edip diploma almadan ilköğretimi yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Katılımcıların 111'i (%28,4) ilköğretim mezunu, 63'ü (%16,1) lise mezunu ve 112'si (%29,8) üniversite mezunu seçeneklerini işaretlemişlerdir. Lise seçeneğini işaretleyen 63 kadının çoğunlukla meslek lisesi mezunu olduğu, anket harici yapılan mülakatlarda anlaşılmıştır. Üniversite seçeneğinin içine yüksekokul, üniversite, yüksek lisans ve doktora seçenekleri de dahil edilmiştir .

Tablo 4: Kadınların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Eğitim Durumu	N	%
Okur-Yazar Değil	31	7
Okur-Yazar	73	18,7
İlköğretim	111	28,4
Lise	63	16,1
Üniversite +	112	29,8
Toplam	390	100

Burada okuma yazma bilmeyenler veya bir diploma sahibi olmayanlarla yapılan yüz yüze görüşmelerde çoğunlukla okula gitmeyi istediği halde ya ekonomik bakımdan ya da aile baskısı nedeniyle engellendiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar arasında üniversite mezunu olanların oranı yüksek çıkmıştır. Mersin ilinin eğitim düzeyi açısından Türkiye sıralamasında 11. sırada yer alması burada tanımlayıcı olabilmesi açısından yer verilmesi gereken bir bilgidir. (MTSO, 2007 : 19).

- *Çalışma Durumu*

Tablo 5: Kadınların Çalışma Durumları

		N	%
Çalışma Durumu	Çalışıyor	80	20,5
	Emekli	71	18,2
	İşsiz	222	56,9
	Emekli, Çalışıyor	17	0,4
Toplam		390	100

Ankette kadınları çalışma durumlarına göre, 4 ana gruba ayırabilecek şekilde seçenekler oluşturuldu. Buna göre kadınların 80'i (%20,5) çalışıyor, 71'i (%18,2) emekli, 222'si (%56,9) işsiz, 17'si (%0,4) emekli olduğu halde çalışmaya devam edenlerden

oluşmaktadır. Özellikle işsiz kadınlarda bir yığılma görülmektedir. Bunların küçük bir kısmı friksiyonel işsizlik yaşarken çok büyük bir kısmı herhangi bir iş aramamaktadır. Kendini ev hanımı olarak niteleyenlerin hepsi evlidir ve evin geçimi de kocanın geliri üzerinden sağlanmaktadır. Çalışanların yine bir kısmı da yine çiftçilikle uğraşan ailelerdir ve işler mevsimlik olup, tarlada eşe yardım olarak yapılmaktadır.

— *Kadınların Elde Ettikleri Gelir Düzeyi*

Çalışmamızın kadınların kendilerinin dışarıda çalışarak kazandıkları gelir miktarıyla ilgili sorular, bir işte çalışan, emekli olduğu halde çalışmaya devam eden, emeklilik geliri olan veya evde bir takım işler yapıp gelir elde eden(çocuk bakmak, çeşitli süs eşyaları yapmak, kozmetik ürünler satmak gibi) kadınlara yöneltilmiştir. Dolayısıyla değerlendirme 197 kişi üzerinden yapılmıştır.

Tablo 6: Kadınların Elde Ettikleri Gelir Durumları

Elde Edilen Gelir	N	%
500 YTL ve altı	58	29,4
501 – 1000	79	40,1
1001 – 1500	47	23,8
1501 – 2000	11	5,5
2001 ve üzeri	2	1,2
Toplam	197	100

Buna göre sorular 5 ana grupta toplanmış ve tespit edilen rakamlar aylık üzerinden belirlenmiştir. 500 YTL ve altı, çok düşük gelir elde eden grup olarak değerlendirilmiş ve bu gruba 58 kadın (%29,4) dahil olmuştur. Düşük gelirli grup 501-1000 YTL arası olarak belirlenmiş ve bu gruba 79 kadın dahil olmuştur (%40,1). 1001-1500 YTL arası orta gelir elde eden grup ise 47 kadından (%23,8) oluşmaktadır. Aylık 1501-2000 YTL gelir elde eden grup,

yüksek gelir elde eden grup olarak değerlendirilmiş ve bu gruba 11 kadın (%5,5) dahil olmuştur. Çok yüksek gelir elde eden yani aylık kazancı 2001 YTL ve üzeri olan grup 2 kadından (%1,2) oluşmaktadır. Buna göre yüksek ve çok yüksek gelir elde eden grup oldukça azınlıkta kalmaktadır. En yüksek katılım düşük gelirli grupta gözlemlenmektedir.

— *Eve Giren Toplam Gelir*

Tablo 7: Kadınların Evlerine Giren Toplam Gelir

Eve Giren Gelir	N	%
500 YTL ve altı	109	27,9
501 – 1000	121	31
1001 – 1500	77	19,7
1501 – 2000	31	7
2001 ve üzeri	52	14,4
Toplam	390	100

Çalışmanın eve giren toplam gelire ilgili sorusunda, bir gelir elde eden kadınların kendi gelirleri dışında da eşlerinden veya evin bir başka üyesi tarafından kazanılan gelirin de belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Sorular burada da çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olarak 5 ana grupta toplanmıştır. Buna göre kadınların evine giren toplam gelir 500 ve altı olanlar 109 kişi (%27,9), 501 – 1000 YTL arası olanlar 121 kişi (%31), 1001-1500 YTL arası gelir giren evlerdeki kadınlar 77 kişi (%19,7), 1501-2000 YTL arası gelir grubuna dahil olduğunu söyleyenler 31 kişi (%7), 2001 YTL ve üzeri gelir elde eden grup ise 52 kişi (%14,4) olarak tespit edilmiştir. Dağılım, en yüksek olarak düşük gelir grubu, en düşük olarak da çok yüksek gelir grubu biçiminde ayrılrsa da genel olarak dengeli olduğu söylenebilir.

Çalışmanın yüz yüze yapılan görüşmelerinden yola çıkarak çok nadiren de olsa kadın çalışırken eşi işsiz olarak evde oturan ailelere de rastlandığını söyleyebiliriz. Ancak yapılan yüz yüze görüşmelerin sonucunda kadınların daha çok istihdam edilmesinin kendi başına karı koca arasındaki işbölümünü değiştirmede, geleneksel rollerin devam ettiği gözlemlenmektedir. Kadının ücretli bir işte çalışmasının ev içindeki işbölümünü etkilemesi için evin geçimini onun sağlıyor olması gerekir. Ama daha da önemlisi erkeğin işsiz olmasıdır. Çünkü erkeğin işsiz kaldığı evlerde, roller tersine dönmese de, yani kadın işten döndüğünde (ailesini geçindiren erkekten farklı olarak) ev işlerinin önemli bir bölümünü üstlenmeye devam etse de, geleneksel işbölümünden iş paylaşımına doğru bir gelişme gözlenir. Yine de, ev işleri ve çocuk bakımının çekirdek bölümü kadının omzundadır. Yani kadın bu durumda da, erkeğin ücretli bir işte çalışırken üstlendiği ev işlerinden çok daha önemli bir bölümünü üstlenir (Acar-Savran, 2004: 22).

Necla Arat “Türk Toplumunun Değerleri” araştırmasında, geleneksel ideolojinin belirlediği kadın erkek modellerine rağmen evin gelinine hem kadın hem de erkek tarafından katkıda bulunması gerektiğini savunanların oranının oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya göre, evin gelirinin tek başına “aile reisi” tarafından sağlanmasının olanaksız olduğunu kabul eden görüşle, kadının çalışmaması gerektiği görüşünün bir arada bulunması, geleneksellikten geleneksel olmayana doğru bir eğilimin varlığını göstermektedir (Arat, 1994: 45). Böylece kadın hem üretim sürecinde hem de yeniden üretim sürecinde aktif rol oynayan işgücü olarak yerini almaktadır. Ancak, evin gelirinin hem kadın hem de erkek tarafından sağlanması görüşü, kadının kamusal yaşam içerisinde yer almasını sağlasa da, kadının geleneksel rollerinin dışına çıkması görüşünü beraberinde getirmemiştir. Kadından beklenen çalışma yaşamında yer alsın bile “ev kadını” ve annelik rollerini yerine getirmesidir (Akalin, 2002: 36).

— Kadınların Dışarıda Çalışarak Geçirdikleri Zaman

Tablo 8: Kadınların Dışarıda Çalışarak Geçirdikleri Saat

Çalışarak Dışarıda Geçirilen Saat	N	%
0-3	11	5,5
3-5	40	20,3
5-8	69	35,2
8 ve yukarısı	77	39
Toplam	197	100

Çalışmamızın dışarıda çalışarak geçirdikleri zamanla ilgili sorusu 4 grupta toplanmıştır. Sadece bir işte çalışanları kapsayan 197 kadın üzerinden yapılan anketin değerlendirmesi de bu sayıya göre yapılmıştır. Buna göre dışarıda 0-3 saat arası çalışarak geçirenler 11 kişidir (%5,5). 3-5 saat arası dışarıda çalışanların sayısı 40 (% 20,3), 5-8 saatleri arası çalışanların sayısı 69 (% 35,2) ve 8 saatten daha fazla çalışanların sayısı ise 77 (%39) olarak tespit edilmiştir. Burada yığılma, 8 saat veya daha yukarısını dışarıda çalışarak geçirenlerde olmuştur. 0-3 saat arası dışarıda çalıştığını söyleyenlerin genellikle, evlere temizliğe giderek, çocuk bakarak veya kozmetik ürün satıcısı olarak bir kurumdan bağımsız çalıştıklarını görüşmeler sonucu elde ettiğimiz bilgilere dayanarak söyleyebiliriz. 5 ile 8 saat arası çalıştığını söyleyenlerin büyük bir kısmını da memurlar oluşturmaktadır. 8 saatten daha fazla çalışanların da genellikle özel sektörde çalıştığı gözlemlenmiştir.

— Kadınların Sosyal Güvence Durumları

Çalışmamızda kadınlara yöneltilen bir başka soru ise, kadınların sosyal güvence durumları ile ilgili olmuştur. Sorunun seçenekleri 8 şıktan oluşturularak kapsamlı tutulmuştur. Çünkü herhangi bir sosyal güvenceye sahip olup olmadığı veya nasıl bir sosyal güvenceye

sahip olduğu kadın profilinin bağımlılık derecesini belirlemede önemlidir. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir: 390 kadından 46'sı (% 11,7) herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir, bu cevapların hepsi çok düşük gelirli mahallelerde yapılan anketlerin sonucunda alınmıştır. Kadınların 61'i (%15,6) sigortalı olarak bir işte çalışmaktadırlar.

Tablo 9: Kadınların Sosyal Güvence Durumlarına Göre Dağılımı

Sosyal Güvence Durumu	N	%
Yok	46	11,7
Sigortalı Çalışıyorum	61	15,6
Eşime Bağlıyım	103	26,4
Aileme Bağlıyım	9	2,3
Yeşil Kart	86	22,5
Emekli	88	22,1
Özel Emekli	-	
Diğer	-	
Toplam	390	100

Yukarıdaki çalışmayla ilgili sorularla ilişkilendirdiğinizde, 80 çalışandan yalnızca 61'nin sigortalı olduğunu tespit edebiliyoruz. Bunun 19'u bir işte çalıştığı halde sigortalı olmadığı görülmektedir. 80 çalışan üzerinden yüzde olarak değerlendirildiğinde bu rakam %23,7 olarak çıkmaktadır. Soruyu yönelttiğimiz kadınlardan 103'ü (% 26,4) eşine bağlı, 9'u ise (% 2,3) ailesine bağlı olarak sigortadan yararlanmaktadır. Yine bu cevapları evli kadınlar üzerinden değerlendirdiğimizde 269 evli kadından 103'ünün eşine bağlı olarak sigorta sahibi olduğunu gözlemlemekteyiz. Yüzde olarak gösterdiğimizde %38,2'sinin direk olarak eşine bağlı sigortalı olduğunu söyleyebiliriz. Yine sonuçları değerlendirmeye devam ettiğimizde kadınların 86'sının (% 22,5) yeşil kart sahibi olduğunu görüyoruz. Yeşil karttan yararlandığını söyleyenlerin tümü düşük gelirli mahallelerde ikamet etmektedir. Kadınlarımızın 88'i (%

22,1) de emekli olduklarını söylemişlerdir. Emeklilikle ilgili bu cevap çalışma durumuyla ilgili 6. sorumuzun da sağlamasını yapar niteliktedir. Anketimizin bu bölümünün özel emeklilik ve diğer seçeneklerini işaretlenmemiştir.

3.3.1.2 Ev İçi Üretime İlişkin Bulgular

— Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Mutfak İşleri)

Çalışmamızın bu bölümü evde üstlenilen görevleri ayrı ayrı ele almıştır. Bunlardan ilki mutfakta yer alan: yemek yapma ve/veya hazırlama, bulaşık yıkama, mutfağın temizliğini ve düzenini sağlama vb. işlerden oluşmaktadır. Sorumuz mutfakla ilgili bu işleri genel anlamda kimin üstlendiği ile ilgili olarak 6 seçenekten oluşmaktadır. Mutfağa ait işleri kim yapar sorusuna 327 kadın (% 83,4) kendim cevabını vermiştir. Katılımcıların 12'si, (% 3,6) bu işleri eşleriyle birlikte yaptığını söylerken, 20'si (% 5,1) yardımcının yaptığını, 29'su (% 7,4) aile yardımı aldığını belirtmiştir. Diğer seçeneğini işaretleyenlerin sayısı ise 2 (% 0,5) olarak belirlenmiştir. Diğer cevabını işaretleyenler yemeği dışarıda yediklerini veya dışarıdan istediklerini söylemişlerdir.

Ankete katılan 390 kadından 327 tanesinin bir işte çalışıyor olsa da olmasa da (%83.4) mutfak işlerini kendileri tarafından yapıldığını belirtmesi kamusal yaşam içerisinde yer alan kadının da ev hanımı kadar aynı zamanda geleneksel rolünü yerine getirmeye devam ettiğini göstermektedir. Görüşmeler sırasında kadınların eşlerinin, ev işlerinin paylaşılması konusundaki görüşlerinin en azından söylem düzeyinde değiştiğini, ama buna rağmen sorumluluk paylaşılmadığı görüşü yaygın olarak iletilmiştir. Katılımcılardan hiçbiri mutfak işlerini yalnız eşim üstlenir seçeneğini işaretlememiştir.

— Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Alışveriş)

Ev içinde değil dışarıda yapılan ama evle ilgili gerçekleştirilen bir görev olan alışveriş diğerlerine kıyasla eşlerin de yüksek katılımıyla gerçekleşmektedir. Sonuçlara bakıldığında alışverişin yapılmasında yine en yüksek oran kadınlardadır. 390 deneğin 208'i (53,3) alışverişi kendisinin yaptığı, 89'unun (% 22,8) sadece eşinin yaptığını, 82'sinin (% 21,1) eşiyile birlikte ortak yaptıklarını, 7'sinin (%4,9)bu işi de yardımcılarına bıraktıklarını, 11'i (% 2,5) aile yardımı aldıklarını belirtmişlerdir.

Burada erkeğin bu sorumluluğu eşiyile paylaşıyor olması, ev işlerinin paylaşıldığını değil, tam tersine kamusal alanda yer alan bu faaliyette kadının geleneksel rolüne uygun olarak ev içersinde yapılan işlerden direk sorumlu olurken evin dışında gerçekleşecek faaliyetlerde erkeğin paylaşımcı olduğu gözlemlenmekte bu da geleneksel rolün devam ettiğini, ev içi paylaşımında erkeklerin hangi işleri paylaştığını bize göstermektedir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Aile Bütçesinin İdaresi)*

Ev işlerinde üstlenilmesi gereken bir başka görev de aile bütçesinin idaresidir. Aile bütçesinin idaresi: eve giren gelirin ailenin yaşamını idame ettirebileceği şekilde dağıtılmasıdır. Ailenin yaşam biçimi ve standartlarına göre çok çeşitli kalemlerden oluşabilir. En temel kalemler faturaların ödenmesi evin temizlik, yemek, varsa çocukların özel veya okulla ilgili ihtiyaçları, aile bireylerinin özel ihtiyaçları vb. olarak sıralanabilir. Aile bütçesinin idaresi ev ve aile yaşantısının düzenli ve güven içinde devam edebilmesi için kritik önemde bir görevdir. Bu çalışmada da aile bütçesinin idaresinin kimin üstlendiği sorusunu ev işlerinde üstlenilen görevler kapsamında çalışmamıza dahil edildi. Kadınların 154'ü (% 39,4) aile bütçesinin idaresini kendisinin yaptığını söylerken, 130'u (% 33,3) bu görevi eşine bıraktığını, 104'ü (%26,7) ise eşiyile birlikte ortaklaşa yaptıklarını ifade etti.2 kişi (% 0,5) ise bu konuda aile yardımı aldığını söyledi.

Burada aile bütçesinin idaresinin eşin veya kadının kendisinin yapması konusunda birbirine yakın bir dağılım ortaya çıkmıştır. Birlikte yaptıklarını söyleyenlerin sayısı da bu oranların çok uzağında kalmamıştır. Diğer eve ait temizlik, mutfak vs. işlerle karşılaştırıldığında kadının bütçe idaresine katılımının düşük kaldığını görüyoruz. Bu da bize ev işindeki kadın aleyhindeki hiyerarşik yapının sürdüğünü, karar alma yetkisini belirleyen faaliyetlerde kadını dışlayıcı bir biçimde erkeğin yer alabildiğini veya bu faaliyeti birlikte paylaştıklarını göstermektedir. Yani geleneksel ataerkil yapı ve “kadın rolü” burada da kendini göstermektedir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Faturaların Ödenmesi)*

Çalışmanın bu bölümünde ise, ev işlerinde üstlenilen görevlere faturaların ödenmesi dahil edilmiştir. Burada kastedilen faturaların kimin geliriyle ödendiği değildir. Faturaların kimin geliriyle olursa olsun ödeme işlemi kimin yaptığıdır. Anketler değerlendirildiğinde şu sonuçlar karşımıza çıkıyor; kadınların fatura ödeme işini kendilerinin yaptığını söyleyenler 95 (% 24,4), eşinin yaptığını söyleyenler 142 (% 36,4) kişiden oluşmakta. Ben veya eşim kim uygunsa o öder veya birlikte öderiz diyenlerin sayısı ise 41 (% 10,5) olarak belirlenmiş. Bu soruda diğer cevabını verenlerinde sayısı azımsanmayacak düzeyde 112 (% 28,7) kişi olarak tespit edilmiştir. Bu kişiler çoğunlukla bankalara otomatik ödeme talimatı verenlerden oluşmuştur. Faturaların ödenmesi de ev için gerçekleştirilen ama evin dışında yapılan görevlerden biridir. Bu nedenle anketteki cevaplardan bu işi kadınlardan daha yüksek oranda eşlerin katılımcı olduğu gözlemlenebilir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Temizlik)*

Ev işlerinden önemli bir bölümünü oluşturan temizlik, evde yapılan periyodik temizliğin dışında, evi devamlı temiz ve düzenli olarak muhafaza etmeyi de içerir. Kadınlara

yöneltiğimiz soruların sonunda temizlik işlerinin büyük bölümünü yine kadınların kendilerinin yaptığını gözlemliyoruz. Oranlar verildiğinde şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. 390 kadından 239'unun (% 61,2) temizlik işlerini kendisinin yaptığını belirtmiştir. 2 kişi (% 0,5) temizlik işlerini eşine bıraktığını söylemiştir. Ancak anket sorularını destekleyen mülakatta anlaşılmıştır ki temizlik işini eşlerine bırakan bu kadınların bu işleri yapmasına engel olan rahatsızlıkları mevcuttur. Bu tür bir gerekçe göstermeleri bize, kadınların temizlik işlerini kendileri yapmalarına rağmen yine de kendi sorumluluğu olarak benimsediklerini göstermektedir. Eşimle birlikte yaparım diyenlerin sayısı ise 35 (%8) olarak tespit edilmiştir. Yardımcının yaptığını söyleyenler 81 (% 20,7), aile yardımı aldığını söyleyenler ise 23 kişidir (% 5,8). Diğer seçeneği kimse tarafından işaretlenmemiştir. Temizlik işlerinde de sorumluluk paylaşımının olmadığı, yine büyük ölçüde bu işin de kadınlar tarafından üstlenildiği görülmektedir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Çocukların ve ebeveynlerin bakımı)*

Çalışmamızın bu bölümü ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü evde görülen çocukların ve ebeveynlerin bakım işleri diğer ev işlerinden bağımsız olarak ayrıca ele alınır. Nitekim kadınların bakım işlerinde harcadıkları emeğin bir özelliği de, sahip olduğu duygusallık boyutu itibarıyla nicelik olarak ifade edilebilecek bir emek olmamasıdır. Bu yüzden de, ev içinde yapılan bakım işlerinin tüm manevi, duygusal boyutlarıyla emek harcamak olarak kabul edilmesinin yolu, tıpkı temizlik işlerinde olduğu gibi bu emeğin ev içi yani karşılıksız biçimiyle ücretli bakım işlerinde harcanan emek arasındaki sürekliliğin kurulmasından geçer. Toplumsal yeniden üretimin bir parçası olarak tanımlanan “bakım” kavramı bu sürekliliği kurmayı kolaylaştırır. (Brenner, 2002: 2). Böylece, bu emeğin toplumsal gerekliliği ve ne kadar devasa bir iş olduğu ortaya çıkar. Başka bir deyişle, kamusal alanda, ücretli olduğu için emek zamanı olarak bir nicelikle ifade edilen bakım işleri ile hem maddi bir üründe somutlaşmadığı hem de karşılıksız olduğu için emek zamanı olarak ifade edilmemiş ev içi

bakım emeği arasında kurulacak süreklilik, kadınların karşılıksız bakım emeğini görünür hale getirecektir.

Çalışmamız için kritik öneme sahip bakım işinin ev içinde kimin üstlendiği soruları örneklem içersinde bakıma muhtaç çocuğu, hastası veya yaşlısı olan 271 kişiye yöneltilmiştir. Bu 271 kişinin 201'i dört numaralı anket sorumuzda bakıma muhtaç çocuk sahibi olduğunu belirten kişilerden oluşmaktadır. Bunun geri kalan 60'ı evde yaşlı veya hasta durumda olan bir aile bireyine bakma durumunda olan kişilerden oluşmaktadır. Öte yandan 211 çocuk sahibi deneğimizin içinde de az miktarda çocuk dışında yaşlısı veya hastası olan kişiler bulunmaktadır. Buna göre sonuçlar şu şekildedir 271 kadından 203'ü (% 74,9) bakım işini kendisinin üstlendiğini ifade etmişlerdir. Kadınların 9'u (% 3,2) bakım işini eğiyle birlikte yürüttüğünü, 21'i (% 7,7) bunun için bir yardımcı tuttuğunu, 38'i (% 14,2) ailesinin bu konuda yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Rakamlar incelendiğinde özellikle bakım işlerini açık bir farkla kadınların kendisinin gerçekleştirdiğini görüyoruz. Kadınların aileden yardım alma oranı da ikinci en yüksek oran olarak karşımıza çıkıyor. Bu yardım da genellikle çocuk bakımıyla ilgili olarak yine ailenin diğer kadın bireylerinden sağlanmaktadır. Üçüncü en yüksek oran ise yardımcılarına aittir. Bu soruyla ilgili yapılan mülakatlarda kadınların zor durumda kalmaları halinde bir yardımcıya başvurduklarını gözlemliyoruz

Tablo 10 : Ev İçi Üretim: Ev İşleri – Temizlik - Bakım

	EV İŞLERİ								TEMİZLİK		BAKIM	
	MUTFAK İŞİ		ALIŞVERİŞ		BÜTÇE İDARESİ		FATURA ÖDENMESİ		n	%	n	%
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
BEN	327	83.4	208	53.3	154	39.9	95	24.4	239	61.2	203	74.9
EŞİM	-	-	89	22.8	130	33.3	142	36.4	2	0.5	-	-
BEN VE EŞİM	12	3.6	82	21.2	104	26.7	41	10.5	35	8	9	3.2
YARDIMCI	20	5.1	7	0.9	-	-	-	-	81	20.7	21	7.7
AİLE YARDIMI	29	7.4	11	2.5	2	0.5	-	-	23	5.8	38	14.2
DİĞER	2	0.5	-	-	-	-	112	28.7	-	-	-	-
TOPLAM	390	100	390	100	390	100	390	100	390	100	271	100

Ev içi üretime ait sorular değerlendirildiğinde görülmektedir ki, ev işleri çok büyük oranda kadınların sırtındadır. Yapılan ankette yer alan ev içi üretimle ilgili sorular belirli başlıklar altında gruplanmaya çalışılmıştır. Oysa ev işlerine yakından bakıldığında oldukça çeşitli, ayrıntılı, ve bazen iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin kadınlara yöneltilen mutfak işleri yalnızca yemek yapmak ve pişirmekle sınırlı değildir. Birçok kadın ekmek, reçel, turşu, salça vb. gıda maddelerini dışardan satın almak yerine evde kendisi üretmeyi tercih etmektedir. Bakım işleri de aynı şekilde çok çeşitli ve ayrıntılı bir iş olmanın yanı sıra fiziksel emek yanında duygusal emek de isteyen bir iştir. Ailenin yaşamına devam edebilmesi için de bu işlerin yerine getirilmesi gerekir. Dolayısıyla her gün tekrarlanarak yapılan bu işler oldukça ağırdır ve hayati öneme sahiptir.

Çalışmanın teorik bölümünde de ortaya konulduğu üzere bu değerli ve zor işler karşılıksız bir şekilde çok büyük oranda kadının omuzlarındadır. Ev içi üretimin kadınlara atfedilmesinin ekonomik ve toplumsal işlevleri vardır. O yüzden bunun doğal bir düzen olduğunu savunmak kapitalizmi ve patriyarkayı görmezden gelmek olur. Bu sorularla pekiştirilmek istenen de kapitalizmin ve patriyarkanın kendi ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal düzeni nasıl mutlak bir şekilde yönlendirdiğini ortaya koymaktır.

Kadınlar ankette yer alan ev işlerinin büyük bölümünü kendilerinin yaptığını söylemişlerdir. Ev işleriyle ilgili sorularda “tabii ki ben yaparım” diyenlerin sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Bu da bize geleneksel rollerin kadınlar tarafından bile ne kadar içselleştiğini göstermektedir. Kadınlar tarafından da benimsenen bu ataerkil yapı sayesinde, bir yandan erkekler, kadınların üzerinde kurdukları hakimiyetle toplumsal yapıda birincil konuma yerleşirken öte yandan kadınları ikincil olarak konumlayan yapıyla kapitalist sistem, hem işgücü açısından daha kolay sömürebileceği bir sınıfın devamlılığını garanti altına almış olur hem de sermayedarlar, kadınların ev içinde karşılıksız olarak yaptıkları üretimleri sayesinde, sistemin devamlılığı için gerekli olan yeniden üretim maliyetlerinden kurtulmuş olurlar. Başka bir deyişle sermayedarlar işçi ücretlerini bu yeniden üretim masraflarını da kapsayacak şekilde arttırmak zorunda kalmazlar. Oysa kadınların ev içinde yaptıkları çamaşır yıkama, yemek, ütü, temizlik yapma çocuk ve ebeveyn bakımı gibi işler piyasada para karşılığı da yapılmaktadır. Bu da aslında ev işlerinin maddi bir değer taşıdığına ispatıdır. O halde ev içi üretimi yapan kadınlar işgücü piyasasında olduğu gibi ücretlendirilebilir ve sosyal güvenceye kendileri adına sahip olabilirler. Ev içi üretimin ücretlendirilmesi demek, kadının evdeki emeğinin görünür hale gelmesi demektir. Kadınların evdeki emeklerinin görünür hale gelmesi ise bu iki sistemin yani birbirlerini destekleyen kapitalizmin ve patriyarkanın temelden sarsılması anlamına gelir. Bu nedenle bir çok ideolojik aygıtla kadınların görünmeyen emeğinin sürekliliği desteklenmektedir .

— *Ev İşleri Yetiştirmediğinde Bir Tepkiyle Karşılaşıp Karşılaşılmadığı*

Kadınların ev işlerini bir nedenden dolayı yetiştiremediğinde herhangi bir tepkiye karşılaşıp karşılaşmadıklarıyla ilgili soru çalışmamızın son sorusudur. Bu soru kendi çalışmamızın dışında başka açılımlara sahip olsa da biz, araştırmamızın ev içi üretimin kadınların üstlerine almalarıyla ilgili sorumlulukları belirleyen etkenler kapsamında

değerlendiriyoruz. Ev içi üretimin neden kadınlara atfedildiğini araştırmamız boyunca sorgulamaya çalıştık. Bu soru ise kadınların neden bu konumda olduklarını araştırmaktan çok bu konumu pekiştiren dinamikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kadın kendi sorumluluğu olarak ev işlerini bütünüyle benimsediğinden bir tepkiyle karşılaşması halinde bunu kabulleniyor veya verilecek bir tepkiyi kendi içinde meşrulaştırıyor. Bu ise geleneksel modellerin kadın lehine parçalanmasının önünü tıkayan birçok engelden bir tanesi olarak karşımıza çıkıyor.

Tablo 11 : Ev İşleri Yetişmediğinde Olumsuz Tepki

Tepki Görme	N	%
Evet	158	40,5
Hayır	151	38,7
Bazen	81	20,8
Toplam	390	100

Anket sonuçları değerlendirildiğinde ev işleri yetişmediğinde bir tepkiyle karşılaşp karşılaşmadıklarıyla ilgili soruya verilen evet cevabı 390 kişi içinde 158 (% 40,5), bazen cevabı 81 (% 20,8) hayır cevabı ise 151 (% 38,7) adettir. En yüksek verilen cevap evet olmuştur. Ancak verilen cevapların güvenilirliğine temkinli yaklaşılmaktadır. Çünkü çekinen katılımcılar bu soruya net bir cevap verememişlerdir. Öte yandan yetiştiremediğim olmuyor o nedenle herhangi bir tepki de görmüyorum diyenler de hayır cevabı kapsamında değerlendirilmiştir. Temiz ve bakımlı olmak, çocuklarla iyi anlaşmak, yemek yapabilmek ve kadınsı özellikler olarak toplumda kanıksanmıştır. Bu özellikler tam da ev içi üretim için gereklidir. İçinde bulunduğu statü ne olursa olsun bu özellikleri taşımayan kadın eleştirilmektedir. Bu da gözle görülür bir tepki olmasa da kadın üzerinde ev işleri

sorumluluğuyla ilgili bir baskı yaratmaktadır. O nedenle toplum tarafından onaylanan bir kadın olmak adına da kadınlar ev işlerini aksatmadan düzenli bir biçimde yerine getirmekte dolayısıyla her hangi bir tepkiyle karşılaşılacak ortamı yaratmayabilmektedir. Burada sorgulanması gereken şey ev içi üretime uygun özellikleri taşıyan cinsin kadın mı olduğu yoksa kadını eve kapatmak için bu özelliklerin onlara toplumsal ve ekonomik sistem tarafından tarihsel süreç içinde mi atfedildiğidir.

3.3.2 Hipotezlerin Test Edilmesi

Kadınların ev içi üretiminin büyüklüğü ile içinde buldukları gelir grubu arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının araştırılmasına yönelik hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₀₁ = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H₁ = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H₀₂ = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H₂ = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H₀₃ = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_3 = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Burada ev işleriyle gelir durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ile ilgili testler uygulanacaktır. Bunun test edilmesindeki amaç, kadınların içinde buldukları gelir grubu düştükçe ev işlerine daha çok zaman ayırmak daha doğrusu bu işlerle büyük oranda kendileri uğraşmak zorunda olduklarından ev içindeki sömürülerinin arttığını gösterebilmektir. Gelir gurubu yükseldikçe kadınların bu işler için yardım alma oranları artmaktadır. Yüksek gelir gurubu içindeki kadınların para karşılığı yaptırdığı işler gelir gurubu düştükçe evdeki kadının kendisi tarafından karşılıksız bir biçimde yapılmaktadır. Öte yandan yüksek gelir gurubunda ev işleri, temizlik ve bakım işleri için yardım alanların tuttukları yardımcılar yine kadındır. Aşağıdaki testler bu gözlemlerin bilimsel olarak tutarlılığını ölçmek için yapılacak hipotezle bu doğrultuda kurulacaktır.

Hipotezlerin test edilmesi için Ki-Kare testi uygulanmıştır. Ki-Kare bağımsızlık testi, iki değişkenin satır-sütun şeklindeki çapraz tablo ile verilen kategorilerine ilişkin gözlenen frekanslar ile beklenen frekanslar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek için kullanılır. Ki-Kare bağımsızlık testi ile iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, değişkenlerin birbirinden bağımsız olup olmadığı ya da bir değişkene ilişkin verilerin diğer değişkenin farklı düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği istatistiksel olarak test edilir (Ural– Kılıç, 2005: 236)

İstatistikte değişkenler, sayısal (nicel) değişkenler ve sayısal olmayan (nitel) değişkenler olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. Günümüzde yapılan birçok araştırmada sayısal olmayan değişkenlerin dikkate alındığı gözlemlenmektedir. Sayısal olmayan değişkenler arasında ilişkinin varlığı ileri sürülerek (H_1 hipotezi), bu hipotezin kabul

edilip edilemeyeceğinin incelenmesinde uygulanan test, Ki-Kare testi'dir (Büyüköztürk, 2003:139). Bu nedenle iki değişken arasında bir ilişkinin varlığı konusunda karar verebilmek için ki-kare bağımsızlık testinin uygulanması gerekir.

Bu açıdan ortaya koyduğumuz hipotezleri test edebilmek için ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır.

H_{01} = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_1 = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Bu hipotezimizi test edebilmek için kadınların içinde buldukları gelir durumu ile bir gün içinde temizliğe ayırdıkları zaman değişkenlerine ilişkin bir tablo hazırlanmış ve SPSS programı yardımı ile ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler ve test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablo 11, 12 ve 13'deki değerler belirtilen saat gurubunda kaç kadının ev içi üretime katıldığını göstermektedir.

Tablo 12: H_1 . H_{01} Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Temizlik Çapraz tablo)

GELİR DURUMU	TEMİZLİĞE AYRILAN ZAMAN (Günde)			
	0-1 SAAT	2-3 SAAT	3-4 SAAT	Toplam
Düşük Gelir Grubu	42	54	34	130
Orta Gelir Grubu	44	59	21	124
Yüksek Gelir Grubu	40	30	13	83
TOPLAM SAAT	126	286	204	616

**Gelir Durumu ve Temizliğe Ayrılan Zaman Değişkenleri İçin
Ki-Kare Test Sonuçları**

	Değer	sd	P
Pearson Chi-Square	66,980 ^a	4	0,000
Likelihood Ratio	73,462	4	0,000
Linear-by-Linear Association	41,503	1	0,000
N of Valid Cases	337		

a. Hücreler içinde beklenen değerlerin hiçbiri (0%), 5'in altında değildir. En küçük beklenen değer 8,62'dir.

“Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır” hipotezine ilişkin χ^2 analizinde, χ^2 değeri 66,980'dir. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (sd = 4) ve $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde kritik χ^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan χ^2 değeri ki-kare tablosundaki değerden ($\chi^2_t = 9,487$) büyük çıktığı için kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna varılmış ve **H₁** hipotezi kabul edilmiştir.

H₀₂ = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H₂ = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H₂ hipotezinin test edilebilmesi için Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman değişkenlerine ilişkin ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Bu testin uygulanması sırasında bakıma muhtaç çocuk, hasta veya yaşlı olmayan haneler analiz dışı

tutulmuştur. Test sonuçlarına ilişkin bulgular aşağıdaki çizelgede yer almaktadır. Değişkenlere ilişkin veriler ve test sonuçları aşağıdaki çizelgede verilmiştir

Tablo 13: H₂ - H₀₂ Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Bakım Çapraz tablo)

GELİR DURUMU	BAKIMA AYRILAN ZAMAN (Günde)				TOPLAM
	0-1 SAAT	2-3 SAAT	3-4 SAAT	4 ve üstü	
Düşük Gelir Grubu	6	12	34	49	101
Orta	16	22	38	26	102
Yüksek Gelir Grubu	11	30	16	10	57
TOPLAM SAAT	33	128	264	349	774

Gelir Durumu ve Temizliğe Ayrılan Zaman Değişkenleri İçin Ki-Kare Test Sonuçları

	Değer	sd	P
Pearson Chi-Square	54,351 ^a	6	0,000
Likelihood Ratio	56,589	6	0,000
Linear-by-Linear Association	46,619	1	0,000
N of Valid Cases	270		

a. Hücreler içinde beklenen değerlerin hiçbiri (0%), 5'in altında değildir. En küçük beklenen değer 9,43'tür.

“Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır” hipotezine ilişkin χ^2 analizinde, χ^2 değeri 54,351'dir. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (sd = 6) ve $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde kritik χ^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan χ^2 değeri ki-kare tablosundaki değerden ($\chi^2_t = 12,591$) büyük çıktığı için kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna varılmış ve **H₂** hipotezi kabul edilmiştir.

H_{03} = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_3 = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Bu hipotezimizi test edebilmek için kadınların içinde buldukları gelir durumu ile bir gün içinde ev işine ayırdıkları zaman değişkenlerine ilişkin bir tablo hazırlanmış ve SPSS programı yardımı ile ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler ve test sonuçları aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Tablo 14: H_3 - H_{03} Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Ev işi Çapraz tablo)

GELİR DURUMU	EV İŞİNE AYRILAN ZAMAN (Günde)				TOPLAM
	0-1 SAAT	2-3 SAAT	3-4 SAAT	4 ve üstü	
Düşük Gelir Grubu	2	27	62	39	130
Orta	2	52	50	18	122
Yüksek Gelir Grubu	25	63	26	7	115
TOPLAM	29	284	414	256	983

**Gelir Durumu ve Ev İşine Ayrılan Zaman Değişkenleri İçin
Ki-Kare Test Sonuçları**

	Değer	sd	P
Pearson Chi-Square	103,216 ^a	6	0,000
Likelihood Ratio	111,397	6	0,000
Linear-by-Linear Association	90,794	1	0,000
N of Valid Cases	367		

a. Hücreler içinde beklenen değerlerin hiçbiri (0%), 5'in altında değildir. En küçük beklenen değer 9,09'dur.

“Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır” hipotezine ilişkin χ^2 analizinde, χ^2 değeri 103,216’dır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (sd = 6) ve $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde kritik χ^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan χ^2 değeri ki-kare tablosundaki değerden ($\chi^2_t = 12,591$) büyük çıktığı için kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna varılmış ve **H₃** hipotezi kabul edilmiştir.

Hipotezlerin Ki-Kare ile test edilmesi sonucu gelir durumu ile kadınların ev içi üretime ayırdıkları zaman arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç da bize gösterir ki, kadınların içinde buldukları gelir gurubu kendilerinin üstlendiği ev içi üretime ayırdıkları zamanı etkilemektedir. Kadınların gelir durumu ile kadınların ev içi üretime ayırdıkları zaman arasındaki ilişkinin düzeyini ve yönünü tespit etmek açısından kısmi korelasyon analizi uygulanacaktır. Çalışmanın saha araştırması bölümünde tesadüfi olmayan bir örneklem yöntemi kullanıldığında değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bu sonuçlar da bize göstermektedir ki, düşük gelirli gruptaki kadınların ev içi üretime ayırdıkları zaman daha fazladır. Bu farklılık, düşük gelirli kadınların bir yardımcı tutmaya gelirlerinin yetmeyişyle açıklanabileceği gibi, bu ailelerde daha fazla çocuk sahibi olunmasıyla orantılı olarak bakım işleri daha fazla zaman alabilmektedir. Bunların dışında gelir durumu düşük bölgelerde ataerkil yapının daha fazla korunduğunu dolayısıyla da erkeklerin ev işlerinde eşine yardıma yanaşmadığı, bunu doğru görmediği gözlemlenmiştir. Öte yandan kadınlar içinde bulunduğu gelir grubu yükseldikçe, ev içi üretime ayırdıkları zaman azalmaktadır. Bu kadınların daha çok bir yardımcı tutma yolunu tercih ettiklerini, tutulan bu yardımcıların da yine düşük gelir grubundaki kadınlardan oluştuğu söylenebilir.

Ancak burada da yardımcı bulma, çalıştırma, kontrol etme ve ücretini ödeme işleri yine büyük oranda ev sahibi kadının sorumluluğundadır. Bizim burada vurgulamak istediğimiz, kadının içinde bulunduğu statü ne olursa olsun ev içi üretim onların sırtında olduğudur. Ancak geliri yüksek olanların bu işleri para karşılığında bir başka kadına yaptırma şansı elde etmekte geliri düşük kadınlar daha fazla sorumlulukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buradaki eşitsiz ayrımın nedeni cinsle ilgili olmasından çok araştırmamızın dışında kalan sınıfsal bir ayrımdır. Bu çalışmanın amacı partiyarkal sömürü ile kapitalist sömürüyü birbiri ile ilişkilendirmektir. Buna göre kapitalist sistem zengin fakir ayrımı yaratarak bağımlı bir kategori yaratırken, yine kapitalizmin desteklediği partiyarkal sistem kadın aleyhine bir cinsler arası ayrım yaparak kadınları erkeklere tabi konuma getirir. Böyle bir durumda düşük gelir grubundaki kadınlar her iki sistemin de aşırı sömürüsüne maruz kalmaktadır.

3.4. Genel Değerlendirme

İkinci bölümde 390 kadınla yapılan anketler değerlendirildiğinde çalınan kapılarda genellikle genç yetişkin kadınlarla karşılaşıldığını görüyoruz. Bu kadınların büyük oranda evli ve çocuk sahibi olduğu da çıkan sonuçlardan anlaşılmaktadır. Yine bu kadınların genel profiline bakıldığında çoğunun en azından okuma yazma bildiği gözleniyor ama ağırlıklı olarak ilkökul diplomasını aldıktan sonra eğitimine devam etmemişlerdir. Anket sorularını yönelttiğimiz kadınların yarısından fazlası herhangi bir kuruma bağlı olarak çalışmadıklarını, bir kısmı geçici ve bir çoğu da sürekli işsiz olduklarını belirtmişlerdir. Sigorta bakımından da kadınların büyük bir oranı eşine bağlı olarak sosyal güvencelerden yararlanmaktadırlar. Gelir durumu açısından ise çalışmamız gereği her üç gelir grubuna ait mahallelerde eşit sayıda anket yapılmıştır. Düşük gelirli mahallelerde okuma yazma oranı daha düşük işsizlik oranı ve çocuk sayısı daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Öte yandan orta ve yüksek gelirli

mahallelerde yapılan çalışmalarda da işsizlik oranı yüksek gözlemlenirken, çocuk sayısı daha az eğitim seviyesi de daha yüksek olarak belirlenmiştir.

Mersin'deki kadın profili, üç farklı gelir seviyesine göre belirlenmiş üç ayrı mahallede yapılan araştırmanın sonunda tespitlerde bulunulmuştur. Anketin devamında çalışmamızın konusu olan ev işleriyle ilgili sorular yer almıştır. Buna göre, hane içinde yapılan mutfak temizliği-bakımı, yemek yapma, temizlik ve özellikle bakım gibi işler ezici bir çoğunlukla kadının omuzları üzerindedir. Öte yandan alış-veriş, faturaların ödenmesi gibi kamusal alana yani evin dışına ait işler kadınların yanında kimi zaman çoğunlukla erkeklerin sorumluluğundadır.

“Ev içi ve ev dışı” uğraşlarına iki farklı anlam yüklenmiştir. İlk de yeniden üretim ve üretim faaliyetlerinin tümünü kapsadığı anlatılmaktadır. Kapitalist yaygınlaşmasıyla üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin ayrılmış ve üretimin ev in dışında başka kurumlarca büyük ölçüde gerçekleştirilmiş, bu ayrışma sırasında da kadınlar evin içinde yeniden üretim faaliyetlerine yönelmişlerdir. İkinci anlam ise daha çok ileri sanayi toplumlarındaki erkek egemen ideolojilerin yarattığı faal ve faal olmayan; ev içi ve ev dışı kategorileşmelerdir. (Özbay, 1993: 130-131).

Bu sonuçlar da bize kadın – erkek ayrımının, özel alan – kamusal alan ayrımıyla paralel incelenebileceğini gösterir. Kamusal alan yani “dışarı” toplumsal değer atfedilen ya da çalışma ve para kazanmayla ilgili faaliyetlerin gerçekleştiği yer olarak düşünülebilir. Bunun kadın erkek ikiliğindeki ifadesi kadınların toplumda değer atfedilen alan ya da faaliyetlerden dışlanmaları şeklinde okunabilir. Ayrıca “kapatılma” yani kadınlara ev içi işlerle ilgili sorumlulukların yüklenmesi başka şekilde de ifade edilebilir. Kamusal ya da

toplumsal dünyadan ayrı kendine özgü bir alanın oluşturulması bazı kadınların gerçekten etkin biçimde denetlenmesinin bir yolu olarak da düşünülebilir.

Bunun dışında aile bütçesinin idaresinin kimin üstlendiği ilgili soruya verilen cevaplarda bir yığılma gerçekleşmediği, neredeyse eşit dağılım gösterdiğini görüyoruz. Yani bütçe idaresini kadın kadar erkek de üstlenmekte kimi zaman birlikte yapıldığı dile getirilmektedir. Ancak bu evde eşit bir düzlemde kararlar alındığının bir göstergesi olamamaktadır. Erkeğin evdeki hakimiyeti veya kadının erkeğe tabi konumunu içeren geleneksel rollerin geçerliliğini koruduğu sorulara verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır. Erkek elde ettiği gelirini, evin, kadının ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması için kadına bırakarak bunu kadının gerektiği gibi dağıtmasını bekler. Böylece evin düzeninin devam etmesi yine kadın tarafından sağlanmış olur.

Aile içi rol dağılımında, kadının çalışma yaşamına katılmış olması durumunda dahi farklılık olmamakta, ailedeki işbölümü, toplumsal rol bölüşümü olarak varlığını devam ettirmektedir.

Ev işlerinin paylaşılmasında, kadının çalışıyor olması durumunda dahi, temizlik, mutfak işleri vb. ev işlerinin yapılması çoğunlukla kadın tarafından gerçekleştirilmekte, ancak ev ile ilgili parasal konular ve ev dışı süreçler gündeme geldiğinde karar alma yetkisinin ağırlıklı olarak erkeğe ait olduğu görülmektedir.

Anketlerden çıkan bir başka sonuç ise kadınların içinde buldukları gelir durumu ile ev içi üretime ayırdıkları zaman arasındaki ilişki üzerinedir. Çalışmada bu ilişkiyi belirlemek için ev içi üretim; ev işi, temizlik ve bakım işleri olarak 3 farklı kategori içinde

değerlendirilmiştir. Hipotezler gelir durumu ile çalışma saatleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını sorgulamaktadır. Ki-Kare analizinin sonuçlarına bakıldığında ele alınan değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Kısmi korelasyon analiziyle de ev işlerine, temizliğe ve çocuk, yaşlı, hasta bakımına ev sahibi kadının kendisinin ayırdığı zamanla gelir grubu arasında ters yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Anketler değerlendirildiğinde gelir durumu yüksek olan gruplarda da ev işlerinin yine kadınlar tarafından görüldüğü ancak burada işleri, ev sahibi kadınlar yerine bu kadınlar tarafından para karşılığı tutulan kadın yardımcılarının yaptığı görülmüştür. Yine çoğunluğunu çalışan kadınların oluşturduğu orta gelirli ailelerde ev işlerine ve özellikle bakım işlerine anne, kardeş, kayınvalide vb. gibi ailenin diğer kadın bireylerinin yardımcı olduğu gözlemlenmiştir.

Öte yandan sonuçlar göz önüne alındığında geleneksel aile modelinde kadına düşen rol gelir durumu düştükçe daha da ağırlaşmakta, bu sınıfa mensup kadınların sömürülme oranı daha da yükselmektedir. Bunun birkaç sebebi vardır; bunlardan birincisi bu kadınların yardımcı tutmaya yetecek gelirleri yoktur. İkincisi düşük gelir gruplarında daha fazla çocuk sahibi olunmakta bu da kadının bakım işleriyle ilgili yükünü arttırmaktadır. Üçüncü olarak da düşük gelir gruplarının yaşadığı mahallelerde ataerkil yapının hakim olduğu gelenekler daha güçlü bir şekilde muhafaza edilmektedir.

SONUÇ

Ev içi üretim tarzı yapısı gereği kamusal alanın dışında yani kapalı alanda gerçekleştiğinden ve ataerkil ilişki biçimlerinde kadına mahremiyetin ve özel alanın atfedilmesi ve ev içi üretimin de kadının sorumluluğuna bırakılmasından dolayı çalışmanın odağını oluşturan ev içi üretim tarzı kapılarını dışa kapatmış bir dünyadır. Ev emeğinin görünmezliğini aşmanın yollarını tartışmaya başlamak, bu kapalı alanı kamusal alana taşıyabilmekle mümkün olur. Bu çalışma boyunca temel olarak hedeflenen de bu olmuştur. Çünkü ekonomik sistem kapalı bir biçimde kadınları, kamusal alanda değersiz ve ikincil olarak konumlanmaktadır. Kadınların toplumsal ve ekonomik yapı içerisindeki ikincil konumlanışı onların biyolojik yapılarına atfedilse de aslında tarihsel olarak kurgulanmıştır. Bu nedenle bu yapı bozulabilir ve yeniden yapılandırılabilir. Dolayısıyla bu çalışmada kadınların ev içindeki görünmeyen emeklerini görünür kılmaya ve bu emeği tartışma düzlemine taşımak amaçlanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde, kadının görünmeyen emeğinin toplumsal cinsiyet, patriyarka ve aile ücreti konularından bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle öncelikli olarak ekonomik sistem açısından yeniden üretimde kadın emeğinin rolü üzerinde durulmuş ve ev içi üretimle ilgili farklı yaklaşımlara değinilmiştir.

Kadın emeği neo klasik yaklaşımda, fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik çerçevesinde incelenir Marksist yaklaşım, yeniden üretim kavramını feminist literatüre kazandırarak eleştirel bir bakışın önünü açması açısından önemlidir. Neo marksist yaklaşım kadınlarla erkeklerin kapitalizme ilişkinin farklı olduğunu ilk defa ortaya koyar ve kendinden önceki yaklaşımların aksine patriyarkaya vurgu yapar. Son olarak bizimde çalışmada benimsediğimiz feminist yaklaşım patriyarka ve kapitalizmin birbirini desteklediğini öne sürmektedir.

Kadınların görünmeyen emeğini tanımlayabilmek ve ölçülebilir bir hale getirmek amacıyla Mersin’de yaşayan kadınlarla bir alan araştırması yapılarak bu konuda veriler elde edilmeye çalışıldı. Elde edilen veriler ışığında kadınların ev içinde harcadıkları emeğin boyutlarının, çeşitliliğinin, ağırlığının bir “karşılıksız emek” kavramı çerçevesinde teorileştirerek kapitalist yeniden üretim sürecinde ne kadar katkıda bulunduğu açıklanmasının gerekliliği ortaya konulmaya çalışıldı.

Alan araştırması Mersin’in düşük, orta ve yüksek gelir grubuna ait üç farklı bölgesinde gerçekleştirildi. Yapılan anketin sonucunda öncelikle çalışmamızın öznesini oluşturan Mersin’de yaşayan kadın profili tespit edilmeye çalışıldı. Tespit edilen farklı profil yapıları bize, ev içi üretimi gerçekleştiren kadınların içinde buldukları yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu gibi demografik özellikleri farklılık gösterse de güvencesiz, karşılıksız ve düzensiz niteliklere sahip ev işleriyle ilgili sorumlulukların büyük oranda aynı ve kadınlara ait olduğunu gösterdi.

Ne eğitim, ne çalışma yaşamına katılım oranı ne de içinde buldukları sınıfsal konumları, kadının ev içindeki geleneksel rolünü dönüştürmeye yetmemektedir. Çünkü kadının ikincil konumda kalmasının asıl nedeni patriyarkal geleneklerin özel alana ait olması, dolayısıyla da tartışmaya kapalı bir alanda uygulanmasıdır. Kadının görünmeyen emeği ile ilgili olarak Mersin’de gerçekleştirdiğimiz anketten elde edilen verilerin, geleneksel aile modeli çerçevesi içinde kalan, kadınların ev içi üretimle harcadıkları emeği ölçülebilir, dolayısıyla da sorgulanabilir bir düzleme taşıyacağı düşünülmektedir.

Ev içindeki cinsiyetçi işbölümünün ve kadınların karşılıksız ev emeğinin ortadan kalkması için önerilen kamusal önlem ve politikalardan biri ev emeğinin ölçülmesidir. Ev

emeğinin ölçülmesinin her şeyden önce evde kadınların harcadığı karşılıksız emeğin boyutlarının ortaya dökülüp görünür hale gelmesini sağlayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda çalışmamızda da yapılan anketler sonunda, evde yapılan işlerin nasıl bir çeşitlilik gösterdiği ve hangi büyüklüklere sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket sonuçlarında kadınların evde yaptıkları işler, ev işi, temizlik ve bakım olarak üç kategoriye ayrılarak değerlendirilmiş ve ev içi üretim bu işler için harcanan zaman üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır. Verileri değerlendirdiğimizde kadınların herhangi bir işte çalışarak harcadıkları zaman kadar hatta daha fazla bir zamanı ev içindeki işlere ayırdıklarını gözlemlenmiştir. Anketi yaptığımız 390 kadından elde edilen verilere göre; gün içinde temizliğe; düşük gelir grubuna ait kadınlar 252 saat, orta gelir grubuna ait kadınlar 225 ve yüksek gelir grubuna ait kadınlar 139 saat olmak üzere toplam 616 saat ayırmaktadır. Diğer ev işlerine ise düşük gelir grubuna ait kadınlar 408 saat, orta gelir grubuna ait kadınlar 328 ve yüksek gelir grubuna ait kadınlar 257 saat olmak üzere toplam 993 saat ayırmaktadır. Evde çocuk, hasta, yaşlı gibi bakmakla yükümlü olduğu kişilerle yaşayan 271 kadının da gün içinde düşük gelir grubuna ait kadınlar 328 saat, orta gelir grubuna ait kadınlar 278 ve yüksek gelir grubuna ait kadınlar 159 saat olmak üzere toplam 765 saati bakım işine ayırdıkları tespit edilmiştir. Ortalamalarına baktığımızda bir kadının bir günde temizliğe 1.5 saat, ev işine 2.5 saat, bakım işine de 2.8 saat ayırdığı görülmektedir. Ayrıca bu zaman tüm işlerin birbirinden ayrı yapıldığı varsayımıyla ölçülmüştür, oysa daha önce de değindiğimiz gibi ev içinde birçok iş iç içe yapılmaktadır. Bu da harcanan emeğin yine bir kısmının görünmez olmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak kadınlar ev içi üretimleriyle yeniden üretime büyük boyutlarda katkı sunmakta, buna karşılık bu işler toplum içinde kadınlığın gereği sayılarak, karşılıksız bir biçimde kadınların omuzlarına yüklenmektedir. Bu durumdaki kadın, işgücü piyasalarında da verimli olamamakta, yine çocuk doğurma ve bakımını da içeren sorumluluklar bahane edilerek işgücü piyasalarında da kolay sömürülen bir konuma yerleştirilmektedir.

Anketteki verilerden çıkan bir başka sonuçta ev işlerine ayrılan zamanla kadınların içinde bulunduğu gelir grubu arasında anlamlı ve ters yönlü bir ilişki olduğudur. Bu da bize kadınların ait oldukları gelir grubu düştükçe bu işlere daha fazla zaman ayırdıklarını dolayısıyla ev içi üretimde daha fazla sömürüye maruz kalabildiklerini göstermiştir. Yüksek gelir gruplarındaki kadınların büyük çoğunluğunun ev işi, temizlik ve bakım işleri için yardımcı eleman tuttukları, bu elemanların da yine düşük gelir grubundaki kadınlardan oluştuğu gösterilmiştir. Çalışmayı gelir gruplarına göre ayırmadaki amaç içinde bulunulan gelir grubu ne olursa olsun kadınların ev içi üretimden sorumlu tutulduklarını göstermektir. Çıkan sonuçlar bize yüksek gelir gruplarındaki kadınların ev işine daha az zaman ayırdığını göstermiştir ancak yardımcı eleman tutan bu kadınların yardımcı elemanı bulma, onun ücretini ödeme gibi sorumlulukları evin kadını olarak kendilerinin üstlendiği gözlemlenmiştir. Aile içinde de bu yardımlaşmaların ailenin kadın bireyleri arasında yapıldığı kaydedilmiştir. Bu durumda düşük gelir gruplarındaki kadınların yeniden üretim sürecinde daha fazla sömürüldüğü sonucu buradaki verilerden çıkarılabilir. Bu da çalışmamızda yer verdiğimiz iki sistemli teorilerde açıklanan kapitalizm ile patriyarka arasındaki doğru yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Kapitalist sistem yüksek ve düşük gelir grupları yaratarak bu gruplar arasında bir sömürü ilişkisi kurgularken, patriyarkal sistem ise bu ikiliği kadın-erkek arasında kurarak bir sömürü ilişkisi yaratmakta ve bu iki sistem birbirlerini desteklemektedirler. Dolayısıyla düşük gelir grubuna ait bir kadın iki defa sömürüye maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada, kadın hakları mücadelesinin her geçen gün yükselmesine karşın, kadının kapitalizmin gelişmesiyle daha fazla sömürüldüğü, ekonomik düzenin yalnızca emeği sömürmediği, bu emeğin niteliğini değiştirdiği ve çeşitlendirdiği saptanmıştır. Alan çalışmasından elde edilen verilerle desteklenen bu sonuçlar kuramsal çerçeve ile de uyumludur. Kadınların ev içi üretimlerinin kilit önemi vurgulanmadan,

toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenlerini anlamının zor olduğuna inanılmaktadır. Bu alışma da ortaya koyduğu kuramsal ereve ve alan araştırmasından elde ettiği veriler doğrultusunda kadınları kamusal alan dışına iten, toplum tarafından benimsenmiş ancak sorgulanmamış bir çok gelenek, alışkanlık ve kültür biçimi karşısında bir farkındalık yaratarak toplumsal pratiklerin dönüştürülebileceğini önermektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR-SAVRAN, Gülnur (2004), *Beden Emek, Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul, Kanat Yayınları.
- AKALIN, Şehriban (2002), *Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımı (Eğitim ve Çalışma Durumuna Bağlı Olarak Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımına Yönelik Alan Araştırması)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ANDERSON, Bridget (2002), *Doing the Dirty Work*, Londra, Zed Boks.
- ANSAL, Hacer (1989), “Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik”, *Onbirinci Tez*, Şubat 1989, Sayı: 9, s. 8-22.
- ARAT, Necla (1994), *Türkiye’de Kadın Olmak, Türkiye’de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılıklı Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri*, İstanbul: Say Yayınları.
- ATAŞ, Leyla (2003), *Farklı alt-kültür gruplarında kadın emeğinin konumuna yönelik karşılaştırmalı bir araştırma (Suluova Örneği)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- de BEAUVOIR, Simone (1974), *İkinci Cins*, (Çeviren: Bertan Onaran), İstanbul, Payel Yayınları.
- BENHABIB, Seyla (1999), “Postmodernizm Sorunu ve Feminizm”, *Modernizm, Evrensellik ve Birey* (Çeviren: Mehmet Küçük), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BENHABIB, Seyla ve CORNELL Drucilla (1987), *Feminism as Critique*, University of Minnesota Press.
- BENNHOLDT – THOMSEN, Veronika ve MIES, Maria ve WERLHOF von CLAUDIA (2008), *Son Sömürge: Kadınlar* (Çeviren. Yıldız Temurtürkan) İstanbul: İletişim Yayınları.

BRISKIN, Linda (1980), "Domestic Labour: A Methodological Discussion" *Hidden in the Household*, Der: Betty Fox, Ontario, The Women's Pres.

BORA, Aksu (2005), *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul, İletişim Yayınları.

BRENNER, Johanna (2002), *Women and the Politics of Class*, New York, Monthly Review Pres.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2003), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

CONNEL, R.W. (1998) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (Çeviren: Cem Soydemir), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

DAVIDOFF, Leonore (2002), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, (Çeviren: Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu), İstanbul, İletişim Yayınları.

DEDEOĞLU, Saniye (2000), "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği", *Toplum ve Bilim*, Güz 2000, Sayı:86, s.139-170.

DELPHY, Christine (1992), "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği*, Der. Gülnur Savran, Nesrin Tura, İstanbul, Kardelen Yayınları, s.71-91.

DELPHY, Christine ve Leonard Diana (1992), *Familiar Exploitation*. Oxford, Politiy Pres.

DELPHY, Christine (1993), "Rethinking Sex and Gender", *Gender*, Der. Stevi Jackson ve Simon Scott, Londra, Routledge.

DOUGLAS, Mary (2000), *Purity and Danger*, New York: Routledge.

ECEVİT, Yıldız (1985), *Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği*, Yapıt, Sayı: 9, Şubat-Mart 1985, s.77-90.

ECEVİT, Yıldız (1998), "Türkiye'de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.267-284.

EISENSTEIN, Zillah (1981), *The Radical Future of Liberal Feminism*, Nex York, Longman.

EL HIBRI, Azizah (1981), *Hypatia Reborn: Essays in Feminist Philosophy*, Indianapolis, Indianapolis University Press.

ENGELS, Friedrich (1971), *Ailenein, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çeviren: Kenan Somer), Ankara, Sol Yayınları.

ERAYDIN, Ayda (1998), “Dış Pazarlara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri ve Bu Sektörde Çalışan Kadınlar”, *İktisat Dergisi*, Mart 1998, Sayı: 377, s. 44-53.

ERCAN, Fuat ve ÖZAR, Şemsa (2000), “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Güz 2000, Sayı:86, s.22-71.

FIRESTONE, Shulamith (1981), *Cinselliğin Diyalektiği*, (Çeviren: Yaprak Zihnioğlu), İstanbul, Payel Yayınları.

GERSTEIN, Ira (1976), “Production, Circulation and Value”, *Economy and Society*, Londra, Routledge, No: 5 s. 243-291.

GILLIGAN, Carole (1997), “In a Difference Voice: Women’s Conceptions of Self and Morality”, *Feminist Social Thought: A Reader*, Der. Diana Tietjens, New York, Routledge.

GIMENEZ, Maria (1997), “The Oppression of Women: A Structuralist Marxist View”, *Materialist Feminism*, Der. Caroline Ingaham, Londra, Routledge.

GÜNEŞ, Fatime (2006), *Kadın Emeği ve Yoksulluk: Türkiye’de Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HARTMANN, Heidi (2006), *Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği* (Çeviren: Gülşad Aygen), İstanbul, Agora Kitaplığı.

HENNESY, R (1997), “Intrduction: Reclaiming Anticapitalist Feminism” *Materialist Feminism*, Der. Caroline Ingaham, Londra, Routledge.

HIMMELWEIT, Susan (1991), “Reproduction and the Materialist Conception of History: A Feminist Critique”, *The Cambridge Companion to Marx*, Der. Terrel Carver, Cambridge University Press.

JACKSON, Stevi (1999), *Heterosexuality in Question*, Londra, Sage.

JOEKES, Susan (1998), “Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Statüsü: Türkiye İçin Dersler”, (Çeviren: Tansel Güney), *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği*, KSSGM-İKGV, s. 5-29.

KALUZYNSKA, Eva (1980) *Wiping the Flor With Theory – A Survy of Writings on Housework*, New York, Feminist Review, No: 6

KARAGÜL, Leyla (2001), *Küresel Üretim Süreçlerinde Kadın Emeği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KOYUNCU, Ayşe (2006), *Enformel Sektörde Kadın Emeği: Evde Çalışma*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KÜMBETOĞLU, Belkıs (1996): “Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması”, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Der. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayınları.

LAMPHERE Louise (1993), “Strategies, Cooperation and Conflict Among Women in Domestic Groups, *Gender, in Cross-Cultural Perspective*, Der. Louise Lamphere ve M.Z. Rosaldo, New Jersey, Prentice Hall.

MARX, Karl (2000), *Kapital*, (Çeviren: Alaattin Bilgi), Ankara, Sol Yayınları, Cilt: 1

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (1993), *Komünist Manifesto*, (Çeviren: Muzaffer Erdost), Ankara, Sol Yayınları.

MOLYNEUX, Maxine (1992) “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi”, *Kadının Görünmeyen Emeği*, Der. Gülnur Savran, Nesrin Tura, İstanbul, Kardelen Yayınları, s.92-127.

MTSO (Mersin Ticaret ve Sanayi Odası), (2007), *2006 Ekonomik Rapor*, Mersin : MTSO Yayınları

NICHOLSON, Linda (1987), “Feminism and Marx”, *Beyond the Politics of Gender*, Der: Seyla Benhabib ve Drucilla Cornell, Feminism as Critique, University of Minesota Press.

ÖNGEN, Tülin (1995), *Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik*, Petrol-İş Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş Sendikası Yayını, No:44, s.829-848.

ÖZBAY, Ferhunde (1998), “Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamında İlişkin Çalışmaların Gelişimi”, *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği*, KSSGM-İKGV, s. 147-181.

PARASIZ, İlker ve BİLDİRİCİ, Melike (2002), *Modern Emek Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

PATEMAN, Carole (1993) “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, *Sivil Toplum ve Devlet* Der. Jane Keane, (Çeviren: Aksu Bora), İstanbul, Ayrıntı Yayınları

RUBIN, Gayle (1978),”The Traffic in Women: Notes on the ‘Political Economy’ of Sex”, *Toward an Anthropology of Women*, Der. Richard Reiter, New York, Monthly Review Pres, s.157-210.

SCOTT JOAN W. (2007), *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, (Çeviren: Aykut Tunç Kılıç), İstanbul, Agora Kitaplığı.

TURA, Nesrin (1998), *Ev İşi Bitmiyor*, Pazartesi Dergisi, Sayı:40, s. 31-35

TURGUT, Hatice (2006), *Enformelleşmiş İstihdam İçinde Kadın Emeği ve Ev Eksenli Çalışma*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

URAL, Ayhan ve KILIÇ, İbrahim (2005), *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.

VOGEL, Lisa (1983), *Marksist Teoride Kadın*, (Çeviren: Mine Öngören), İstanbul: Pencere Yayınları.

YOUNG, Iris Marion (1997), *Intersecting Voices/Dilemmas of Gender, Political Philosophy and Policy*, New Jersey: Princeton University Pres.

ZARETSKY, Eli (2005), *Kapitalizm Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*, (Çeviren: Aksu Bora), İstanbul, İletişim Yayınları.

Ek 1.**KADIN EMEĞİ; MERSİN ORNEĞİ****ANKET SORULARI****1-)YAŞ**

- 15 – 24 25 – 34 35 – 44 45 ve üstü

2-) MEDENİ DURUM

- BEKÂR/DUL EVLİ/BİRLİKTE YAŞIYOR

3-) i- ÇOCUĞUNUZ VAR MI?

- EVET HAYIR

ii- VARSA KAÇ TANE?

- 1 2 3 4 5 ve üzeri

4-) EĞİTİM

- OKUMA-YAZMA BİLMİYOR OKUR – YAZAR İLKOKUL LİSE
 YÜKSEKOKUL LİSANS DİĞER

5-) MESLEK

- İŞSİZ EV KADINI İŞÇİ MEMUR
 UZMANLIK GEREKTİREN MESLEK ÜST DÜZEY YÖNETİCİ DİĞER

6-) ÇALIŞIYORSANIZ NE KADAR GELİR ELDE EDİYORSUNUZ?

- 500 YTL ve altı 501 – 1000 1001 – 1500 1501 – 2000 2001 ve üzeri

7-) EVİNİZE NE KADAR GELİR GİRİYOR?

- 500 YTL ve altı 501 – 1000 1001 – 1500 1501 – 2000 2001 ve üzeri

8-) DIŞARIDA ÇALIŞIYORSANIZ GÜNDE KAÇ SAATİNİZ İŞTE GEÇİYOR?

- 0–3 3–5 5–8 8 ve yukarısı

9-) SOSYAL GÜVENCENİZ VAR MI?

- SİGORTALI ÇALIŞIYORUM EŞİME BAĞIMLIYIM ÖZEL EMEKLİLİK
 EMEKLİ AİLEME BAĞLIYIM YEŞİL KART DİĞER

10-) EV İŞLERİNDE ÜSTLENİLEN GÖREVLER;**A-) i- MUTFAK İŞLERİNİ KİM YAPAR ?**

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- MUTFAK İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

B-) i- TEMİZLİK İŞLERİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- TEMİZLİK İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

C-) i- ALIŞVERİŞ İŞLERİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- ALIŞVERİŞ İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

D-) AİLE BÜTÇESİNİN İDARESİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

E-) FATURALARIN ÖDENMESİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

F-) i- VARSA (ÇOCUK, HASTA, YAŞLI) BAKIM İŞLERİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- BAKIM İŞLERİNE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

G-) EV İŞLERİ BİR ENGELDEN DOLAYI YETİŞMEDİĞİNDE HERHANGİ BİR TEPKİYLE KARŞILAŞIYOR MUSUNUZ?

- EVET HAYIR BAZEN

GİRİŞ

1960'ların sonu 1970'lerin başlarında ikinci dalga feminizmin ilk tartışmaya başladığı teorik sorunlardan birisi kadınların karşılıksız olarak evde harcadıkları emeğin niteliği olmuştur. Her şeyden önce bu türden bir emek hem ücret karşılığı olmadığından, hem de mübadele değeri taşımadığından görünmeyen bir nitelikte kabul edilmiştir. Öte yandan kadınların harcadığı emeğin doğallaştırılması, bunun da ötesinde, aile içinde ve ev işlerindeki çalışma tarzı da bu emeği görünmez kılmıştır. Çünkü ev işlerinin iç içe geçmiş bir şekilde yapılması, başı sonu olmaması, belli bir mesaisinin olmaması bu emek türünün en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Dinlenirken sökükle dikmek, çamaşırları katlamak, TV izlerken alışveriş listesi yapmak, ütü yapmak bu iç içe olma durumunun örnekleridir. Ev içinde yapılan temizlik, ütü, yemek, dışarıda yapılan alışveriş ve fatura ödemeleri veya çocukları okula bırakılma gibi tüm işler ev emeği zamanının içindedirler. Bu işlerin yanı sıra kocaların, yaşlıların, hastaların, çocukların bakımı ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması ya da eğer bir aile işletmesi söz konusuysa ve koca serbest çalışıyor bürosu eve yakınsa, kocanın yardımcılığının ve sekreterliğinin yapılması gibi çok çeşitli ve ağır yükleri olan bu tür işlerin aynı zamanda belirli bir karşılığı da yoktur.

Ev içinde çalışan kadının yaşam standardı ve geliri kendi çalışmasına göre değil kocasının gelirin'e göre belirlenmektedir. Bu nedenle dışarıda tam bir karşılığı olmasa dahi kadın emeğinin fiyatı, nesnel bir ölçütle, üretim sürecinde yaratılan artık-değer üzerinden hesaplanabilirken, ev içinde kalan kadın emeği erkeğin geçim düzeyine bağlı kılınmaktadır. Böylelikle kadının ev içinde yaptığı işler toplumda değersiz ve kadınlığın gereği olarak görülmektedir. Hatta kadının kendisi tarafından da böyle algılanmakta ve buna bağlı olarak da varolan geleneksel ataerkil yapı sorgulanmamakta ve yeniden üretilmektedir. Bu noktada kadının ev içinde kapalı kalmış görünmeyen emeğinin tartışılabilir bir düzleme taşınması

kadının toplumda benimsenmiş olan ikincil konumundan kurtulması açısından önem taşımıştır.

Kapitalist üretim biçiminde ev içi işlerin bu niteliklerinden dolayı kadının görünmeyen emeği daha çok yeniden üretim sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kadının görünmeyen emeği sorunu, ilk tartışılmaya başlanmasından bu yana feministlerin somut talepler ve politikalar üretmekte en çok zorlandıkları alanlardan biri olmuştur. Ev emeği konusunda somut politikalar üretmek bir yana, kadınların ev içindeki uğraşp didinmelerinin, boğaz tokluğuna çalışmalarının görünür kılınarak "iş", "karşılıksız emek" olarak adlandırılması için bile feministlerin uzun çabaları gerekmiştir. Bu çabaların bir ürünü olarak son yıllarda, ev içinde kadınların yaptıklarının karşılıksız emek harcamak olduğunu ortaya koyan araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu emeğin görünmez oluşunun, emek ve üretim olarak adlandırılmayışının bazı ideolojik, sosyolojik ve iktisadi nedenleri vardır. Tartışılan konuların başında da ev emeğinin Marksist anlamda üretken emek olup olmadığı, yani artık-değer üretip üretmediği ve karşılıksız ev emeğini harcayanın neden kadınlar olduğu soruları gelmektedir.

Genel olarak kadının görünmeyen emeği duygusal ve zihinsel boyutlara sahiptir. Bu emeğin iyi anlaşılması ve tahlil edilmesi kadın emeğinin her alanda daha eşitlikçi bir düzlemde yeniden konumlandırılışı açısından önemlidir. Mevcut ekonomik sistem kadının doğurganlığını kullanarak kadınları ikincil bir konuma yerleştirir ve kadının bu yetisini sistemin kendi lehine kullandığı bir özellik haline getirir. Toplumsal cinsiyet kavramı burada kilit önem taşır. Çünkü toplumsal cinsiyet kavramı, kavramın arkasında yatan ana fikir, cinsiyetin toplumsal bir inşa olduğudur ve cinsiyetin son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu, bu karmaşık ilişkilerin basitçe biyolojik cinsiyetlerin referans olarak kullanılması ile anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade eder. Buna göre kadınlık ve

erkeklik, doğuştan getirilen biyolojik özelliklerden çok, toplumsal birer kurgu olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışmada kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlığın, emeğinin ve göz ardı edilen ev içi üretimlerinin ekonomik sistem içerisinde ne gibi işlevleri olduğunu ortaya koyarak görünmeyen kadın emeğinin biraz daha görünür kılınıp kılınamayacağını araştırmaktadır. Çünkü ev içinde gerçekleştirilen tüm bu işlerin karşılığının olmaması bir yana ev işlerinin kadınların asli görevi olarak toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi ve ev işlerinin kadının omuzlarında olması nedeniyle kadının hem toplum içerisinde hem de işgücü piyasalarında ikincil olarak konumlanmasına yol açmıştır. Ayrıca kadının görünmeyen emeğinin büyüklüğünün ve kapitalist sistem için öneminin anlaşılması bu emeğin görünür nitelik kazanmasına kadının kapitalist sistem içinde yeniden konumlandırılabilmesine, bu konuda kamusal önlemler alınabilmesine ve politikalar oluşturulabilmesine katkı sağlayacağı için önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada kadınların ev içi üretimlerinin kilit önemi vurgulanarak toplumsal ve siyasal iktidar dışında tutulmalarının nedenleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda kadınların ev işine ne kadar zaman harcadığı ve bu harcanan zamanın kadınların içinde buldukları gelir grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılacaktır.

Bu araştırma saha çalışmasıyla yapılacaktır.. Saha çalışması için Mersin il merkezi seçilmiştir. Mersin'in seçilmesinin nedeni olarak, bu ilin Türkiye'nin 8. büyük kenti olması, kadın nüfusunun yoğun olması, bu kadın nüfusu içinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan veya işsiz olan kadınların oranının yüksek olması ve yoğun göç alması gibi nedenler sıralanabilir. Öte yandan anket yapılacak kadınlara ulaşmada kolaylık sağlayacağı ve finansal kaynakların

kullanımındaki verimliliği artıracakları düşüncesi ile saha çalışmasının üniversitenin bulunduğu ilde yapılması düşünülmüştür.

Araştırmanın birinci bölümünde konuyla ilgili kuramsal çerçeve sunulmaktadır. Bu çerçevede öncelikle kadın emeğini gerek özel alanda ev emeği olarak, gerek kamusal alanda işgücü olarak biçimlendiren dinamikleri anlamak için öncelikle toplumsal cinsiyet kavramı ele alınmaktadır. Kadınsılığı belirleyen etmenler ve bu etmenlerin neden kadını bugünkü bildiğimiz haliyle şekillendirdiğini toplumsal cinsiyet kavramından yararlanarak ve bunu mevcut ekonomik sistemin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirerek ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, patriyarka, yeniden üretim ve aile ücreti gibi kavramlar, toplumsal cinsiyetin belirlenmesinde önemli rol oynamaları açısından çalışmada ele alınmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sonunda ev içi üretimin neleri içerdiği, nasıl bir üretim şeklinin olduğu, ev içi üretimi bağlamında sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretimin nasıl gerçekleştiği ve ev içi üretimin ekonomik ve toplumsal bağlamda ne gibi bir işlevi olduğunu ortaya koyan farklı kuramsal yaklaşımlar ele alınacaktır.

Araştırmanın üçüncü bölümünü ise alan araştırması oluşturmaktadır. Alan araştırması Mersin il merkezine bağlı olan ve kazanılan gelir bağlamında alt, orta ve yüksek olarak üç düzeye ayrılmış dokuz farklı mahallede kadınlarla yapılan anketlerle değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede mahallelerde ikamet eden kadınların yaş grupları, gelir durumları, medeni durumları ve eğitim seviyelerine göre bir profil çıkarılmaktadır. Gelir durumuna göre alt düzey geliri olan mahalleler Çay mahallesi, Çavuşlu mahallesi, Menteş mahallesi, gelir durumu orta düzey olan mahalleler Akkent mahallesi, Demirtaş mahallesi, Mahmudiye mahallesi, gelir durumu yüksek olan mahalleler Barbaros mahallesi, Kültür mahallesi,

Cumhuriyet mahallesi olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın temel amacını oluşturan kadınların evde yaptıkları işler için ne kadar zaman ayırdıkları anketlerden yola çıkılarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu değerlendirme ev içi üretime ayrılan zamanın gelir gruplarına göre nasıl farklılaştığı bunun yanı sıra bu işlerin kadın erkek arasında nasıl bölüştüğünü dikkate alan bir şekilde yapılmaktadır.

Sonuç bölümünde anketlerin genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, çalışmanın birinci bölümünde sunduğumuz teorik çerçevenin pratik alandaki örneklerle desteklenip desteklenmediği irdelenmektedir.

I. BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ VE YENİDEN ÜRETİMDE KADIN EMEĞİNİN ROLÜ

1.1. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk defa 1970'lerin başında kullanılmaya başlanmış ve kadın hareketi için oldukça ufuk açıcı olmuştur. Cinsiyet farklılıklarının dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği tartışılmış, cinsiyet rollerinin işlevselci bir çerçevede içinde belirlenmesinin tarihselliği üzerine odaklanılmıştır. Böylesine bir ortamda toplumsal cinsiyet kavramı, dişi (female) ve eril (male) olmayı belirleyen cinsiyetten (sex) ayrılarak, farklılığı ve karşıtlığı içinde tanımlanan bir kavram olarak önerilmiştir. Buna göre, cinsiyet rolleri yani kadınsılığın ve erkeksiliğin toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimleri olduğu iddia edilmiştir (Bora, 2005: 41).

Bu kavramı ilk kullanan kuramcılardan biri olan Anne Oakley 1972 yılında Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum (Sex, Gender and Society) adlı kitabında: cinsiyetin biyolojik, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşmuş bir düzlemde belirlendiğini ileri sürüyordu (Oakley, aktaran; Bora, 2005: 48). Yine o dönemde Gayle Rubin cinsiyeti toplumsal cinsiyet sisteminin bir parçası olarak kullanmış böylelikle toplumsal cinsiyeti cinsellik ilişkilerinin bir ürünü olarak tanımlamıştır (Rubin, 1975: 179). Rubin'e göre bu kavram, toplumların cinsellik, akrabalık ve üreme ilişkilerini nasıl düzenlediklerini anlatmaktadır.

Her iki yazar için de toplumsal cinsiyet, kadın erkek ilişkilerinin biyolojik temellerinden farklı, fakat onunla bir biçimde ilintili toplumsal bir kategoridir. Kısacası toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların maruz kaldığı çeşitli tabiiyet ve baskı biçimlerini

kadınlarla erkekler arasındaki bazı temel biyolojik farklılıklardan türeten cinsiyetçi ideolojinin yerine bu ayrımı toplumsal ihtiyaçların belirlediği bir düzleme taşımaktadır (Bora, 2005: 57).

Öte yandan toplumsal cinsiyet kavramı 1970'lerde kullanılmaya başlanmasına karşın, 1949'da Simon de Beauvoir "kadın doğulmaz, kadın olunur" diyerek, cinsiyete ilişkin sayısız soruyu da içeren geniş bir tartışma alanı açarak henüz o dönemlerde kavramın gelişmesine önemli katkısı olmuştur. Kadın olmayı sorunsallaştıran Beauvoir'ın bu tahlili insan bedeni ile toplumsal konumun birbirinden ayrı iki şey olarak algılanmasını da beraberinde getirmiştir: Böylece kadınlık ve erkekliğin biyolojik bir temeli olduğu kabul edilirken cinsiyetin bu temelden ibaret olmadığı, aynı zamanda onun üzerine kurulan ve toplumsal bağlama göre değişen bir örüntüsü olduğu bu dönemde tartışmalara önemli bir biçimde dahil olmuştur (Bora, 2005: 77).

1960'ların ikinci yarısında ortaya çıkan feminist isyanın teorik bir dayanağa kavuşması da toplumsal cinsiyet kavramının cinsiyetler arası ilişkileri toplumsal müdahalenin bir alanı haline getirmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun da ötesinde, toplumsal ve tarihsel olan, mantıksal bir gereklilik taşımayan cinsiyetler arası bölünme ve farklılıklar tek bir kavram altında toplanmış ve birbirleriyle ilişkilendirilmiştir (Acar-Savran, 2001: 234).

Toplumsal cinsiyet kavramına daha yakından bakıldığında söz konusu bölünmenin sistematik bir nitelik taşıdığı görülür. Kadın - erkek bölünmesinin iki tarafı da aynı terim altında birleştiği ölçüde kavram bizi bizzat bu bölünmenin kendisine yani bölünme ilkesine yöneltmektedir (Delphy, 1993: 91). Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet kavramı, bireysel cinsiyet farklılıklarının, öznel kimlik karşıtlıklarının ötesinde toplumsal bir düzeni ve toplumsal ilişkileri işaret etmektedir. Bu toplumsal düzen, kadınların aleyhine bir ayrımcılığı,

eşitsizliği, baskıyı içermekte ve kültürel-ideolojik sembollerle, temsil biçimleriyle ve toplumsal kurumların tümüyle her gün kendini meşrulaştırmaktadır.

Erkekler ve kadınlar basitçe biyolojik temele dayanan söylemsel kurgular değil, eşitsizliğe ve sömürüye dayalı ilişkilerde temellenmiş maddi varlıkları olan toplumsal gruplardır (Jackson, 1999: 124). Kadınların ezilmesine dayanan bir ilişki biçiminin hüküm sürmesi ekonomik ve tarihsel bir açıklamayı gerektirir. Bu noktada patriyarkal iktidarın sistematik ve yaygın niteliğini ve cinselliğin toplumsal cinsiyet hiyerarşisiyle iç içe olma durumunu, ekonomik bir analizle anlamaya ve açıklamaya çalışacağız. Çünkü mevcut ekonomik sisteme bakıldığında, sistemin devamlı olarak kendini egemen kılabileceği, sömürebileceği bir sınıfa ihtiyaç duyduğu görülür. Bunun için devamlı bir ikilik yaratmak ve bu ikilik içinde sömüren-sömürülen ilişkisi kurmak zorundadır. Bu ilişkiyi kapalı bir biçimde yürütür. Erkek ve kadın arasında kadının aleyhine varolan eşitsiz ilişki de bu ikiliklerden biridir.

Toplumsal cinsiyet, ekonomik sistemin işleyişi için cinsiyete dayalı bir işbölümü dayatır ve bunu biyolojik temellere dayandırır. Bu kavram pek çok yerde toplumsal eşitsizlikleri ya da sömürüye dayalı ilişkileri açıklamak amacıyla “doğal” ve “doğuştan” kavramlarına yaslanarak, dolayısıyla toplumsal değişimin kapsamına giren alanın ötesinde konumlandırılmaktadır. Üretime ve yaşamın yeniden üretilmesine olan katkıları, genellikle biyolojik yapılarının ya da “doğa”larının bir uzantısı olarak görülür. (Mies, 2008: 104). Böylelikle sermayenin ihtiyaç duyduğu çocuk doğurma ve büyütme, ev işleri gibi yeniden üretim biçimlerini doğal bir biçimde üstlenirler. Bunun sonucunda da sermaye açısından herhangi bir maliyet üstlenilmeden işçilerin her gün ihtiyaç duyduğu temiz kıyafet, hazır yemek, sistemin devamı için çocukların doğrulması ve bakımı gibi hizmetler kadınlar

tarafından görülmüş olur. Öte yandan kadınların biyolojik temellere dayandırılmış bu toplumsal konumları ihtiyaç duyulduğunda rahatlıkla sömürülen ucuz işgücü olmalarına neden olur. Çünkü evdeki sorumluluklarını terk edemeyen kadın, çalışması gerektiğinde çoğunlukla iki sorumluluğu bir arada yürütebileceği esnek zamanlı işleri tercih ederek, sosyal güvenceli, yüksek ücretli, yükselme imkanı olan işlerin dışında tutulmuş olur.

Toplumsal cinsiyetin ne olduğunun ötesinde ne gibi işlevlerinin olduğu da feminist yazın açısından önemlidir. Çünkü mevcut ekonomik sistemin başat kıldığı sermayenin yeniden üretime olan ihtiyacı ve kadının toplumsal konumunun bu ihtiyaca cevap verebilecek bir biçimde nasıl şekillendiği toplumsal cinsiyetin açıklanmasında kilit rol oynar. Toplumsal cinsiyetin yapılandırılmasında önemli rol oynayan doğurganlık gibi biyolojik nedenler de sistemin ihtiyaçları göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesi gereken bir başka konu olacaktır.

1.2. Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Sermaye İhtiyaçlarının Belirleyiciliği ve İşbölümü

Her ne kadar biyolojik temellere dayandırılarak “doğal” gösteriliyor olsa da toplumsal cinsiyet, sistem ve bu sistemin içinde yaşayan toplum tarafından tarihsel süreç içerisinde kurgulanmıştır. Dolayısıyla kadınların toplumsal cinsiyet kimliklerinin bir parçası olan ev içi üretimleri incelenirken, sistem tarafından belirlenen ve kadına tahakkümü içeren bu yapı da tartışılmalıdır. Bu bölümde yeniden üretim başta olmak üzere ekonomik sistemin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesinde kadına veya kadınsılığa düşen rol üzerinde durulacaktır.

Kadınsılık olgusu toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde; namus, mahremiyet, özel alan, doğurganlık, bakım işleri, duygusallık gibi kavramların kadına

atfedildiği görülür. Atfedilen bu kavramlar sınıflı bir toplumda kadının hem işgücü piyasalarında hem de aile içinde sömürülmelerinin de temelini oluşturur. Çünkü mevcut ekonomik sistemin devam edebilmesi için sınıf oluşumuna bağlı bu sistemin bir dizi ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçların giderilmesinde kadına verilen toplumsal ve bireysel sorumluluklar önemli rol oynar. Ekonomik ve toplumsal sistem içerisinde kadına biçilen bu tabiyete dayalı roller, dar anlamda moda, reklamlar, diziler, filmler, romanlar, hikayeler, oyuncaklar ve yetiştirilme biçimlerimizden geniş anlamda hukuksal düzenlemeler ve devlet politikalarına kadar tüm ideolojik aygıtlarla gündelik pratiklerde pekiştirilmektedir.

Kadının ezilmişliği toplumsal yeniden üretim ve emek gücünün çoğalması kapsamı içine yerleştirilirken bazı kavramların açıklanması gereklidir. Bunların başında emek gücünün tanımı gelir. Marx emek gücünü, her insanın yapısında var olan bir güç olarak tanımlar. Buna göre emek gücü ya da iş yeteneğinden anlaşılan, her insanın kullanım değeri üretmek için harcadığı fiziksel ve zihinsel yetenekleridir (Marx, 2000: 164) Kullanım değeri ise, özellikleri itibariyle insanoğlunun gereksinimlerini tatmin eden mal ve hizmetlerdir. Kullanım değeri olan ürün ya da üretime yararlı emek kapasitesi her toplumda mevcuttur, ancak toplumlara göre değişiklik gösterir. O halde emek, kullanım değeri olan ürünleri üreten güç olduğuna göre, her toplum biçiminin gereğidir ve insanoğlunun varoluşu için gereklidir. Dolayısıyla, yararlı üretim için gerekli bir kapasite olan emek gücü, insanoğlunun her toplum aşamasında varolan bir güçtür (Marx, 2000: 43).

Ancak emek gücü tek başına var olamaz. Üretim ilişkileriyle içiçedir. Bir toplumun tüketimi durdurulamayacağı gibi üretimi de durdurulamaz. Bir bütün olarak zincirleme bir süreklilik gösteren bu olgu ya da bu yenilenme, aynı zamanda, çoğalma yani üreme sürecidir. Ve toplumsal çoğalma sonuç olarak üretimin koşullarını sağlar. Kısaca, emek sürecini ayakta

tutmak için toplumsal üretim yani üreme, emek gücünün sürekli olarak sağlanmasını gerektirir (Marx, 2000: 179).

Emek gücünün yeniden üretimi sorunsallaştırılırken Marx'ın bireysel tüketim ve kullanım değeri kavramından bahsetmek gerekir. Bireysel tüketim, doğrudan üretim yapan üreticinin geçimi ve yaşamı için yaptığı tüketimdir. Yani emek gücünün ayakta kalabilmesi ve işinin başına gidebilmesi için yaptığı tüketimdir. Var olan potansiyel emek gücünün emek sürecini günü gününe sürdürmesini sağlar. Bunlar temel olarak yiyecek, barınma ve bakımla ilgili ürünlerdir. Bu ürünler doğanın sağladığı malzemenin bir biçim değişikliğiyle insan gereksinimlerine uyarlanmasıyla oluşur ve yalnızca üretenin bireysel tüketimini karşıladığında kullanım değeri adını alır. (Marx, 2000: 181). Bu bağlamda kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri üretim yalnızca hane halkı tarafından tüketildiğinden, kadınların evde yalnızca kullanım değeri ürettiği ve üretimlerinin değişim değeri taşımamasından dolayı piyasada ölçülebilen maddi bir karşılığının da olmayacağı sonucuna varılabilir. Bu yüzden de tüm manevi, duygusal boyutlarıyla ev içinde yapılan üretimin toplumsal yeniden üretim olarak kavramsallaştırılması ve bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir.

Toplumsal yeniden üretim, birey olarak günü gününe iş üreten ve doğrudan üretici denen işçilerin değil, süreklilik içinde boşalan yerleri dolduracak işçilerin üretilmesidir. Bu işçi yenileme süreci çeşitli yöntemlerle sağlanabilir. En ilkel biçimde, varolan işçi kesimi son nefesine kadar çalıştırılıp yerine yenisi getirilebilir. Daha uygulanır bir yöntem ise, varolan işçilerin emek gücüne alınmasıdır. Bu emek gücünün çocukları büyür ve onlar da emek gücüne katılır (Gerstein, 1976: 253).

Tartışmanın bu noktasına kadar emek gücünün cinsiyeti söz konusu değildir. Teorik açıdan da bu aşamada emek gücünün kadından mı erkekten mi oluştuğu fark etmez. Söz konusu olan sağlıklı ve gereken işi yapabilen bir kitledir. Ama bu kitlenin kendi kuşağıyla yenilenmesi olgusu içinde biyolojik çoğalmanın rolüyle, cinsiyet önem kazanmaktadır. Kadın ve erkeğin bu biyolojik farklılığı toplumsal çoğalma düzeyinde, kritik bir teorik tartışmayı getirir. Teorik olarak emek gücünün çoğalması yalnızca kuşaklarla yer değiştirmesi esasına oturmaz, çoğalma olgusu insanın türeyişi ile sağlanır (Vogel, 1990: 141). Dolayısıyla doğurganlık özelliği kadına ait olduğundan yeniden üretimde bütün yükü kadın üstlenecektir.

Kadın doğrudan üretim yapan işçi olarak da çalışıyor olabilir ama insanın türemesindeki bu farklı rolü, kadının sınıflı toplumlardaki ezilmişliğinin temelinde yatan nedendir. Kadının bu farklı rolü, teorik olarak konumlandırılabilir. Buna göre kadının çocuk doğurması, işçi sınıfındaki bir kadının doğrudan üretime katkısını ve gerekli işe katılımını aksatır. Doğum olayı en azından birkaç ay süreyle emek kapasitesini düşürür. Her ne kadar kadın artık-emek üretimine katılımını devam ettirse de, doğum, bu emeğin kullanımını aksatır. Ayrıca işçi sınıfı kadınının, kendi sınıfının ayakta kalması açısından da ev içi üretimine ait yükümlülükleri vardır ve bu işlevi nedeniyle de emek gücüne katılım kapasitesi düşer.

Özet olarak kapitalist toplumsal formasyonlarda toplumsal yararı tartışılmaz olan, ancak üretim sürecinin yasalarına tabi olmayan, soyun devamı yetisinin kadınların emek güçlerinin değerini düşürmede belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Kadınlara dayatılan kapitalist üretim tarzının temel gereksinimlerinden biri olan yeniden üretim alanının işlevleri, kadın emeğinin kavramsallaştırılmasında önemlidir. Bu noktada yeniden üretim sürecinin doğru bir şekilde anlaşılması gerekir. Kadınların yeniden üretim sürecindeki emeklerinin

doğası ile bu sürecin eril ideolojik mistifikasyonları arasındaki çelişki patriyarka kuramıyla açıklanabilir (Acar-Savran, 2004: 31).

1.2.1. Patriyarka

Patriyarkayı, maddi temeli olan, erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan, karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlayabiliriz. Patriyarkanın, şu anda yaşadığımız biçimiyle en önemli öğeleri şunlardır: Geleneksel evlilik biçimi, çocuk yetiştirme ve ev işinin kadın işi olması, iş gücü piyasasındaki düzenlemelerle güçlendirilmiş olarak kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı, devlet, erkekler arasındaki toplumsal ilişkilere dayanan çok sayıda kurum-kulüpler, spor tesisleri, sendikalar, meslekler, üniversiteler, dini kurumlar, şirketler ve ordulardır (Connel, 1998: 12).

Patriyarka hiyerarşik olsa da ve farklı sınıflardan, ırklardan ya da etnik gruplardan erkeklerin patriyarka içinde farklı yerleri olsa da erkekler kadınlar üzerindeki egemenlik ilişkilerini paylaşmak bakımından birleşmişlerdir. Üst düzeydekiler alt düzeydekileri, daha da altta olanları yani kadınları, üzerlerinde iktidar kurarak “satın alabilirler”. Patriyarka hiyerarşisinde, bütün erkekler, patriyarka içindeki konumları ne olursa olsun, en azından bazı kadınları denetleyebilmek karşılığında satın alırlar. Devletli toplumlarda patriyarka ilk kez kurumlaştığında, yükselmekte olan yöneticilerin, erkekleri, bazı kabile kaynaklarını bu yeni yöneticilere devretmeleri karşılığında (karıları ve çocukları üzerinde denetimlerini dayatarak) düpedüz ailelerinin reisi yaptıklarını düşündürebilecek bulgular vardır (Müler, 1977: 7-21). Dolayısıyla patriyarkanın hüküm sürmesiyle birlikte erkekler hiyerarşik düzenlerine karşın kadınlar üzerindeki denetimlerini sürdürmek için birbirlerine bağımlı olmuşlardır.

Patriyarkanın dayandığı maddi temel, erkeklerin, kadınların emek gücü üzerindeki farklı denetim biçimlerinde yatar. Erkekler bu denetimi, kadınların kimi temel öneme sahip üretken kaynaklara (örneğin kapitalist toplumlarda geçimi sağlayacak kadar ücret getiren işler) ulaşmalarını önleyerek ve kadınların cinselliğini kısıtlayarak sürdürürler (Reiter, 1975: 14). Bunlardan biri geleneksel evlilik biçimidir.

Geleneksel evlilik biçimi, erkeklerin bu her iki alanı denetlemelerine izin veren görece yakın tarihli ve verimli bir biçimdir. Buna karşılık, kadınların kaynaklara ulaşmasını ve cinselliklerini kısıtlamak, hem pek çok kişisel ve cinsel yönden erkeklere hizmet verilmesi amacıyla hem de çocukların yetiştirilmeleri amacıyla erkeklerin kadınların emek gücünü denetlemelerini sağlar. Kadınlar tarafından verilen ve erkekleri hoş olmayan pek çok görevi yapma zorunluluğundan kurtaran hizmetler, aile ortamının içinde olduğu kadar dışında da yer alır. Çocukların emek gücü, babalarına acilen yarar sağlamasa da çocuk yetiştirmek yine de patriyarkayı bir sistem olarak sürdürmede çok önemli bir görevdir. Tıpkı sınıflı toplumun okullar, işyerleri, tüketim normları vb'yle yeniden üretilmesi gibi, patriyarkal toplumsal ilişkiler de benzer şekilde yeniden üretilmelidir. Çocuklar, genellikle toplumsal olarak erkeklere göre aşağı konumda tanımlanıp evde kadınlar tarafından yetiştirilirler. Oysa erkekler ancak nadiren ev içi tablosunda yer alırlar. Bu biçimde büyütülen çocuklar genellikle toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşideki yerlerini iyi öğrenirler. Ancak bu sürecin merkezi alanları, patriyarkal davranışların öğretildiği, kadınların ikincil konumda tutulduğu ve bu konumlarının pekiştirildiği ev dışı yerlerdir: dini mekanlar, okullar, spor kulüpleri, sendikalar, ordular, fabrikalar, bürolar, sağlık merkezleri, medya, vb. (Hartmann, 1981: 29-33). Öyleyse patriyarkanın maddi temeli, yalnızca ailede çocuk yetiştirmeye değil, erkeklerin kadın emeğini denetlemesine izin veren bütün toplumsal yapılara yaslanır. Toplumsal yapıların

patriyarkayı kalıcı kılan yönleri kuramsal olarak tanımlanabilir ve böylelikle toplumsal yapıların başka yönlerinden ayırt edilebilir (Rubin, 1975: 159).

Rubin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını şöyle tanımlamıştır: “Bizler dişil ve eril olarak, yani biyolojik cinsiyetlerle doğarız ama toplumsal olarak kabul edilmiş cinsiyetlerle, kadın ve erkek olarak yaratılırız. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemlerinin bu şekilde tanımlanması, bu toplumsal yapıların patriyarkal ögesini ayırt etme olanağını sağlamıştır” (Rubin, 1975: 161).

Ekonomik üretim ve cinsiyet/toplumsal cinsiyet alanında insanların üretimi, yani her ikisi de Engels’e göre, belirli bir tarihsel dönemde ve belirli bir ülkede yaşayan insanların toplumsal örgütlenmelerini belirler. Öyleyse, toplumun bütünü, bu her iki türden üretim ve yeniden üretime, insanlara ve şeylere bakılarak anlaşılabilir. Kapitalizm ve patriyarka bir arada yürümektedir. Deneyimler ve pratikler bize gösteriyor ki üretimin bu iki yönü iç içe geçmiştir. Birindeki değişiklik, ötekinde hareket, gerilim ya da karşıtlık yaratmaktadır (Hartmann, 1981: 36-37).

Kısacası, patriyarkayı, maddi temeli olan ve erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan erkekler arası hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlayabiliriz. Erkekler denetimlerini, kadınlardan kişisel hizmet görerek, ev işi yapmak ya da çocuk yetiştirmek zorunda olmayarak, cinsellik için kadınların vücutlarını kullanarak, kendilerini güçlü hissedip güçlü olarak uygularlar (Hartmann, 1981 : 39).

1.2.2. Yeniden Üretim

Yeniden üretim alanının işlevleri tarihsel olarak kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Kapitalist üretim süreci de bu işlevin bedava görülmesinden yararlanır. Dolayısıyla kadınların her şeyden önce evlenmesi, çocuk doğurması, kocasının ve çocukların evdeki yemek, temizlik, dinlenme vb. ihtiyaçlarını gidermesini öngören ideoloji çeşitli aygıtlarla egemen kılınır. Erkeklerden farklı olarak üstlenilen yeniden üretim sürecinin görevleri kadın emeğinin işgücü süreçlerindeki toplumsal konumunu da farklılaştırır. Çünkü kadınlar işgücü piyasalarına dahil olurken yeniden üretim görevlerini bir yana bırakmazlar. Bu görevleri yine sürdürmek zorundadırlar. Bu durum kadınların gerek işgücü piyasalarına hazırlık dönemini (eğitim), gerekse işgücü piyasalarında bulunma süreçlerini (kesintili ya da kısmi süreli çalışma) etkiler. Çifte iş yükü kadın emeğinin emek gücünün değerinin aşağı çekilmesinde ve esnek konumlanışında temel bir rol oynar.

Kapitalist üretim tarzının toplumsal cinsiyetçi işbölümünde kadının yeniden üretiminin üç çelişik yönü vardır. Bunların birincisi, yeniden üretim görevlerinin ücretsiz gerçekleştirilmesi bir yandan üretim maliyetlerini azaltırken, öte yandan yeniden üretim işleri için satılabilecek ürünlerin satışına engel olduğu için pazarı küçültmesidir. İkinci olarak, karşılığı ödenmeden görülen yeniden üretim hizmetleri ücretleri düşürücü bir etkide bulunmasına rağmen, “kar”lı olabilecek bir alanı sermayenin çevrimi dışında bırakır. Son olarak, sermaye için bedava işgücü anlamına gelebilecek olan aile içi işgücü bu sefer de artı değer üretiminin dışında kalır. Tüm bu çelişkilerin bileşimi olarak aile içi üretimin miktarının küçültülmesi, bunun da piyasada üretilen ürünlerle ikame edilmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkar. Yeniden üretimin toplumsallaşmasına ilişkin bu eğilimin, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu etkileyen iki önemli boyutu vardır. Bunlardan biri,

toplumsallaşmış mal ve hizmetlerin tüketiminin kadınların işgücü piyasasında yer almalarını olanaklı kılmasıdır. Diğeri ise kadının işgücü piyasasına girmesi ücretli emek harcamasını arttırırken, gerekli emeği kadın ve erkek ücretlerine yayarak yeniden üretim maliyetlerinin sermaye açısından azalması, dolayısıyla genel olarak erkek ücretlerinin düşmesine yol açmasıdır (Ecevit, 1985: 83-84).

Ancak, yeniden üretim mal ve hizmetlerinin piyasaya sunulması ile kadınların işgücü piyasalarına girişleri arasındaki ilişki iki engelle karşılaşır. İlk olarak, bütün yeniden üretim hizmetlerinin (doğum, anne sevgisi, anne sütü) piyasaya çıkmasının yani piyasalaştırılmasının imkansızlığıdır. Diğeri ise, yeniden üretim mal ve hizmetlerinin değerinin her sınıftan kadının satın alabileceği fiyatlara sahip olmadığı müddetçe kadınların işgücü piyasalarına girmelerinin önündeki engeli kaldırmamasıdır (Karagül, 2001: 63).

Yeniden üretimin kadın emeğinin değerini düşürücü etkisi ve cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretilmesindeki bu rolü, kadınların işgücü piyasalarının talep ettiği niteliklerle donanımına da engel olur. Yeniden üretimin “kadınlık” görevleri arasında tarif edilmesi, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu belirleyen formel eğitim süreçlerinden erkeklerle eşit yararlandırılmamalarına neden olur. Böylece kadınların işgücü piyasalarına arz ettikleri emek erkek emeğinden farklı konumlanır. Kapitalist üretim tarzında yeniden üretimin ücretlendirilmemesi kadınların yedek işgücü ordusu konumunda esnek bir işgücü niteliği kazanmasına yol açar (Meulenbelt, 1975: 53).

Yedek sanayi ordusu sermaye birikiminin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan çalışabilecek nüfus fazlasıdır. Sermayenin organik bileşimi arttıkça, tüketilen işgücü miktarı azalır ve işgücü talebindeki büyüme yavaşlar. İşgücü arzı ona duyulan talebi aştığında, yedek

bir işçi ordusu doğar (Ecevit, 1985: 82). Sermayenin, savaş gibi erkek işçilerin cepheye sevk edildiği olağanüstü dönemlerde işçi ihtiyacını karşılama, kriz dönemlerinde de işten atılmaları durumunda sorun çıkarmayacak bir işçi kitlesi gerekliliği yedek işgücü ordusu yaratılmasının en önemli nedenlerinden biridir. Kadın emeği de dolaylı ya da dolaysız bu yedek işgücü ordusunu oluşturan en önemli varlıktır.

İşgücünün yeniden üretimi, yukarıda açıklanmaya çalışılan ekonomik işlevleri yanında cinselliğin düzenlenişi (hukuksal yoldan ve aile içinde), biyolojik yeniden üretim (çocuk doğurma) ve çocukların toplumsallaştırılması gibi biyolojik ve ideolojik işlevleri de gerçekleştirir (Ecevit, 1985: 87). Yeniden üretim alanının temel birimi ailedir. Aile yeniden üretim işlevini toplumsal üretim sürecinin tarihsel ve özgül koşullarına bağlı olarak kadın emeğinin eviçi alanda kullanılmasıyla gerçekleştirir.

Aile kurumunun yapısı kadınların üretim süreçlerindeki yerlerini daha önce tartışılan diğer etkenlerle karşılıklılık içinde belirleyen temel faktörlerdendir. Çünkü ailedeki yeniden üretim görevleri kadınların işgücü süreçlerine katılımlarını kısıtlar. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Batı ülkelerinde kadınların yığınsal olarak ücretli işlerde çalışmaya başlamalarıyla evli ve çocuklu kadınlar “çalışan anne”ler olarak işgücü piyasalarına girdiler. Böylece kadınların yükleri “çifte işgünü” olarak ikiye katlandı. Bu durum ise kadınların “ikincil konumlarını” kuvvetlendirdi (Eisenstein, 1981: 201-214). Çünkü işgücü piyasalarına nüfuz etmiş olan toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınların seçenek ve tercihlerini sınırlar. Kadınların kısmi-sürelili ve dolayısıyla düşük ücretli “kadın işleri”nde yoğunlaştığı görülür. Bu kapitalizmle patriyarkanın uzlaşma noktasıdır. Bu döngünün sürdürülmesi ücretlerin düşük tutulmasıyla sağlanır. Dolayısıyla evlilik ekonomik bir gereklilik haline gelir (Eisenstein, 1981: 201-214).

Böylece toplumsal cinsiyet ilişkileri bir yandan emek süreçlerinin cinsiyete göre ayrışmasına yol açarken diğer yandan iş süreçlerinin cinsiyetçi bir görünüm kazanmasıyla sonuçlanır. Bir işin erkek ya da kadın işi olması toplumsal cinsiyet varsayımlarının boyutları ve kabullenmelerle belirlenir. Aynı şekilde beceri de toplumsal cinsiyete göre tanımlanır. Değişen teknolojiyle de kadın ve erkek işgücünün konumu, işyerindeki otorite ve kontrol süreçleri, toplumsal cinsiyet faktörüyle belirlenir (Ecevit, 1998: 270).

1.2.3. Aile Ücreti

Sermayenin gereksinimlerine göre farklılaşan yedek işgücü ihtiyacı, kadınların işgücü piyasalarındaki konumunu etkileyen faktörlerden biridir. Kadınların işgücü piyasalarında yedek işgücü ordusu oluşturmaları kadın işgücüne ihtiyaç duyulmayan (ya da tercih edilmeyen) dönemlerde “aile ücreti” düzenlemeleri ile gerçekleştirilmektedir. Yani erkeğe yapılan tüm ücret ödemelerinin miktarı aynı zamanda çalışmayan kadının eksikliğini de belli ölçüde kapatmalıdır. Bu nedenle aile ücreti kadın emek gücünün belirlenmesinde rol oynadığı gibi toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretiminde de etkilidir (Hartmann, 1981: 152-155: Vogel, 1983:158).

Erkeğe verilen “aile ücreti”, evde kadın ve erkek ilişkilerinde hükmetme ve hükmedilme koşullarını hazırlar. Bu sadece ev kadınının maddi bağımlılığını değil, ücretli emekçi kadının ücretli emekçi olma koşullarını da belirler. Erkek ücretinin aile ücreti olarak ödenmesinin karşılığı, düşük kadın ücretidir. Kadın ücreti erkek ücretinin tamamlayıcısı olarak görülür. İşgücü piyasasında mevcut cinsel iş bölümü içinde, kadının erkeğin kazandığı ücreti kazanabilmesi, bu nedenle mümkün değildir (Ecevit, 1985: 89).

Kapitalist sistem içinde “aile ücreti” patriyarkanın bir pratiği olarak kendini gösterir. Bu da cinsiyete dayalı iş dağılımının, daha düşük ücret ödenen işleri kadınların yapmasını sağladığının bir göstergesi olarak sayılabilir. Her ikisi de kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığını garanti altına alır ve kadınlarla erkekler için uygun alanlar nosyonunu toplumsal cinsiyet çerçevesinde şekillendirir ve kuvvetlendirir. Öyleyse çoğu erkek için aile ücretlerinin gelişmesi, erkek egemenliğinin maddi temelini iki biçimde garanti eder. Birincisi erkeklerin iş gücü piyasasında daha iyi işleri vardır ve kadınlardan daha yüksek ücret alırlar. İş gücü piyasasında kadınların daha düşük ücret alması hem erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını kalıcılaştırır hem de kadınların eş olmayı bir meslek olarak seçmesini teşvik eder. İkincisi kadınlar ev işi yaparlar, çocuk bakarlar ve evde doğrudan erkeklerin yararlandığı diğer hizmetleri yaparlar. Buna karşılık kadınların evle ilgili sorumlulukları, iş gücü piyasasındaki ikincil konumlarını pekiştirir (Morgan, 1970: 451’den aktaran, Hartmann, 1981: 31)

Kapitalizm ve patriyarka arasındaki uyarlanma ya da karşılıklı uyum sağlama, yirminci yüzyılın başlarında aile ücretinin gelişmesi biçimini aldı. Aile ücreti patriyarka ile sermaye arasındaki ortaklığı sağlamlaştırdı. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana kadınların iş gücüne katılımları sürekli olarak artmasına rağmen, kadınlar hala birincil olarak ev işinden, erkekler ise birincil olarak ücretli işten sorumlu olmaktadır.

Kadınların iş gücü piyasasında daha düşük ücretler almaları (çocukların, birisi tarafından yetiştirilmesi gereksinimiyle birleşince) ailenin, gerekli bir gelir birikim kurumu olarak varlığının sürmesini garanti altına alır. Aile ücretiyle geçinen aile, böylelikle kadın emeğinin gerek aile içinde gerekse aile dışında erkeklerce denetlenmesine izin verir (Hartmann, 1981: 56-58).

İş gücü piyasasında kadınlar, kadın işlerinde, çoğu zaman, yalnızca evde yaptıkları işlerde (yiyecek hazırlama ve hizmet, her türden temizlik, aile bireylerinin bakımı vb.) çalışırlar. Partiyarkal ilişkilerin maddi temeli aileden ücret farklılıklarına, aile temelli patriyarkadan sanayi temelli patriyarkaya doğru bir ölçüde kaysa da bu işler düşük statülü ve az ücret ödenen işler olduğundan partiyarkal ilişkiler zarar görmeden kalabilecektir (Hartmann, 1981: 61).

Sanayi temelli partiyarkal ilişkiler çeşitli biçimlerde dayatılır. Kadınlara daha düşük ücret, daha az hak ve daha az ilerleme fırsatı tanıyan sendika sözleşmeleri, yalnızca atalardan kalma artıklar (cinsiyetçi bir davranış ya da erkek egemen ideoloji gibi) değildir. Bunlar partiyarkal sistemin maddi temelini korurlar. Sermayeye patriyarka arasındaki uzlaşmanın koşulları, aile içinde daha önce yerleşmiş olan ek görevler kapitalize oldukça ve kadın emek gücünün yayılma alanı kaydıkça değişse de, yine de yukarıda öne sürüldüğü gibi iş gücü piyasasındaki aşırı iş bölümlenmesinin neden olduğu ücret farklılıklarının aileyi ve aileyle birlikte, kadınları evliliğe teşvik ederek, ev içi iş bölümünü pekiştirmektedir (Hartmann, 1981: 58).

Aile ücreti ideali, yani bir erkeğin bütün aileyi geçindirebilecek kadar para kazanabilmesi hem erkeklerin hem de kadınların ailenin nakit gelirine para kazanma yoluyla katkıda bulunabildiği yeni bir idealde yer değiştiriyor olabilir. Öyleyse ücret farklılıkları patriyarkayı, kadının emek gücü üzerindeki erkek denetimini sürdürmede giderek daha gerekli olacaktır. Ücret farklılıkları, kadının işini erkeğinkine göre ikincil olarak tanımlamaya yardımcı olacak, aynı zamanda da kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığının fiilen sürmesini gerekli kılacaktır. İş gücü piyasasındaki ve başka yerlerdeki cinsiyete dayalı

işbölümü, patriyarkanın hüküm sürmesine hizmet eden bir görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Hartmann, 1981: 65-67).

Öte yandan günümüzde, kadınların iş gücüne daha çok katılmalarının boşanmalara ve aile sisteminin çözülmesine neden olduğunu öne süremeyiz. Çünkü hala kadınların çok küçük bir bölümünün aldığı ücret, kendisine ve çocuklarına bağımsız ve yeterli düzeyde bakabilmesini sağlayabilmektedir. Bu nedenle geleneksel ailenin çöktüğüne ilişkin kanıtlar zayıf kalmaktadır. Boşanma oranı sınıflar arasında eşit bir biçimde dağıldığı gibi, o kadar çok artma göstermiş değildir. Yeni kuşaklar biçim olarak bir nebze değişiyor olsa da bir olgu olarak evlenme ve çocuk yetiştirme hala yaygın olarak devam etmektedir.

Kadınların iş gücüne giderek daha çok katılmalarının etkilerinin, boşanmadan çok, aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümünün azalmasında görülmesi mümkün olabilir. Ancak bunun da yeterli kanıtları yoktur. Ev işini kimin yaptığı konusunda son yıllarda yapılan istatistikler, kadınların ücretli oldukları ailelerde bile mevcut konumlarında çok az değişiklik olduğunu göstermektedir. Ev işinin büyük çoğunluğunu hala kadınlar yapmaktadır. Dolayısıyla çifte iş günü, ücretli çalışan kadınlar için bir gerçekliktir. Bu hiç de şaşırtıcı değildir çünkü aile dışındaki, iş gücü piyasasındaki cinsiyete dayalı işbölümü kadınların erkeklere maddi bağımlılıklarını korumaya çalışır. Bununla birlikte patriyarkanın geleceği yalnızca aile ilişkilerinin geleceğine bağlı değildir. Çünkü patriyarka, sermaye gibi yüksek ölçüde esnek ve uyarlanabilir olabilir. Sermaye için nihai olarak katlanılmaz olsun ya da olmasın, aile içindeki ya da başka yerlerdeki patriyarkal işbölümü ve patriyarkanın işgücü piyasalarındaki yansıması olan “aile ücreti” şu anda kapitalizmi biçimlendiren önemli öğelerden biridir. Aile olgusunu destekleyen birçok öğe patriyarkayı destekler, patriyarka ise hem kapitalist denetimi

meşrulaştırır hem de sermayeye karşı belirli savaşım biçimlerinin meşruluğunu ortadan kaldırır.

1.3. Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Kadın Emeği

1.3.1. Üretim Sürecinde Kadın Emeği

Çalışmamızın bu bölümünde küresel ekonominin yaşandığı işgücü piyasalarında kadınların nasıl konumlandığı ele alınacaktır. Çünkü çalışmamızın odak noktasını oluşturan modern ev kadınının anlaşılması, günümüz piyasalarında kadınların ikincil olarak konumlandırılışıyla tarihsel ve ekonomik açıdan yakından ilgilidir.

Modern para ile meta ekonomisi kendine bir zemin kazanır kazanmaz, kadınlar kendilerini ücretsiz ya da en düşük ücretli işler alanına indirgenmiş halde bulmuşlardır. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ücretli emeğin varlığı ve onun erkeklerin elinde yoğunlaşmış olması bu alanlara ataerkil bir nitelik kazandırmıştır. 19. yüzyıla kadar kadınlar yine cinse özel görevler yerine getiriyor olsalar dahi, günümüzün tersine kadınların yaptıkları işler erkeklerinki kadar değer taşıyor, erkekler ve kadınlar işbirliği içinde çalışıyorlardı. Günümüzde ise küresel kapitalizm adı verilen sistem özel alanla kamusal alanı, evde parasız çalışmakla evin dışında para kazanarak çalışmak arasındaki farklar yaratarak bunu eşitsiz bir ilişki çerçevesine oturtmuştur.

Küresel üretim süreçlerine geçişle birlikte ileri teknolojilerle üretim yapan gelişmiş ülkelerde büyük firmalar ortaya çıkmıştır. Bu büyük firmalarda farklılaşmış ve kalite rekabetine dayalı pazarlar için üretim yapılmaktadır. Üretim süreçleri daraltılmış ve bölünmüş,

iş süreçleri parçalanmıştır. Buna paralel olarak ana firmalarda istihdamın daralması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte merkez işçiler olarak adlandırılan, yüksek teknolojiyle üretim yapan nitelikli ve yüksek ücretli bir işgücü kesimi ortaya çıkmıştır . Öte yandan üretim sürecinin parçalanması sonucu artan küçük ölçekli üretim birimlerinde ve taşeron üretim biçimleri esnek üretimin temel düzenlemelerinden biri olmuştur.

Taşeronlaşma daha önce ana firmada üretilen ürünün belli bölümlerinin alt sözleşme ilişkileri ile ana firma dışındaki başka birimlere devredilmesi olgusudur (Öngen, 1995: 13). Günümüzde taşeron firmalarda uzman olmayan, ucuz emek söz konusudur. Düzenli ve sürekli olmayan, uzmanlık gerektirmeyen işler, tam da bu nedenlerle çalışanların örgütlenmesini engeller. Böylece ileri teknolojiyle üretimin söz konusu olduğu durumlarda niteliksiz veya yarı nitelikli işgücünün üretim süreçlerinden dışlanması söz konusudur. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmeler ve uluslar arası ticarete bağlı olarak ortaya çıkan yapısal işsizlik sonucu işini kaybeden işçiler uzun süre işsiz kalmaktadır (Ansal, 2000: 5). Öte yandan çevre firmalarda ise dönemsel olarak çalıştırılan işgücü çok düşük ücretlerle istihdam edilmektedir. Emek sürecindeki bu farklılaşma işçi sınıfının nitelik, beceri, meslek, ücret, yaş, cinsiyet, etnik vb. bakımlardan bölünmesi ve hatta kutuplaşması ile sonuçlanmaktadır. Bu kutuplaşmada bir yandan işsizliğin yeni üretim süreçlerinde daha büyük bir tehdit haline gelmesi, öte yandan sendikal örgütlenmelerin zayıflamasıyla sonuçlanan uygulamalar etkili olurken: dünya çapındaki ulusal, ırksal, dinsel ve etnik çatışmaların etkisi de bir diğer boyutu oluşturmaktadır. Nitekim, tüm bu gelişmeler işgücü piyasalarında kuralsızlaşmaya neden olmaktadır (Karagül, 2001: 70).

Emek piyasasında kuralsızlaşma kadın emeğini artan oranda işgücü süreçlerine çekerken, emek piyasasındaki kutuplaşma toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretim süreçlerine

aktarımını kolaylaştırmıştır. Buna göre işgücü piyasasında yer alan kadın emeğinin özellikleri genel hatlarıyla şunlardır: esnek (yarı-zamanlı), ucuz ve “belli” sektörlerle uygun işgücüdür (Karagül, 2001: 71). Bu özellikler ise küresel üretim süreçlerine geçişle birlikte işgücü piyasalarında talep edilen emeğin niteliklerine tam olarak uymaktadır.

Küresel üretim süreçlerine geçiş işçileri arasında kutuplaşmaya yol açmıştır. Çünkü bu süreç ileri teknolojilerle üretim yapan gelişmiş ülkelerde ana firmaların oluşmasına yol açmıştır. Bu firmalar ise farklılaşmış ve kalite rekabetine dayalı pazarlar için üretim yapmaktadır ve buna paralel olarak bu firmalarda istihdam daralmıştır. İstihdamın azalmasının nedeni olarak da yüksek teknolojiyle üretim yapabilen, nitelikli ve yüksek ücretli işçiler çalıştırılmaya başlanması gösterilebilir. Öte yandan üretim süreci gelişen telekomünikasyon ve ulaşım teknolojileriyle birlikte şehirlere ve ülkelere dağıtılmıştır. Üretim sürecinin parçalanması sonucu artan küçük ölçekli üretim

Yeni uluslar arası işbölümünde, emek yoğun alanlarda kadın emeğinin gündeme gelme nedenleri şöyle sıralanmaktadır (Eraydın, 1998: 111-113; Joekes 1998: 14-15):

1. Kadın en uygun işgücünü oluşturmakta, genel olarak ev kadını olarak tanımlanmakta, evde yaptıkları iş ücretli iş kapsamına girmemekte, gelir arttırıcı bir etkinlik olarak ucuza satın alınabilmektedir. Kadın emeğinin ucuzluğu esnekliği sağlamanın yoludur. Kadın ucuz emek anlamına gelmektedir. Maliyet unsurunun önemli olduğu emek yoğun üretim kollarında maliyetleri düşürmesi.
2. Erkekler, aile için “ekmek parası kazanan” kişi olarak kabul edildiğinden ödenen ücretler çoğunlukla tüm aileye ödenen ücretler olarak görülmektedir. Serbest tipik proleter işgücü yerine, marjinalleşmiş, eve bağımlı ve serbest olmayan niteliği ve yeniden üretimdeki cinsiyetçi rol ayrımı. İşgücü piyasasında cinsiyete dayalı işbölümünde erkek için betimlenen rol özgür ücretli işçi iken, kadın işgücü için bağımlı ev kadınıdır.
3. Düşük ücreti kabul etmelerinin nedeni evlilik ve çocuk doğurma gibi nedenlerle sık iş değiştirmeleri, geniş ailelerden gelmeleri.
4. Sendikal faaliyetlere zaman ayıramamaları ya da daha az önem vermeleri. Daha kolay kontrol edilebilmesi yani atomistik ve örgütlü olmayan kadın işgücü olmaları.

5. Kadın emeğinin doğal becerilerinin gözetilmemesi özel olarak konfeksiyon sanayinde, kadının becerileri çok ucuza kullanılabilir.
6. Sabır, titizlik, ince işe yatkınlık gerektiren ve monoton işlerde uysallıklarından dolayı tercih edilmeleri. Makine kullanımına dayalı işlerin erkek işi olarak tanımlanması.
7. İşgücü deposu ve marjinal emek niteliği dolayısıyla esnek üretimin talebe koşut genişleyen ve daralan üretim miktarının sağlanmasında avantaj sağlamaları.
8. Birey olarak daha uysal ve itaatkar olmaları, kolektif olarak erkeklerden daha az yıkıcı ve daha kolay pazarlık edilir olarak değerlendirilmesi

Bu sebeplerden dolayı istihdamda kadına ayrılan pay artmaktadır (Özbay, 1998: 166). Ancak bu durum kadınların statüsünde önemli bir değişiklik yaratmamakla birlikte özgürleşmelerine de katkıda bulunmamaktadır. Çünkü son derece düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları söz konusudur. Öte yandan kadınların işgücü piyasalarını erkeklerle daha fazla paylaşmaları evdeki yükümlülüklerini de aynı şekilde paylaştıkları anlamını büyük ölçüde taşımamakta böylelikle kadınlar evde ve kamusal alanda olmak üzere iki kere sömürüye maruz bırakılmış olduğu görülmektedir.

Özetle küreselleşme süreci ile birlikte kadınların kazanılmış haklarına yönelik saldırıların yoğunlaştığı gözlemlenebilir. Kadınlar beceri istemeyen işlerde, erkekler beceri isteyen işlerde: kadınlar emek yoğun, erkekler sermaye yoğun işlerde; kadınlar el emeği kullanımında, erkekler makine kullanımında; kadınlar hafif işlerde, erkekler ağır işlerde: kadınlar parça birleştirmede, erkekler bütünü oluşturmada; kadınlar üretim sürecinin hazırlık ve bitirme işlerinde, erkekler esas üretim aşamalarında çalışmaktadır. Dolayısıyla kadın işgücü ucuz, ayrımcı işe alma uygulamaları ile karşılaşmaktadır. Kadın emeği güvenceden yoksun, kadınlar kolektif örgütlenememektedir. Kadınlar kendileri için önceden belirlenmiş işler arasından seçim yaparken, bağımsız ve özgül bir seçim yapamamaktadır.

Ekonomik ve sosyal sistem kadınları daha çok ev içi işlere yönlendirmekte, bunu yaparken de biyolojik gerekçelerden veya geleneksel söylemlerden yararlanmaktadır. Çünkü, kadınların işgücü piyasasında görünen ancak baskı altında tutulan emeklerinin dışında karşılıksız ev içi üretimleri ekonomik sistemin işleyişi için kritik bir noktada durmaktadır. Bu bağlamda kadının görünmeyen emeği tanımlanırken , bu emeğin ekonomik sistem içindeki işlevine bakmak gereklidir.

İşgücü piyasasının düzgün işleyebilmesi ve devamının sağlanabilmesi, piyasadaki erkek hakimiyetinin sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi ve sermayenin marjinal verimliliğinin yükseltilebilmesi için kadınlar ev içi üretimlerini yerine getirirler. Bu durum aynı zamanda işgücü piyasalarının dışına itilen bir sınıfı da meydana getirir. Böylelikle bu sınıflar her zaman sermaye tarafından istenildiği zaman, istenilen koşullarda çalışmaya hazır bir biçimde yedekte tutulmuş olur.

Bütün bunlar göz önüne alındığında ev içini, ev içinin sınırları içinde kalarak dönüştürmek güç, hatta imkansızdır. Kadınlar ev içindeki cinsiyetçi işbölümünden kurtulmak için, önce kamusal alanda işgücü piyasalarının cinsiyetçi yapılanmasını ve ücret eşitsizliklerini aşmaya yönelik bir takım somut politikalara yönelmelidir (Acar-Savran, 2004: 73).

1.3.2. Ev İçi Üretimde Kadın Emeği

Bu bölümün konusunu, ev içi üretimin ne olduğunun, neleri içerdiğinin farklı tanımlamaları ve ev içi üretimin yapısının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu tanımlamalar yapılırken farklı kuramcılar ve bu kuramcılarının ev içi üretimle ilgili üzerinde durduğu farklı

noktalar ele alınmaktadır. Ele alacağımız kuramcılardan ilki Leonore Davidoff'tur. Davidoff, "Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet" (Historical Perspectives on Gender and Class) adlı çalışmasında ev içi üretimi en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemeden anlamlı örüntüler oluşturularak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkili olarak tanımlamıştır. O'na göre böylesi bir düzenin yaratılmasında en önemli bölüm, temel bileşenlerin ayrıştırılarak onların aralarındaki sınırların belirgin kılınmasıdır. Örneğin yemek pişirilmesi, çiğ malzemelerin yeni bir maddeye dönüşümüdür. Bu süreç, malzemeleri daha sonra aile içinde ya da toplumsal bir ritüelde kullanılacak bir maddeye dönüştürür (Davidoff, 2002: 147).

Mary Douglas da "Saflik ve Tehlike" (Purity and Dangerous) isimli çalışmasında, ev içi üretimde gerçekleştirilen temizlik ve düzen olgularını kültürel bağlamda inceler ve hijyenin doğal dünyaya kültürel örüntüler dayatma çabası olduğunu söyler. Bu anlamda Marksist yaklaşımda "yeniden üretim" olarak adlandırılan ve üretime göre ikincilleştirilen bütün bir faaliyet alanı, toplumun ve kültürün ortaya çıkışında kurucu önemdedir. Nitekim O'na göre, feminist yaklaşımdaki "kadının görünmeyen emeği" tartışması, esasen bu faaliyet alanını ve bu alanın asıl öznelere olan kadınların emeğini görünür kılmayı amaçlar (Douglas, 2000, Aktaran: Bora, 2005: 47).

Simone de Beauvoir, İkinci Cins adlı kitabında (The Second Sex) ev içi üretimi tanımlarken, ev içi üretimin süreğenlik içeren doğasına odaklanmıştır. O'na göre ev içinde kadın zamanın dışındadır: o hiçbir şey yapmaz, sadece şimdikiyi sürükler. Hayatın devam etmesi için yapılması gereken asgari işler ev içi üretime aittir. Bunlar, yiyeceklerin hazırlanması, hastaların bakılması, bebeklerin büyütülmesi gibi anonim ve genel işlerdir. Bütün bunlar yapılmadan aşkınlık imkansızdır. Ancak hayatı sürdürmek için yürütülen

etkinlik, Beauvoir'a göre bireyselliğin ifadesi olmaz. Kadınların etkinliği de hayatın sürdürülmesine ve erkeklerle çocukların aşkın bireyler haline gelebilmesine hizmet eder. Erkeklerin öznellikleri kadın emeğinin desteğine dayanır ama bu emek aynı zamanda kadını kendi öznelliğinden mahrum eder. Tüm bu yaklaşımlara göre aile kurumu ve ev işleri, kadınlarla erkekler arasındaki farkın yaratıldığı yerdir (Beauvoir, 1974: 18-20).

Delphy ise "Baş Düşman" başlıklı makalesinde aileyi, tarihsel ve etimolojik açıdan bir ev içi üretim birimi olarak ele almıştır. Latince'de Familia, aile babasının iktidarına tabi kılınmış toprak, köle, kadın ve çocuklar toplamı anlamına gelmektedir. Bu üretim biriminde aile babası egemendir: Otoritesi altında bulunan bireylerin emeği ona aittir veya başka bir ifadeyle aile, emeklerini bir reise borçlu olan bireyler toplamıdır (Delphy, 1992: 76).

Ev işlerinin yapısına baktığımızda, bu işlere ayrılan zaman dilimi günlük yaşamın başka faaliyetlerine ayrılan zaman diliminden farklılaşmadığı gibi, farklı farklı ev işleri de birbirinden kolayca ayrılamadığını görürüz. Bir dizi iş, iç içe geçmiş, üst üste binmiş, birbiriyle parça parça eklemlenmiştir. Üstelik bu işlerin nasıl sıralanacağı, hangilerinin nereden bölünüp neyle iç içe geçeceği, ev kadınının kendi seçiminden çok evin diğer fertlerinin, kocanın ve çocukların ihtiyaçlarına göre belirlenir. Örneğin dar anlamda ev işleri daha çok, ev kadınının evde yalnız olduğu zamanlarda yapılırken ki bunlar için harcanan emeğe maddi emek demek mümkündür, büyük bölümünü bakım işlerinin oluşturduğu manevi-duygusal-ilişkisel emek, tanımı gereği, kocanın ve çocukların evde oldukları süre içinde ev kadınının da evde bulunmasını zorunlu kılar ve merkezi konuma yerleşir (Tura, 1998: 33-34) .

Ev işlerinin önemli bir parçası olan bakım işleri, 20. yüzyılın önemlice bir bölümünde, özellikle de batı ülkelerinde, kadınların deneyimleri açısından benzer nitelikler taşır. Bir yandan otomatizasyon artmış ve standart ev aletleri yaygınlaşmış, öte yandan da yüzyılın başından itibaren evlerde ücret karşılığı çalışan ev ve bakım işçilerinin sayısında önemli bir azalma olmuştur. Ayrıca akrabalık ilişkilerinin azalması ve biçim değiştirmesi de bu işlerin tümünü ev kadınlarının kendi başlarına yüklenmek zorunda kalmalarına yol açmıştır (Delphy ve Leonard, 1992: 75, 116).

Oysa 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana, ev içi üretim biçimleri çeşitlenmiştir. Tam anlamıyla karşılıksız ev içi üretiminin yanı sıra, düşük ücretli, prestijsiz, güvencesiz çok farklı biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu biçimlerin varlığı, karşılıksız ev içi üretiminin merkezi konumunun ortadan kalktığı anlamına gelmez, çünkü ev içi üretiminin bu farklı biçimlerinin son derece ağır koşullarını bizzat ev içi üretiminin varlığı belirler. Böyle bir durumda ücret karşılığı çalışan kadınlarla ücretsiz çalışan kadınlar arasında kategorik ayrımın eski keskinliğini yitirdiği söylenebilir. Ancak evlerde ücret karşılığı çalışan kadınlar kendi aileleri içinde karşılıksız emek harcarlar: bu kadınları çalıştıran kadınlar da kendi ücretli işlerinin dışında bakım ve ev işlerinin önemli bir bölümünü karşılıksız olarak yapmaya devam ederler (Anderson aktaran, Acar-Savran:15).

Sonuç olarak ev içi üretim, ekonomik ve toplumsal sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik bir yeniden üretim biçimidir. Temizlik, çocuk, hasta, yaşlı bakımı, yemek yapma, ütü gibi işleri içeren bu hizmetler, piyasada yapıldığında maddi bir karşılığı vardır. Oysa ev işlerinin çoğu geleneksel aile kurumu içerisinde karşılıksız olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilir.

1.3.3. Kadının Görünmeyen Emeği

Görünmeyen emek, kadınların aile içinde, yakınları ile ilişkilerinde, yakın erkeklerle ilişkilerinde harcadığı karşılıksız emek anlamında kullanılmaktadır. Bu emeği görünmez kılan başlıca nedenlerden biri, mübadele değeri taşınamamasından dolayı herhangi bir ücret karşılığında gerçekleştirilmiyor oluşudur. Bir diğer neden ise, bu emeğin kadınların yakınlarıyla ilişkileri içinde gerçekleştirilmesi ve bunun aile içinde sevgi ilişkileriyle sarmalanmış ve peçelenmiş durumda olmasıdır. Dolayısıyla da burada harcanan emek, karşılığı olan bir emek olarak kabul edilmemektedir. Şefkat göstermek, çocuk büyötmek gibi, sevgi ifadesi olarak görünen çeşitli emek harcama biçimleri, kadınların yakınları için doğal olarak yaptıkları işler olarak gözükmemektedir: Özellikle bakım özelliği taşıyan işler kadınların doğal güdüsü ve becerisi olarak addedilmiştir.

Bu noktada kadınların harcadığı emeğin doğallaştırılması söz konusudur. Yemek, temizlik ve ütü yapmak, çocukların veya hasta ve yaşlı aile bireylerinin bakımını üstlenmek, alışveriş yapmak, evin bütçesini denkleştirmek gibi ev içi yeniden üretimlerin bir sevgi ilişkisi içinde gerçekleştiriliyor olması, kadınların, ev işlerinin karşılıksız bir emek harcama biçimi olduğunu açığa çıkarıp, bunu politik bir sorun olarak gündeme getirmelerinin önündeki başlıca engellerden en önemlisi olmuştur. Kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın oldukları kişiler için yaparlar. Hatta bu işlerin büyük bir bölümü sevginin, aşkın dışı vurulması olarak algılanır. Bu öznel, somut olmayan, görünmeyen biçimiyle kadınların karşılıksız emeği “sevgi karşılığı çalışma”dır. Bunun da ötesinde, bu yanılısamayı pekiştiren yani bu emeği görünmez kılan bir başka olgu ise, ev içinde ve ev işlerindeki çalışma tarzıdır. Bu işler iç içe girmiş bir şekilde yapılır. Modern istihdam ilkelerine uymayacak bir biçimde, belli bir mesaisi ve başı sonu olmayan işleri içerir. İş dışı/iş ayrımı ya da boş zaman/çalışma zamanı gibi ayrımları

yoktur. Yaşama iç içe geçmiştir ve dolayısıyla da değer üreten bir emek olduğu ortaya çıkamamaktadır (Acar-Savran, 2004: 37-38). Ev işlerinin sahip olduğu bu çalışma biçimi, ev işlerinin neden kadınlara atfedildiği ve görünmez kılındığını açıklamaktadır. Ev kadınlarının çalışmalarını, boş zamanlarını, günlük yaşamlarını birbirinden ayırmak çok güçtür. Yapılan işler, günlük yaşamın bir parçası halindedir. Çalışma zamanı ile çalışma-dışı zaman birbirinden ayrılmaz. Dinlenmek ise her zaman yapılması gereken işlerden birinin yanına eklenir: dinlenirken sökükle dikmek, alışveriş listesi yapmak, oturduğu yerde çamaşırları katlamak bu iç içeliğin tipik örnekleridir (Tura, 1998:4).

Kadınlar ev dışında ayrıca ücret karşılığında çalıştıklarında, evdeki emeklerinin karşılıksız olduğunu insanların kabul etmesi daha kolay olmuştur. Ancak sadece evde çalışan kadının da dışarıda çalışan kocasının gelirinden yararlandığı haliyle de emeğinin karşılığını bu şekilde sağladığı görüşünü savunanlar azımsanamayacak sayıda. Oysa geçiminin sağlanması, kadının emeğinin karşılığını aldığı anlamına gelmez. Bu noktada kadının yaşam standardı kocanın gelir düzeyine göre belirlenmektedir. Bu çok önemli bir noktadır, çünkü kadının harcadığı emeğe göre bir ödüllendirme, bir karşılık söz konusu değildir.

Bir işçi emeğinin tam karşılığını almasa dahi, ki artık değer elde etmenin birinci koşulu eksik ücrettir, yine de bir nesnel standarda göre kabaca, işçinin yeniden üretimi için gerekli malların toplamının içerdiği emek miktarına göre ücret saptanır. Kadının yaşam standardı ise, son derece öznel bir biçimde kocanın elde ettiği gelire ve bu geliri nasıl dağıttığına bağlıdır. Bu noktada bir karşılıktan söz edilemez. Kadınların karşılıksız ev içi üretimi, hem kapitalizm hem patriyarkanın yeniden üretilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Patriyarkanın tümüyle kendine özgü olan maddi temeli ev içi üretim tarzıdır.

Ne var ki kendi içine kapalı bir ev içi üretim tarzı anlayışı, ev içi üretiminin tarihsel somutluğu içinde kavramamıza engel olmaktadır (Delphy, 1992: 29).

Sonuç olarak ev işleri kadınlar tarafından yerine getirildiği için, bazı doğal yatkınlıklarından dolayı daima kadınların yaptığı görevler serisi anlamına gelmemekte, belirli bir tarihin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev içi üretim, dini kurumlar, yasal düzenlemeler, tıp ve işgücünün örgütlenmesi (koruyucu yasalar, “aile ücreti”) vasıtasıyla tarihi süreç içerisinde kadınlara atfedilmiştir. Dünyanın, her yerde gerçekleştirilen kalkınma politikası biçimindeki dev merkezi planlamalar ve idare aygıtları tarafından düzenlendiği göz önüne alındığında, kadınların ev içi üretime yönlendirilmesi, bilerek hedeflenmiş bir politika olarak karşımıza çıkar (Bennholdt-Thomsen, 2008: 246).

Ev içi üretimde, toplum için vazgeçilmez olan bakım işlerini merkeze yerleştirerek tanımladığımızda, bu emeğin hak ettiği ağırlığa ve mübadele değerinin ötesindeki “değer” e sahip olmasının önü açılır. Özel alanın ötesine doğru uzanarak, karşılıksız bakım emeğiyle düşük ücretli-düşük prestijli bakım emeği arasındaki sürekliliği ortaya çıkarmak, somut politikalar geliştirmek açısından bir sıçrama tahtası olabilir. Bu, “ev içi üretim ilişkisi” kavramının reddi anlamına gelse de, hiçbir şekilde karşılıksız ev içi üretiminin kritik öneminin üstünün örtülmesi demek değildir.

II. BÖLÜM: EV İÇİ ÜRETİME ALMAŞIK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Araştırmacılar ev içi üretimi farklı noktalarına odaklanarak incelemişlerdir. Ancak ev içi üretimi anlamak için, aile modellerini ve bu model içerisinde kadının konumunu anlamak önemlidir. Çünkü ev içi üretim incelenirken bir yandan kadının burada harcadığı emeği aile ve ailenin içinde yer aldığı ekonomik sistem çerçevesinde ortaya koymak gerekir. Aşağıda ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz almaşık yaklaşımlarda ev içi üretimin ekonomik sistem içerisindeki yeri, yaklaşımların gerektirdiği biçimde ele alınmıştır. Bu farklılıklar aynı zamanda kadının ev içi üretimdeki tabii konumuna bakış açısını da etkilemektedir. Bu çalışmada yaklaşımları ele alırken ev içi üretimin farklı tanımlanış biçimlerine, kadınların bu üretim ilişkisi içerisinde nasıl ele alındığına, yaklaşımların kendine göre öne sürdüğü çeşitli eleştirilere ve çözüm önerilerine yer verilmektedir.

Ev içi üretimin tanımlanması kuramsal yaklaşımlarda farklılık göstermektedir. Her yaklaşımda ev içi üretim ekonomik düzen içerisinde farklı konumlanır ve ev içi üretime biçilen rolün önemi ortodoks politikalarından radikal politikalara kadar değişiklik gösterir. Dolayısıyla bu çalışmada feminist çerçevede değerlendirilebilecek farklı kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir.

İktisat yazınında kadının bir sınıf olarak ortaya konması ve kadınların yaptıkları ev işlerinin bir üretim ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi feminist iktisattan söz edilmesine yol açmıştır. Feminist iktisat, 1960'larda disiplini oluşturan iki ana paradigmanın, geleneksel neo klasik ve geleneksel marksist paradigmaların kadının sosyal rolü ve cinsiyet açısından yeniden değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Feminist iktisatçılar, disiplinin yapı ve yöntem açısından bu kadar farklı iki paradigmasının hanehalkı teorisi konusunda ne kadar birbirlerine

benzeyebildiğini keşfetmişlerdir. Tarihsel olarak her iki okul da iktisadi birim olarak aileyi kabul etmiş, aile ve toplum içerisinde cinsiyete bağlı işbölümü ve kadın emeğinin maruz kaldığı “eşitsizlik” her iki okulun temsilcileri tarafından da veri alınmıştır.

Toplumsal cinsiyetlerin doğal cinsiyetlerden kaynaklanmadığı, toplum tarafından yapılandırılmış sosyal oluşumlar olduğu göz önünde bulundurulursa, aile içi iş bölümünün de doğal olmadığı söylenebilir. Basitçe varsayılan çıkar ortaklığı ve aile kurumu da temelde çiftler arası güç eşitsizliği ve çıkar çatışması çerçevesinde yeniden okunmalıdır. Bu açıdan aile içi iş bölümü ve bu iş bölümündeki eşitsizliğin feminist iktisat yazınındaki eleştirisi her iki paradigmanın geleneksel anlayışına bir meydan okuma olarak görülebilir (Voyvoda, 2005: 3).

Hem neo klasik hem de marksist iktisat hane içi eşitsizlik konusunda feminist açıdan bakıldığında bazı eksiklikler içerir. neo klasik yaklaşım hane içi üretim üzerine sağlam temelli bir teori sunmuş, hiçbir çelişki ifade etmemiştir. marksist yaklaşım ise, sağlam temelli bir çelişki teorisi sunmuş ancak hane içi üretimin dinamikleri ile çok da ilgilenmemiştir. Bu yaklaşımlar aşağıda dört başlık altında gruplanmakta ve sırasıyla incelenmektedir.

2.1 Neo Klasik Yaklaşım

Neo klasik yaklaşımda ailedeki geleneksel rol ayrımı rasyonel bir çerçeveye oturtulmuş, fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik ilkelerine dayandırılmıştır. Burada kadınların işgücüne katılmayıp da ev içi üretimde yer almaları, kadınların piyasaya uygun olmayan ve emeğim verimliliğini düşüren niteliklerinin bir sonucu olarak değerlendirilir. Böylece aileyi küçük bir fabrikaya benzeten bu yaklaşım, sermaye mallarını, hammaddeleri

ve emeği içerir. Aile yelerinin fayda fonksiyonları çalışma alanlarına ve fayda fonksiyonlarına göre farklılaşmıştır. Ailede işbölümü karşılaştırmalı üstünlüklere göre belirlenir. Böylelikle piyasada fiyatı düşük olan evde kalır ve ev işini yapar (Ercan ve zar, 2000: 55).

Bu yaklaşımda aile içindeki bireyler tek bir fayda fonksiyonu içinde değerlendirildiğinde, ailedeki bireyler fayda maksimizasyonunu hem tüketicisi, hem de işçi niteliklerinin bileşimiyle gerçekleştirmeye çalışırlar. Böylece kadınların işgücüne katılımının temel belirleyeni kadınların elde edebileceği ücret düzeyidir. Bu cret düzeyi kocanın geliri, boş zaman ve ev işlerine harcanan zamanın fırsat maliyetlerin optimizasyonu yapılarak kararlaştırılır (Karagül, 2001: 47).

Temelde neo klasik modele dahil olan iki kuramdan söz edilebilir. Bu kuramlardan ilki kadınların emek arzının erkeklerle eşit konumda olmamasını, yeniden üretim alanının görevlerini üstlenmelerine bağlayan, beşeri sermaye kuramıdır. Onların eşitli konumunun, evdeki yeniden-üretim görevlerinden kaynaklandığı veri kabul edilir. Beşeri sermaye kuramına göre, işgücü piyasasında ücretler çalışanların marjinal verimliliğine göre belirlenir. Marjinal verimliliği arttıran etmenler ise, formel eğitim, iş başında eğitim ve iş tecrübesi gibi niteliklerdir. İşgücü piyasasındaki cinsiyet temelinde iş ayrışmaları ve ücret eşitliikleri, kadın emeğinin verimliliğini ve değerini yükselten niteliklere sahip olmamasından kaynaklanır. Kadınların emek piyasalarına katılımlarındaki temel eşitliği daha düşük eğitim almalarına bağlar. Daha düşük eğitim almalarının sebepleri ise geleneksel baskılar, toplumsal alışkanlıklar ve kadının doğurganlığı olarak sıralanabilir (Karagül, 2001: 48). Bu sebeplerden “kadının doğurganlık özelliği”, başlı başına da kadınların işgücü piyasasında verimliliklerinin erkeklere göre daha düşük olacağı varsayımının temelini oluşturabilir. Kadınların ailelerine ve

çocuklarına birincil önem vermeleri ve doğum nedeniyle işgücü piyasasından uzaklaşmaları verimlilikleri ve beşeri sermayeleri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımda kadınların eviçi rollerinin işe bağlılıklarını azalttığı varsayılır (Ercan ve Özar, 2000: 43). Ayrıca kadınların kendilerini ev kadını olarak görmeleri dolayısıyla ücret farklılıklarını önemsememeleri iş kariyerleri ve iktisadi ve politik kariyerlerini etkiler (Ercan ve Özar, 2000: 44).

İkinci kuram ise ikili ya da katmanlı emek piyasası kuramıdır. Bu kurama göre işgücü piyasasında zaten var olan emek talebini farklılaştırmış ve kadınların ev içindeki yeniden-üretim görevleriyle uyumlaştırılmış bir çalışma biçimi şekillendirmiştir. Kadınların konumu hangi piyasaya uygunsa ona göre belirlenecektir. Yine bu kurama göre işgücü piyasası iki temel katmana ayrılmıştır. Birincil katmanda yer alan işgücü piyasasında yüksek ücretli ve nispeten iyi koşullarda işler söz konusudur. Birincil piyasaların aksine ikincil işgücü piyasasının özellikleri düşük ücretli, yükselme olanaklarından ve sosyal güvenceden yoksun, süreklilik arz etmeyen, küçük işyerlerinde kötü çalışma koşullarındaki işler olmasıdır.

Enformel sektörü de kapsayan ikincil iş piyasalarında kadın istihdamı yüksektir. Kadınların evlilik, çocuk bakımı gibi nedenlerle işe girip çıkma sıklığının yüksek oluşu, birincil sektörlerde ihtiyaç duyulan beceri ve uzmanlığın kadınlarda yetersiz oluşu, birincil sektördeki işlerin toplum tarafından “erkek işi” olarak nitelendirilmesi, kadınların ev içi sorumluluklarına bağlı olarak işe bağlılıkta zayıf olmaları, yüksek iş devrine uyum sağlayamamaları, kesintili çalışmaları gibi nedenler bu kurama göre kadınların birincil piyasaya girişini engellemektedir.

Rekabet koşulları altında ücretler arasında bir farklılık bulunmaması ve benzer işi yapanların benzer ücretler alması ve bir dengenin oluşması klasik iktisadın temel varsayımlarından biridir. Klasik iktisatçı A.Smith'e göre ise, ücretlerin farklılaşmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında cinsiyet ayrımı olmamasına rağmen çalışma koşulları aynı olsa bile kadınlar kimi zaman daha düşük ücret almaktadırlar. Bunun yanı sıra ücret farklılaşmasına neden olarak sıralanmış bu faktörlerden bir çoğu, kadınların doğurganlık özellikleri ve ev içi üretimi üstlenmiş olmaları nedeniyle işgücü piyasasında kadınların aleyhine işleyen bir ücretlendirme mekanizmasını yapılandırmıştır. Örneğin, ücret farklılıkları teorisine göre çalışma ortamının veya işin kabul edilebilirlik düzeyinin ücretleri görece olarak daha düşük hale getirmektedir. Kadınların büyük kısmı da iş seçerken veya işe alınırken daha makul çalışma ortamını, eve ve çocuklara daha kolay rahat zaman ayırabilmek adına ikamet edilen yere yakın işyerlerini, rahat çalışma koşullarını tercih etmektedirler. Bu da onlara çoğunlukla düşük ücret olarak dönmektedir. Bir başka ücret farklılaştırması nedeni olarak beşeri sermaye farklılığı karşımıza çıkmaktadır. Burada da eğitim seviyesi yükseldikçe eğitime yapılan harcamaların da paralel bir şekilde yükseldiği varsayımı altında eğitilmiş çalışana görece daha yüksek ücret ödenmektedir. Erkeklerin kadınlara egemen olmalarını ve emekleri üzerinde denetim kurmalarını sağlayan geleneksel ve toplumsal baskılar nedeniyle, kadınların eğitim almaları birçok yerde engellenmektedir. Dolayısıyla kadınların ortalama eğitim seviyeleri oldukça düşük kalmakta ve buna göre istihdam edilmektedirler. Yapılan işin risk derecesi de bir başka ücret farklılaştırması nedenidir. Yapılan işin riski arttıkça verilen ücretlerin de artacağı varsayılır. Risk içeren ve güç gerektiren işlerde de yine kadın erkek dağılımında erkeklerin baskın çıktığını görürüz. Bunlar dışında kadınlara birincil olarak atfedilen asıl görev ev işleri ve çocuk doğurmak olduğundan kadınlar zamanlarını çok almayacak işler tercih etmek zorunda kalırlar. Dolayısıyla kadınların çalışacağı işler zamanını bu şekilde ikiye bölebileceği esnek zamanlı işler olacaktır. Ancak esnek çalışma saatleriyle

çalışılan işlerde yükselme olanağı, iş güvencesi ve yüksek ücret uygulanmamaktadır (Parasız-Bildirici, 2002: 174-178).

Öte yandan kadınların evde kalıp çocuk doğurmaları ve ev işlerini yapıp eşini bir dahaki çalışma gününe hazırlamalarının bu noktada piyasanın işlemesine önemli katkıları vardır. Emeğini bu şekilde kullanan kadının verimliliği birincil iş piyasalarında göstereceği verimlilikten daha yüksektir. Bundan dolayı kadınlara evdeki görevlerini de aksatmayabileceği esnek çalışma saatleri seçeneği sunulmuştur.

Tarihsel olarak Neo klasik iktisat, iktisadi davranışlar için evrensel bir birey (tüketici, firma) teorisi sunar. Bu teori, piyasa çözümü dışında hiçbir çözümü kabul etmez. Neo klasik dünyada iktisadi anlamda bir istismar olamaz çünkü yapısal olarak her iki tarafın da yararına olmayan hiçbir işlem gerçekleşmez. Buna göre Neo klasik dünyada yapısal bir ayrımcılık da söz konusu değildir. Neo klasik iktisat şunu söyler: Eğer iktisadi anlamda kadın açısından bir eşitsizlik var ise bu durum kadının kendisi tarafından bağımsız ve rasyonel bir şekilde tercih edilmiştir. Neo klasik modelin temelinde tercihler doğrultusunda yapılan rasyonel seçimler varsayımı yatmaktadır ve bu varsayım, tarihsel ve kurumsal hiçbir kısıtı tanımamaktadır. Bu anlamda, Neo klasik iktisat kadının eşitsizliğini haklı çıkartmakta, dahası bu eşitsizliğin yeniden üretimine hizmet etmektedir (Voyvoda, 2005: 4-5).

Özetle bu yaklaşım yukarıdaki açıklamalara da dayanarak kadınların işgücü piyasalarından daha çok ev içi üretimde verimli olabileceklerini dolayısıyla bir aile kurumunda erkeğin dışarıda çalışırken, kadının evde yeniden üretime katkıda bulunmasının rasyonel davranış ilkelerine daha uygun olduğunu gösterir. Dışarıda çalışmayı tercih edecek

kadınlara ise işgücü piyasası çoğunlukla ev içindeki sorumluluklarıyla beraber yürütebilecekleri işleri sunacaktır.

İşgücü piyasalarının toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan nedenlerle aksak çalışmasını dikkate almayan bu yaklaşıma yöneltilebilecek eleştirilerden biri, kadınların eğitim alarak daha nitelikli beşeri sermayeye sahip olmalarıyla iş gücü piyasalarındaki kadının aleyhine olan ayrımcılığın sona ereceğinin düşünülmesidir. Katmanlı işgücü piyasasının yaklaşımına göre ise kadınların birincil işgücü piyasasının dışında bırakılmasının nedeni, doğurganlıklarının yanı sıra kadınların uzmanlık ve beceri isteyen piyasa işlerinden daha çok ev işlerinde daha verimli oldukları görüşüne dayandırılır. Öyleyse rasyonel bir tercih yapılarak kadınlar ev işlerinde uzmanlaşmalıdır. Yaklaşımın aksine kadınlar son derece karmaşık ve ağır bir iş olan ev işleri nedeniyle birçok beceri geliştirirler, ancak bu kadınlara işgücü piyasasında ücret olarak dönecek bir nitelik olarak görülmez. Örneğin, küreselleşme süreçleriyle özellikle mikro elektronik sektöründe ince ve çevik parmaklara sahip kadın emeği yoğun olarak talep edilmekte ve kullanılmaktadır. Ancak bu onların beşeri sermayesini arttırmadığı gibi erkeklerden daha düşük ücret almalarına neden olmuştur.

Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyet kavramlaştırması sadece kaynaklar ve emek üzerindeki bir mücadeleyi değil, aynı zamanda bir dizi çelişkiyi de içerir (Dedeoğlu, 2000: 148). Aileler ya da bireyler ekonomik birim olarak algılanmakta, dolayısıyla kadınların uğradığı toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklı ayrımcılık analizlere dahil edilmemektedir. Toplumsal ilişkiler farklılaştıkça ailelerin değişimi görülmemektedir. Aile üyeleri rasyonel ve sürekli fayda maksimizasyonu peşinde olan birimler olarak kurgulanmakta, dayanışma ilişkileri yok sayılmaktadır. Daha çok bireyciliğin öne geçtiği, batı toplumlarındaki aile ilişkilerine ilişkin olarak kurgulanmış olan modellerin aksine, doğu toplumlarında farklı bir

eğilim söz konusudur. Çoğunlukla doğu toplumlarını içeren çevre ülkelerde küresel üretim süreçlerine geçişle birlikte artan yoksullaşmayla ve kente göçün etkisiyle ailenin dayanışma birimleri olma özellikleri artmaktadır (Karagül, 2001: 52). Tüm bunlar değerlendirildiğinde neo klasik modellerin eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini içeren modern toplum yapısını meşrulaştıran açıklamalara yöneldiğini göstermektedir.

2.2. Marksist Yaklaşım

Marks, Alman İdeolojisi'nde, Engels ise "Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni"nde toplumları belirleyen iki tür ilişkiden söz ederler. Bunlardan biri işle kendi öz yaşamını, diğeri ise üreme yoluyla başkasının yaşamını üreten ilişkilerdir. Bu noktada artık yeniden üretim, bir yandan doğal bir ilişki, öte yandan da toplumsal bir ilişki olmak üzere çifte bir ilişki olarak görünmektedir, (Engels, 1971: 27, Marx ve Engels, 1999:51)

Ev içi üretimde Marksist yaklaşımı ele alırken öncelikle Marx'ın ve Engels'in aile konusundaki görüşlerinden başlamak gerekir (Tura, 1998: 22). Marx ve Engels, burjuva ailesiyle işçi ailesini birbirinden ayırarak ele almışlardır. Burjuva ailesiyle ilgili temel tezleri ailenin temelinde özel mülkiyetin yattığıdır. Marx ve Engels'in aile ile ilgili görüşleri mülkiyete dayalıdır: Engels, aile içindeki erkek baskısının kaynağında, erkeğin varislerinin kendi çocukları olmasını güvence altına almak için kadının bedenini, cinselliğini, giderek tüm kimliğini denetlemesinin yattığını ileri sürer (Engels, 1971: 31-39).

Marksist anlayışa göre, tarihteki egemen faktör, son analizde, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu üretim ikili bir tabiata sahiptir. Bir yandan, yaşama araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan şeylerle bunların gerektirdiği aletlerin üretimi öte

yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belli bir tarihsel dönem ve belli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim yani, bir yandan çalışmanın, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir (Engels, 1971:14).

Burada üretim ve türün üremesi ve idamesi anlamında yeniden üretim, bütün çağlarda toplumsal yapıları belirleyen en temel maddi süreçler olarak ele alınmıştır. Kadınların ezilmesini, farklı üretim ilişkileri çerçevesinde oluşan farklı yeniden üretim süreçlerini, yani farklı aile-hane biçimlerini açıklayabilecek bir teorinin yapı taşlarını bu yeniden üretim kavramının çevresinde aramak gerekmektedir (Acar-Savran, 2004:28).

Marx'ın eserlerinde ise yeniden üretim kavramıyla ilgili iki farklı kullanım yer almaktadır. Bunlardan ilki, kapitalist üretim sürecinde işçi sınıfıyla burjuvazinin, ya da ücretli emekle sermayenin ve bunlar arasındaki ilişkinin yeniden-üretilmesi sürecidir. Bu süreci Marx toplumsal yeniden üretim olarak adlandırır ve çoğunlukla yeniden üretim kavramından bahsettiğinde kastettiği de budur. İkinci olarak ise, insanların yeniden üretiminden yani soyun yenilenmesinden söz eder. Üretim süreci kendini devam ettirebilmek için işçiyi, emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayan mülksüz, kapitalisti de, emek gücü satın alma gereksiniminde olan mülk sahibi olarak konumlandırır. Fakat, kapitalist yeniden üretim sürecinin bütününe Marx ayrıca bölüşüm ve mübadele süreçlerini dahil eder. Ancak ücretli emek-sermaye ilişkisinin yeniden üretim sürecinin analizine faal olan emek gücünün yeniden üretimini yani, işçilerin bireysel tüketim süreçlerini ve ücretleriyle aldıkları malların tüketilebilir hale gelmesi için harcanan emeği dahil etmez. Bunun yanı sıra insanların üretimi yani gelecek kuşakların doğrulması, bakılması ve yetiştirilmesi de yine bu yeniden üretim sürecinin içine dahil edilmemiştir (Marx, 2000: 524-532)

Marx'a göre: işçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden-üretilmesi, sermayenin yeniden-üretilmesinin her zaman için zorunlu bir koşuludur. Ama kapitalist, bunun yerine getirilmesini, emekçinin hayatta kalma ve üreme içgüdüsüne rahatça bırakabilir (Marx, 2000:546)

Emek gücünün yeniden üretiminin sermayenin katkısı ve denetimi dışında sağlanabilmesi, bu gereğin işgünü ve mekanı dışında karşılanıyor olması anlamına gelir. Bu, bir yanıyla da, sermaye ilişkisinin dışında yani metalaşmamış ilişkiler içinde gerçekleşen bir yeniden üretim süreci demektir. Kadınların işçi ailesi içindeki eş ve anne konumları tam da böyle metalaşmamış ilişkilere işaret eder (Briskin, 1980:153).

İşçi ailesi göz önüne alındığında ise şu çıkarımla karşılaşmaktadır: Ailenin temeli özel mülkiyet olduğuna göre ve işçi ailesi özel mülkiyetten yoksun olduğuna göre, işçiler arasında aile her an çözülmeye hazırdır, hatta işçi ailesi temelde bir yokluktur, bir aile olmayıştır (Marx ve Engels, 1993: 129). Bu nedenle proletarya arasında kadınlar ezilmezler, çünkü yeni nesillere aktarılacak özel mülkiyetleri yoktur. Burjuva ailelerinde ise, kadınlar efendilerine hizmet etmek, tekeşli olmak ve aile mülkünü devralıp onu çoğaltmayı sürdürecektir olan varisler üretmek zorundadırlar. (Engels, 1971: 23). Ancak Engels bu noktada zaten devredecek özel mülkiyeti olmayan işçi sınıfının neden özel mülkiyetin miras yoluyla devrine bağlı olarak oluşmuş bir aile biçimini benimsemiş olduğunu sorgulamamıştır (Himmelweit, 1991:209).

Ücretli emeğin ortaya çıkışının tarihsel koşullarından biri de bu yeniden üretim sürecini üstlenecek belli öznelerin varlığı olmasına karşın Marx kapitalizmin üzerine

yükseldiği bu tarihsel koşulları sayarken bu özel koşula hiç değinmemiştir. Bu öznelerin başlıcası olan kadının ev içi emeği Marksist yaklaşıma göre mübadele edilmediğinden, dolayısıyla “değer” biçimine bürünmediğinden, kapitalist sistemde görünmez kılınmıştır. Kullanım değerleri ürettiği için zaman-dışı ve değişmez gibi görünen bu üretim faaliyetini Marx da doğal bir veri olarak alır. Marx, bu özgül sorun söz konusu olduğunda kapitalizmin ufkuna hapsolmuştur ve ev içi üretimini bir analiz konusu sayılmayacak biçimde doğallaştırmıştır (Acar-Savran, 2004:29).

Marx, yeniden üretimin üretime oranla doğaya daha yakın, dolayısıyla toplumsal ve tarihsel analizin temeli olmaya daha az yatkın gibi görüldüğünü söyler. Marx’ın yeniden üretim ve ev emeğini doğallaştırması, zaman zaman onun da kapitalizme özgü tarihsel biçimleri evrenselleştirdiği anlamına gelir. Kapitalizmin tarihsel olarak özgül üretim biçimi olan “genelleşmiş meta üretimi”, devletten, akrabalık ve soy ilişkilerinden özerkleşmiş bir üretim alanını dile getirir. Bu alana, “ekonomi” adı altında, başka tüm toplumsal ilişki ve etkilerden bağımsızlaşmış bir devinim atfedilir ve ideoloji, ekonomiyi bu biçimiyle mutlaklaştırır. Ama kapitalist toplumda, bu özerkleşmiş ve kar amacına yönelik biçimiyle ekonomi gerçekten de insanların tüm faaliyet biçimlerini belirleyen öncelik kazanır (Himmelwelt, 1991:219, Acar-Savran, 2004:32).

Lise Vogel, Marksist yaklaşımdan yardım alarak kadına ev içi emeğin atfedilmesinin nedenlerine dair bazı açıklamalar getirmiştir (Vogel, 1983: 44):

(...) Kuşaklarla çoğalma, en azından asgari düzeyde bir cinsiyet ayrımını gerektirir. Kadının çoğalmada özel bir rolü vardır. Kadın doğrudan üretim yapan işçi olarak da çalışıyor olabilir ama insanın çoğalmasındaki bu farklı rolü, kadının sınıf toplumundaki ezilmişliğinin temel nedenidir.(...) Bu görüş kadının doğurganlık özelliğiyle sınıf toplumunda iş fazlasının kullanımı ilişkisine dayanır. Kadının çocuk doğurması, işçi sınıfındaki bir kadının doğrudan üretime katkısını ve gerekli işe katılımını aksatır. Doğum olayı en azından birkaç ay süreyle emek kapasitesini düşürür.(...)Ama

doğurganlık emek sınıf için bir bakıma gereklidir çünkü emek gücü bu yolla yenilenmektedir. Dolayısıyla egemen sınıf için kısa dönemli gereksinimleriyle uzun dönem gereksinimleri arasında bir çelişki ortaya çıkar.

Ev içi üretiminin endüstrileşmiş kapitalist toplumdaki bu özelliği erkek kadın arasında gergin bir çekişmeye yol açar. Bu özel yaşamlarında olduğu kadar toplumsal ilişkide de bir ölçüye kadar etkilerini gösterir. Ev içi üretiminin bu kesin ayrımı, bir takım güçlü ideolojik yapıların gelişmesine yol açmıştır. Aynı zamanda da, tarihsel olarak izlenen bu olgu kadınla erkeğin birbirinden doğal bir ayrımı şeklini almıştır.(...) Yaşamın bu evrensel bölünmesi: yani bireysel ve toplu yaşam, ev ve toplum yaşamı, aile ve iş, kadın ve erkek gibi ayrımlar kapitalist üretim ilişkilerinin işleyişinden kaynaklanarak ve erkeğin üstünlüğü kavramıyla pekiştirilerek, değiştirilmesi son derece zor ideolojiler yaratmıştır

Vogel burada yine Marx'ın izinden giderek toplumsal cinsiyetin ve buna dayalı iş bölümünün kapitalizmden kaynaklandığını öne sürmüştü ve kadının çalışmadığı ailede, erkeğin ev geçindirme üstünlüğüyle bu ideolojilerin geri dönülmez bir katılıkla kurumlaştığını ileri sürmüştür (Vogel, 1983: 22-28).

Engels de yakın bir şekilde, ücretli emeğin yayılmasının küçük mülk sahibi köylüleri yok etmesine ve erkeklerin yanı sıra kadınlar ve çocukların da ücretli iş gücüne katılmalarına bağlı olarak, evin erkek reisinin gücünün sarsılmış olduğunu, partiyarcal ilişkiler yok ettiğini ileri sürmüştür. Böyle bir durumda kadınların iş gücü içinde yer almaları, kurtuluşlarının anahtarıydı. Kapitalizm, cinsiyet farklarını ortadan kaldıracak ve bütün işçilere eşit muamele edecektir. Kadınlar ekonomik olarak erkeklerden bağımsız olacak ve proletarya devrimini ilerletmede erkeklerle eşit zeminde yer alacaklardır. Devrimden sonra özel mülkiyet ortadan kaldırılınca, kadınlar erkeklerden olduğu kadar sermayeden de kurtulacaklardı. Marksistler, iş gücüne katılmalarının kadınlar ve aileler için zor olduğunun farkındaydılar: bu durumda kadının iki işi oluyordu: ev işi ve ücretli iş. Ancak yine de marksistlerin asıl vurguladığı, kadınların evdeki tabiyetlerinden daha çok, kapitalizmin partiyarcal ilişkileri burjuva ailesi

temelinde şekillendirmesiydi. Sosyalist bir yapıda ise ev işi de kolektifleştirilebilir ve kadınlar çifte yüklerinden kurtulabilirlerdi (Himmelweit, 1991:221).

Marksist yaklaşım, kapitalizmde erkekler ile kadınların yaşadıkları deneyimler arasındaki farklara odaklanmayı başaramamıştır. Bu yaklaşımın politik göndermeleri açıktır. Kadınların kurtuluşu öncelikle, kadınların erkekler gibi ücretli işçi olmalarını, ikinci olarak kapitalizme karşı devrimci savaşında erkeklere katılmalarını gerektirir. Marksist yaklaşıma göre, sermaye ve özel mülkiyet, kadınların kendine özgü ezilmelerinin nedenidir. Ancak burada kadınların tabiyetinin sürekli kalmasında yatan çıkarlar fark edilememiştir. Erkekler ev işi yapmak zorunda olmamak, karılarının ve kızlarının kendilerine hizmet etmesi, işgücü pazarında daha iyi bir yer edinmek gibi avantajlardan yararlanmaktadır (Hartmann, 1981:7).

Üretken faaliyetler dışına taşınıp değişimin ve dinamizmin dünyasını oluşturmaya başladığında, yeniden üretim faaliyetleri de artık ya insan varoluşunun tarihsel olmayan yönleri olarak ya da ekonomideki değişikliklerin yan-ürünleri olarak görülmeye başlanmıştır (Nicholson, 1987:25). Ancak burada odaklanması gereken Marx'ın artık değer üretmek anlamında ev içi üretiminin üretken-olmayan emek olarak görüp görmediğinden çok bu emeği doğallık çerçevesine oturtmuş olmasıdır. Çünkü bu düzeyde bir soyutlama tümüyle tartışmaları cinsiyet körü bir düzleme taşır. Kapitalizmin özgül yapısını ve dinamiklerini kavramak için gerekli olan bu kavramlar, kapitalizm-dışı toplumsal biçimleri görünmez kılacak biçimde genelleştirilmiştir.

Kuşkusuz feminist hareket Marx'ın analizlerine çok şey borçludur. İşçi ailesini toplumsal bir yapı olarak analiz edebilmek ve işçi sınıfı içindeki erkek egemenliğinin yaslandığı maddi temeli açıklayabilmek için marksizmden yararlanmak gereklidir. Bu da

marksizmin kimi yöntemsel önermelerini, tarihsel maddeciliğin iskeletini oluşturan kimi kavramlarını eleştirel bir biçimde genişletme koşuluna bağlıdır. Bu kavramlar yeniden üretim ve emek kavramlarıdır.

2.3 Neo Marksist Yaklaşım

Marx, Engels, Kautsky ve Lenin dahil olmak üzere ilk marksistler, kadınların ikincil bir konumda olduklarını kabul etmişler ancak bu konumu özel mülkiyet kurumuna dayandırmışlardır. Kadınları, işçi sınıfının bir kesimi olarak tanımlayarak, kadınların erkeklerle ilişkisini, işçilerin sermayeyle ilişkisi altında sınıflandırmışlardır. Sermaye ve özel mülkiyetin sona ermesi onlara göre kapitalizmin dayattığı partiyarkal ilişkilerin de sona ermesi demektir. Bu bağlamda kadınların kurtuluşunda öncelikle, kadınların erkekler gibi ücretli işçi olmalarını, ikinci olarak, kapitalizme karşı kadınların erkeklerle birlikte mücadele etmelerini öngörür. Ortodoks marksistler, kapitalizmde erkekler ile kadınların yaşadıkları deneyimler arasındaki farklara odaklanmamışlardır.

Ancak Neo marksist yaklaşımın temelinde, kadınların kapitalizmle ilişkilerinin erkeklerinkinden farklı olduğu yatar. Erkekler ve kadınlar, kapitalizm koşullarında farklı deneyime sahiptirler. Sermaye ve özel mülkiyetin kadınların kadın olarak ezilmelerinin nedeni olmadığını, tek başına bunun sona ermesinin, kadınların ezilmesinin sona ermesiyle sonuçlanmayacağını öne sürer. Bu durumda cinsiyetçilik kapitalizmden önce ortaya çıkmıştır.

Neo marksist yaklaşıma ait modellerde ise, kapitalizmin şekil değiştirmesiyle beraber yani esnek üretim süreçlerine geçişle birlikte enformel sektörlerde çalışmaya başlayan kadınların işgücü piyasalarındaki konumlarına odaklanılmıştır. Bu modellerde ailedeki

geleneksel rol ayrımı devam etmektedir. Burada kadınların özellikle dışarıda çalışması geçicilik özelliği taşımaktadır. Cinsiyetçi ideoloji kadınların daha düşük nitelikli veya kayıt dışı işlerde çalışmalarında etkilidir. Esnek üretim süreçlerinde kadınların üretim sürecine katılımları artmaktadır. Bunun nedeni bir yandan yoksulluğun artışı iken öte yandan kadınların bu sistemde tercih edilmeye başlanması, düzensiz, kurlsız işleri kabul etmek zorunda kalışları ve daha düşük ücretli çalışmayı kabul etmeleridir. Bu şekilde kadınların üretim süreçlerine katılımları tanımlanırken içinde buldukları sosyal çevre, gelenek ve görenekler de göz önünde tutulmalıdır.

Neo marksist yaklaşımı örnekleyen makalelerin en tanınmışlarından biri, Eli Zaretsky'nin *Socialist Revolution*'da yayınlanan dizisidir. Zaretsky feminist analizle uzlaşarak, cinsiyetçiliğin kapitalizmin ürettiği yeni bir fenomen olmadığını söylemekte ancak cinsiyetçiliğin sermaye tarafından şekillendirildiğinin de altını çizmektedir. 1973'te, yani kapitalizmin olgunlaştığı dönemde yayımlanan bu yazı dizisinde Zaretsky kapitalizmin bütün kadınları erkeklerle aynı koşullarda işgücüne katmadığına dikkat çekmiştir. Sermaye özel yaşamla iş yaşamı arasında bir ayrım çizmiştir. O'na göre, cinsiyetçilik, kapitalizmde ücretli işle evde yapılan işin ayrılmasından dolayı daha tehlikeli olmuştur. Kadınların hep daha fazla ezilmelerinin sebebi, ücretli işin dışında bırakılmalarıdır. Kadınların ücretli işgücünden dışlanmalarının sebebi, birincil olarak kapitalizmdir, çünkü kapitalizm hem ev dışında ücretli iş yaratır, hem de kapitalist sistemin ücretli işçilerinin yeniden üretilmesi için kadınların evde çalışmalarını gerektirir. Kadınlar işgücünü yeniden üretirler, işçilere psikolojik besin ve o yabancılaşma denizinde bir mahremiyet adası sağlarlar (Zaretsky, 1973: 66-67).

Zaretsky' e göre, kadınlar evde kullanım değeri, erkeklerse işgücü piyasasında mübadele değeri üretmektedirler. Kadınların evde erkekler için özel olarak çalıştıkları

görünümünü yaratan şey, yalnızca evin işyerinden ayrılması ve kapitalizmle beraber ev işinin özelleştirilmesidir. (Zaretsky, 1973: 67). Ancak kapitalizmin özel ve kamusal yaşamı birbirinden ayırdığı kabul edildiğinde, kapitalizmin ortadan kalkmasıyla bu ayrılığın sona ereceğini, böylelikle kadın ve erkeğin yaşam alanlarının birleşerek iki tarafın da ezilmelerinin sona ereceğini söylemek gerekir.

Buna karşın Christiana Delphy, kadının evde gerçekleştirilen üretimle sömürülmesinin sadece kapitalizmde değil pre-kapitalist ilişkiler içinde var olduğunu söyler. Kadınların sadece ev içi kullanımına yönelik ürünlerin üretiminde değil, piyasaya yönelik ürünlerin üretimlerinde de harcadıkları emeğin, karşılığı ödenmeyen emek kategorisine girdiğini öne sürmüştür. Bu durum atölyeler ve fabrikalardan farklı olarak üretim biriminin aile olduğu tüm sektörlerde, yani büyük ölçüde tarımda geçerlidir. Köylerde nakit para kaynağı olabilecek hayvanların bakımı, onlardan süt ve yumurta elde edilmesi çoğunlukla kadınların üstlendikleri görevlerdir. Tarımsal üretimde de kadının yardımı kesinlikle gereklidir. Ancak buradaki köy ekonomisinde hem kullanım değeri hem de değişim değeri üretmekte olan kadın “aile yardımcısı” statüsündedir, yani emeklerinin karşılığı yine ödenmez. Yine Delphy’e göre, “aile yardımcısı” statüsü aile-içi sömürünün onaylanması anlamına gelmektedir (Delphy, 1992: 74).

Klasik köy ekonomisinde aile, genellikle tükettiği ürünleri kendisi üretmektedir. Bu durum tavukların yetiştirilmesi gibi “üretken” faaliyetlerle, tavukların pişirilmesi gibi yani “üretken olmayan” denilen ev içi faaliyetleri arasında hiçbir doğal fark bulunmadığını göstermektedir (Delphy, 1992: 77).

Yukarıda değinildiği gibi, aile-içi tüketimi hedefleyen ve üretken diye nitelendirilen faaliyetlerle, yine aile-içi tüketimi hedeflemekle birlikte üretken-olmayan diye nitelendirilen

faaliyetler (ev içi faaliyetleri) arasında bir kopukluk değil de süreklilik vardır. Aynı şekilde kadınlar tarafından karşılıksız olarak sunulan hizmetlerle ticarileşmiş hizmetler arasında da bir süreklilik söz konusudur (Delphy, 1992, 79).

İster pre-kapitalist ilişkiler içinde olsun ister günümüz çağdaş kapitalizmde olsun Neo Marksist yaklaşım kadınların nihayetinde erkekler için değil, sermaye için emek harcadığını savunur. Bu bakış açısıyla kendinden önceki ortodoks marksistlerle uzlaşmaktadır. Onlara göre kadınlar evde çalışıyor olsa bile, kendilerinin de işçi sınıfının bir parçası olduklarını fark etmelidirler.

Ortodoks marksistler özel mülkiyeti kadınların ezilmesine kapitalist katkı olarak görüyorsa, neo Marksistler de mahremiyeti öyle görürler. Kadınlar, evde işgücü piyasasından soyutlanmış bir biçimde, tek başlarına emek harcadıkları için ezilmektedirler. Engels'in *Ailenin Kökenleri*'nde yaptığı gözlem ve araştırmalar kapitalizm ve patriyarkayı, birbiriyle etkileşim içinde ancak ayrı alanlar olarak göstermektedir. Cinsiyetçiliğin kökeni ve bu sistemlerde meydana gelen değişiklikler, cinsiyete dayalı işbölümünün dışında aranmaktadır. Benzer şekilde Neo Marksist analizde de nihai olarak aynı sonuca varılmaktadır. Kapitalizm ve patriyarka birbiriyle etkileşim içinde olan ayrı alanlar olarak ele alınmalıdır. Fakat devamında ekonomik nedensellik öncelik kazanır ve patriyarka daima üretim ilişkilerinin bir işlevi olarak gelişir ve değişir. Her iki yaklaşıma göre de kapitalizm özel yaşamla kamusal yaşamın birbirinden ayrılmasına neden olduğuna göre, kapitalizmin ortadan kalkması bu ayrılığı sona erdirecek, özel ve kamusal yaşamı yeniden birleştirecek ve hem erkeklerin hem de kadınların ezilmesine bir son verecektir (Hartmann, 2006: 61).

Öte yandan neo marksist çözümler cinsiyetçiliğin kapitalizmden önce ortaya çıktığı argümanını ve ev işinin, sermayenin yeniden üretimi için yaşamsal öneme sahip olduğuna ilişkin marksist feminist yaklaşımın büyük kısmını da kabul eder. Ama çözümlemenin nihai dayanağı, sorunun temeli olarak ayrılık kavramı, bölünme kavramı, kapitalizme atfedilecek bir bölünmedir. Oysa erkeklerle kadınlar arasındaki kendi aralarındaki sömürü ilişkisini büyük oranda yadsır. Odak noktası, kadınların ailenin ve özel alanın kapitalizmle ilişkisi üzerinedir. Bu noktada Delphy sorgulanması gerekenin kapitalizmden ziyade patriyarka olduğunu savunur. Kadınlara ev içi üretim için ücret verilmemesinin nedeni, ev içindeki üretim faaliyetlerinin yalnız kullanım değerleri üretmesi, bu ürünlerin değişim değerleri olarak piyasada dolaşıma girmemesi değildir. O'na göre bu emeğin karşılıksız oluşu faaliyetin ya da üretilen ürünlerin niteliğinden değil, kadınlarla erkekler arasındaki özgül üretim ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Aile, işgücü piyasası, ekonomi ve toplum içindeki sorun basitçe erkeklerle kadınlar arasındaki işbölümü değildir, sorun erkekleri üst, kadınları tabi bir konuma yerleştiren bölünmedir.

Kadınların aile içindeki çalışmalarının, aynı zamanda kapitalizmi açıkça yeniden üretse de gerçekten de erkekler için olduğunun vurgusu neo marksist yaklaşımda pek de açık görünmemektedir. Nihayetinde kapitalizmin ortadan kalkmasıyla kadınların tabi konumlarının da ortadan kalkacağı görüşü burada da kendini hissettirmektedir. Yine de neo marksist çözümlerinin feminist harekete katkısı yadsınmamalıdır. Toplumsal cinsiyet vurgusu ilk defa bu çözümlerde yapılmaya başlanmıştır. Ev işinin sermayenin yeniden üretimi için yaşamsal öneme sahip olduğuna ilişkin marksist feminist argümanı da kabul eder. Ayrıca erkek üstünlüğü ve cinsiyetçilik kavramlarını kullanır. Ancak bu noktada erkeklerle kadınların eşitsizliği üzerine gitmekten çok kadınların eviçi üretimiyle kapitalizm arasındaki bağa dikkat çeker. Böyle bir durumda özel alanla iş gücü alanı arasındaki işbölümünde neden kadınların

evde erkeklerinse işgücü alanında yer aldığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik egemenliğine yani patriyarkaya gönderme yapmadan kadının görünmeyen emeğinin açıklanması yeterince açık görünmemektedir.

2.4. Feminist Yaklaşım

Bu çalışmada feminist iktisat bağlamında kadın sorununun marksist çözümlemesi üç temel biçim altında ele alındı. Bunların hepsi kadınların ezilmesini, üretimle bağlantı içinde gören yaklaşımlardı. Bu çözümler, kadınları işçi sınıfının bir kesimi olarak tanımlayarak, kadınların erkeklerle ilişkisini, işgücünün sermayeyle ilişkisi altında sınıflandırmıştır. Birincisi Marx, Engels, Kautsky ve Lenin'in dahil olduğu, kapitalizmin bütün kadınları ücretli iş gücüne kattığını ve bu sürecin cinsiyete dayalı işbölümünü yok ettiğini düşünen ilk marksistler idi. İkinci olarak, neo marksistler, kadınları kapitalizmde gündelik yaşamın çözümlemesinin içine kattılar. Bu görüşe göre, yaşamlarımızın bütün yönleri kapitalist sistemi yeniden üretmektir ve hepimiz bu sistemin içinde işçiler olarak yer almaktayız (Hartmann,1992: 5-7). Ve üçüncü olarak ele alınacak olan feminist yaklaşımı da marksistler çözümlerine dahil ediyoruz. Çünkü feminist yaklaşım olarak adlandıracağımız okul eleştiriler getirse de marksist çözümlerden oldukça yararlanmıştır. Bu yaklaşımda da ev işi ve ev işinin sermayeyle ilişkisi üzerine odaklanılacak ve ev işinin artık değer ürettiği ve ev işi emekçilerinin doğrudan kapitalistlere çalıştığı öne sürülmüştür.

Feminist kuramcılar, kadınların ev içinde harcadıkları görünmeyen emeği görünür kılmaya çalışırken, kadınların erkeklerden farkına daha çok, kendi aralarındaki farklılıklara ise daha az dikkat çekmişlerdir (Bora, 2005:63). Kadınların ev içi üretiminin kilit önemini

vurgulayarak kadınların toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenini de bu deneyimde görmüşlerdir.

Feminist yaklaşımın kuramcılarında olan Lamphere ve Rosaldo, cinsiyet eşitsizliğinin temelinde, kamusal alan-özel alan ayrımının yattığını ileri sürmüşlerdir. Özel alan ile çoğu toplumlarda esas olarak erkekler için ulaşılabilir olan kamusal bağlar arasındaki zıtlığın sürekli tekrar eden psikolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarından söz ederek, bunu hesaba katan bir kavramsal çerçeve önermişlerdir. Carol Pateman ise, kamusal alan-özel alan ayrılığının modern biçimini analiz etmiş ve kadınların özel alandaki etkinlikleriyle tanımlanıyor oluşlarının onların vatandaşlıklarının da erkeklerden farklı biçimde kurulmasına neden olduğunu söylemiştir. Gilligan ve El-Hibri gibi kimi feminist kuramcılar, kadınlığın evle ve bakımla tanımlanmasının kadınların erkeklerden farklı bir değer bilgisine sahip olmalarına neden olduğunu, dolayısıyla da evin bir kısıtlama mekanı değil, olumlu bir farklılığın kurulduğu yer olarak algılanabileceğini söylemektedir. (Lamphere ve Rosaldo, Carol Pateman, Gilligan ve El-Hibri aktaran, Bora 2005: 51-74)

1980'li yıllara gelindiğinde ise kadınlarla erkekler arasındaki farkları daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak bu yıllarda bile feminist analizde ev içi üretim, hala doğal olarak kadınlara atfediliyor, farklılıkların esasen sınıf, ırk, milliyet gibi sosyolojik ya da politik kimliklerden kaynaklanan farklar olduğu vurgulanıyordu. Ev bir anlamda bütün farklılıklara rağmen, kadınların ortak deneyim alanı gibi algılanmaya devam ediyordu. Ev, görünmeyen emeğin ve aile içi şiddetin alanı olarak tanımlandığında, kadınların kamusal alana çıkması sorunsal tartışma çerçevesini belirledi. Evin kadınlık kültürü ve bakım etiğinin üretildiği yerler olarak algılanması ise, kadınlara özgü olduğu düşünülen fedakarlık,

diğerkamlık gibi niteliklerin yüceltilerek tersinden bir tür cinsiyetçiliğe varılmasına neden olmuştur (Bora, 2005: 64).

Ev ve ev işlerini farklı bir perspektifle ele alan bir feminist kuramcı Iris Marion Young olmuştur. Young kendinden öncekileri eleştirerek, ev işlerinin sadece şimdiki zamanın sürdürülmesi ve tekrardan ibaret olmadığını söylemiştir. Farklılığı kavramak için ise yuva fikrini öne sürmüştür. O'na göre, yuva, özneliğin ve tarihselliğin hem yaratıcı/yıkıcı aşkınlık hem de sürekliliğin tarih dışı tekrarından farklı, özgül bir kipini ortaya koyar. Bu nedenle, ev işlerini bir bütün olarak görmek yerine, bunların farklılıklarını, anlamlarını, kimin tarafından ve ne amaçla yerine getirdiklerini dikkate almamız gerektiğini söyler. Bu noktada kendinden önceki kuramcılardan ayrılır (Young, 1997:149).

Buraya kadar yukarıdaki örneklerden de görülebildiği üzere feminist yaklaşımda kuramcılar ev içi üretimi açıklarken kendinden önceki yaklaşımlardan farklı olarak üretim/yeniden üretim ikiliğinden çok, özel alan/kamusal alan ikiliğini benimsemişlerdir. Çünkü bu ikiliğin ev içi emeği doğallaştırmaya ve evrenselleştirmeye çok elverişli olduğunu düşünürler. Feminist yaklaşım, marksizmin çeşitli kavramlarının feminist bir analizin önünü tıkadığı yönünde marksizmi eleştirirken öte yandan da teorinin sınırlarının aşılmasında yine de tarihsel maddeci yöneme başvurmak gerektiğini söylemektedir. Onlara göre yeniden üretim kavramının analize dahil edilmesi sorunları çözmektedir, çünkü Marx kapitalizme özgü emek ve üretim biçimlerini evrenselleştirmiş ya da tersinden, üretim kavramını kapitalizmdeki özgül biçimine indirgemektedir (Benhabib ve Cornell, 1987: 37).

Dönemsel olarak bakıldığında son otuz yıldır marksist kavramlarla feminist analiz yapmak, diğer toplum bilimlerde, politikada ve iktisatta da olduğu gibi prestijini yitirmiştir.

maddeci/marksist bir yaklaşımın mümkün kıldığı ve öngördüğü, nesnel süreçlerin analizine dayalı teorilerden öznelliğe doğru bir ağırlık kaymasına bütün toplum bilimlerinde tanık olmak mümkün. Aynı şekilde, bütünlüklü, sistematik yaklaşımlar karşısında tikellikten yana bir tercihin egemen hale geldiği açık. Bu akımdan feminizmde payını alarak kendi yolunda devam etmiş, ancak ikili teorilerden ve maddecilikten yine de vazgeçmemiştir (Acar-Savran, 2001: 38).

Oysa Marx'ın eleştirilen bu sınırlarını aşmak bunun yanında da üretim ve emek süreçlerinin belirleyiciliğini yok saymamak gerekir. Ancak feminist yaklaşımda bu kavramlar yaygın bir biçimde yaklaşımın dışına itilmiştir. Böyle olunca da temel sorun, ev işlerinin bakım ve yetiştirme pratiklerinin kendilerini nasıl dönüştürebileceğinden daha çok bu pratiklerin çevresinde oluşan paylaşımcılık, dayanışmacılık, vericilik gibi değerlerin kamusal alana nasıl taşınabileceğine kaymıştır (Acar-Savran, 2001: 169).

Feminist yaklaşımın içinde gerek maddecilik terimine başvuran kuramcılar olsun, gerek öznelcilik ve tikelcilik eğilimlerine sahip olan kuramcılar olsun bunlar bir yandan da kendilerini sistematik ve bütünlüklü bir patriyarka analizinden ayırmaya çalıştığını öne sürmüşlerdir. Evrenselleştirmeden imtina ederek, anlamlandırmanın kısmi ve yerel olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Hennessy / Ingraham, 1997: 53).

Acar-Savran bu noktada: erkek egemenliğinin, sistematik ve nesnel bir toplumsal ilişkiler ağı olduğunu ve yaygınlığının, toplumsal ilişkilerin tamamını kapsayacak boyutta olduğunu söyleyerek bu nesnel bütünlüğün düşünsel kuruluşunu mümkün kılacak bir feminizmin ancak maddeci bir yaklaşım olabileceğini öne sürmüştür (Acar-Savran, 2004: 40).

Bu sistematiki kavramak ve kadınlarnın emeğine, bedenine, kimliğine el konuluşunun iç bağlantılarını kurmak için, emek ve üretim düzlemine özgü nesnel toplumsal ilişkilerden yola çıkmak gerekir. Erkek egemenliğinin ve cinsiyetçiliğın bu sistematik ve nesnel niteliğini ifade etmek için 1970'lerin feminizmde patriyarka kavramına başvuruluyordu. Ancak feminist yaklaşım içinde bu kavrama kapitalizm öncesi toplumsal ilişki biçimini ifade ettiği için itiraz edenler de olmuştur. Ancak kavram, kapitalizmden tümüyle soyutlanarak analiz edilemeyecek, ama kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmamış emek ve üretim süreçlerine dayalı, kendi sistematik eğilimleri ve dinamikleri olan, tarihsel olarak kapitalizm tarafından devralınmış, dönüştürülmüş ve onun maddi temeliyle eklemelenmiş bir patriyarka olarak düşünüldüğünde vazgeçilmezdir (Acar-Savran, 2001: 40).

Patriyarka kavramı, erkek egemenliğinin kapitalizm-öncesi biçimiyle kapitalist toplumlarda kadınlarnın evde harcadıkları karşılıksız emek arasındaki bağlantıyı ve sürekliliği ortaya koymayı mümkün kılar. Bu kavramdan hareketle feminist yaklaşımın ele aldığı ev içi üretim iki sistemli teoriler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu teoriler, feminist yaklaşımın ev içi üretimine yaklaşımı açısından oldukça önemlidir. Bu tartışmada aile bir tüketim birimi olmanın ötesinde bir üretim ortamı olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra kadınlarnın ev içinde kalmasını meşrulaştıran "ev kadınlığı"nın yüceltmesinin yerini ev emekçiliği çıplak gerçeğine bırakmasının önü açılmıştır.

İki sistemli teorilerde, kadınlarnın ev içi üretim ile kapitalizm arasındaki ilişkinin yanı sıra, ev içi üretim toplumsal cinsiyet bağlamında da ele alınmaktadır. Buna göre patriyarka ile kapitalizm birbirinden beslenmektedir. Kadınlarnın ev içi üretimi hem kapitalizme hem de patriyarkaya yarar sağlamaktadır. İki sistemli teoriye başvuran çoğu kuramcı üretim ve yeniden üretim kavramlarına birlikte başvurulmaktadır.

Feminist kuramcılardan Martha Gimenez, farklı dönemlerde ve farklı sınıflarda patriyarkanın somut biçimlerini açıklamaya çalışmış ve her dönem ve sınıfı yeniden üretim bağlamında ele almaya çalışmıştır. O'na göre: cinsel eşitsizliğin maddi temeli, sınıf ilişkileri ya da üretim ilişkileri ile tarihsel olarak özgül bir üretim tarzında geçerli olan fiziksel ve toplumsal yeniden üretim ilişkilerinin eklemlesinde aranmalıdır (Gimenez, 1978: 75).

Bu ve benzeri yaklaşımın örneklerini 70'li yılların ortasından günümüze kadar çoğaltmak mümkündür. Ancak genel olarak bu kuramcıların teoriyi soyut bir bağlamda ele aldığını söylemek yerinde olacaktır. Tartışmayı bu yapısal düzeyden daha soyut bir düzeye taşıyan kişi ise Heidi Hartmann olmuştur. Hartmann diğerlerinden farklı olarak, kapitalizmle patriyarkanın birbirini pekiştiren dinamiklerinin yanı sıra birbiriyle çelişen dinamiklerine de çalışmalarında yer vermiştir (Hartmann, 2006: 14).

Hartmann'a göre, patriyarka iktidarın maddi temeli, gerek üretim gerekse yeniden üretim ve cinsellik alanında, kadınların emek güçleri üzerindeki erkek denetimidir. Patriyarkanın özgül bir biçimi olan tekeşli geleneksel evlilik çerçevesinde erkekler bu denetimi, kadınları geçimlerini sağlamalarına imkan verecek işlerden dışlayarak ve cinselliklerini kısıtlayarak kurarlar. Geleneksel aile modelinin kadın üzerine getirdiği denetleme ve kısıtlama biçimleri, iki ayrı sistemin tarihsel olarak eklemlesini bizlere gösterir. O'na göre, tarih içersinde iki sistemin baskıcı olmayan, eşitlikçi sentezlerini görmek mümkün olmuştur. Günümüzde patriyarkal kapitalizm, bu sistemlerin toplumsal bütünüdür ve bunların her ikisi de nihayetinde üretim sistemleridir: birinde giysi, yiyecek, konut üretilirken diğerinde ise toplumsal varlıklar olan insanlar üretilir (Hartmann, 2006, 16)

Kapitalizmin patriyarkadan beslenmesi her iki sistem açısından mantıksal bir gereklilik değildir. Bu eklemleme tarihsel bir olgudur. Patriyarka ile kapitalizm birbirini besleyebilir de çelişebilir de. Nitekim, kapitalizmin kadınları ücretli işgücü piyasasına çekme eğilimi ile patriyarkanın kadınların ev içi üretimine duyduğu gereksinim çelişik dinamikler oluşturur ve bazen biri diğerinde baskın hale gelebilir (Hartmann, 2006: 23-24).

Öte yandan, kadınların karşılıksız ev içi üretiminden hem kapitalizm yarar sağlar hem de bütün erkekler; erkekler evde karşılıksız hizmet alırlar, çocuklarının bakımı yapılır ve bu sayede de işgücü piyasasında kadınlar karşısında ayrıcalıklı bir konuma sahip olurlar. Kapitalizmin kadınların ev içi üretiminden ve işçilerin özel birimler halinde yaşamalarından sağladığı yararlar arasında ise, kadınların ev içi üretim sorumluluklarına bağlı olarak ucuz işgücü ordusunu oluşturmaları, emek gücünün istikrarlı ve sağlıklı bir biçimde yeniden üretilmesi ve bu tür aile örgütlenmesinin tüketimi arttırması sayılabilir (Hartmann, 2006: 26).

Hartmann, patriyarkal kapitalizmde kadınların üretim ve yeniden üretim alanlarındaki konumlarını birbiriyle bağlantılı olarak açıklar. O'na göre, kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumlarını, karşılıksız ev içi üretimini göz önünde bulundurmadan kavramak mümkün değildir. Kadınların evliliğe ve dolayısıyla da ev içi üretimine mahkum oluşları ise, bu ikincil konumları göz önüne alınmaksızın açıklanamaz (Hartmann, 2006: 39).

Patriyarkal ilişkiler ve dinamikler hem kapitalizmi biçimlendirmiş, hem de kendileri ona uygun hale gelmişlerdir. Böyle bakıldığında tarihsel olarak oluşmuş bu karmaşık bütün içinde patriyarka kapitalizmle hem çatışır, hem de yer yer birbirini pekiştirir.

İki sistemli teoriler, patriyarkayı başlı başına bir üretim tarzı olarak ele almayarak, Marx'a bağlı kalınmasıyla eleştirilmiştir. Oysa eleştirenlere göre patriyarka ayrı bir sistem olarak ele alınmalıydı. Başka bir eleştiri grubu ise bunun tam karşısında yer alıyordu. Onlara göre cinsiyete dayalı işbölümüne Marx'ın sınıf analizinden daha temel bir rol atfederek, bütünlüklü ve tek bir üretim tarzı kavramının merkezine toplumsal cinsiyetin yerleştirmesinin gerektiğini söylüyordu.

Yukarıda da değinildiği gibi feminist yaklaşım çok geniş bir çerçeveye oturmaktadır. 1960'ların sonunda başlamış ve çok farklı yaklaşımları içinde barındırarak genişlemiş ve gelişmiştir. Gelişmeyle burada kastedilen kendinden önceki yaklaşımlardan toplumsal cinsiyete yaptığı vurguyla kendini ayırmasıdır. Kendi içinde farklı teorileri barındırsa da temel tartışma patriyarka kavramının yapılan analizlerde nerede durması gerektiğiyle ilgili olmuştur. Gerek kamusal alan/özel alan ikiliğinde olsun gerek üretim/yeniden üretim ikiliğinde olsun yapılan analizler kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumlarını ve bakım/ev işlerinin neden kadınlara atfedildiğini anlamaya yönelik olmuştur. Öte yandan teoriler zaman zaman soyut bir düzlemde kalmış zaman zaman durum analizi gerçekleştirilerek somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak kendi içinde çeşitli karşı kutuplar barındırsa da feminist yaklaşım toplumsal cinsiyet, patriyarka gibi kavramları geliştirerek kadınların ev içi üretimini görünür kılmayı amaçlamıştır.

2.5. Ev İçi Üretiminin Değerlendirilmesi

Kapitalist birikim artık değerın büyümesine bağlıdır. Artık emek mutlak bir artık değerde belirlenir ve kullanılır. Marx bu artık değer kavramını somut ve soyut olarak belli bir toplumda belirlenmiş iş saatleri çerçevesinde ele almıştır. On saatlik bir iş gününü ikiye

bölerek beş saatini zorunlu emeğe, diğer beş saatini artık emeğe ayırmıştır. İşgünü saatinin on ikiye çıkarılışı, kapitaliste her işçi için iki saatlik somut artık değer kazandırır. İşgününün gerekli emek saatleri, bundan daha az olarak dört saate inerse, yine kapitalist bir saatlik soyut artık değer kazanır. Her iki süreç, emeğin üretkenliği artırılarak elde edilen görece artık değerle kapitalist birikime yarar. Kapitalizmde artık değer artırılma gereksinimi, ev içi üretimiyle ücretli emek arasında bir çelişkiyi ifade eder (Marx, 2000: 91-94).

Ev içi üretim, işçinin artık-emeğe katkısını azaltıcı bir bileşendir. Dolayısıyla kapitalizmin birikim amacıyla çelişir. İşçi evindeki işleriyle, örneğin odununu kırmaktan yemek pişirmeye kadar uğraşlarıyla hem ücretli emeğin enerjisini sarfetmiş olur hem de, zaman kaybeder. Eğer işçi hazır yemek alır, ısıtma sistemi olan evlerde oturursa, ücretli emek kapasitesini düşürür. Ne var ki, ücretinin kendisi dışında eşinin tüketimini de karşılaması gerekir. Ev içi üretiminin ev içinde harcanması nedeniyle, sermaye birikimi eğilimi, bu ev işlerinin azaltılmasını öngörür. Böylelikle, bir aileden daha çok birey iş gücüne katılmış olur. Aile bireyleri tarafından yapılan ücretli işin toplam miktarı artar ve bu bir tek işçinin emeğinin artırılması ile aynı sonucu verir. Kısacası, ev içi üretiminin azaltılması her iki tür artık değeri de artırır (Vogel, 1990: 155).

Ev içi üretimin azaltılması, bu tür işlerin toplu hizmetlere dönüştürülmesidir. Bu da kapitalist girişimciler için çamaşırhaneden süper marketlere kadar kar amaçlı sektörlerde kayma fırsatı yaratır. Devlet okulları ve kamu kuruluşları da ev işlerini devlet sorumluluğuna dönüştürür, böylelikle emek gücünün çoğalmasının maliyetlerini bağış ve vergilerle yaymış olur (Vogel, 1990: 159).

Toplumun tüm eviçi emek gücünü azaltma eğilimi, zaman içinde, aile yapısını ve iş ile aile ilişkilerinin değişimine yol açar. Bu eğilimin: emek gücünün aile bağlarıyla çoğalması dışındaki göçmen, yabancı işçiler ve diğer koşullar üzerindeki etkileri çok fazla araştırılmamıştır, ama ev içindeki etkileri kesin bilinir (Blumfeld ve Mann, 1980: 267-307).

Ev içi üretimini tümüyle toplu hizmetlere dönüştürülmesi mümkün değildir. Bunun başlıca nedeni ekonomiktir, çünkü çocuk bakımı ve ev işlerinin kurumlaştırılması maliyeti çok yüksektir. Bunlardan çoğu, işçi ailelerin karşılayabileceği fiyatlarla hizmet verebilecek şekilde maliyetlerini düşürememişlerdir. Ayrıca, ev içi üretiminin ortadan kalkmasına karşı politik ve ideolojik engeller de vardır. Çalışan sınıf ailelerinin yaşam biçimine bir müdahale gibi görülmesi, bu engellerin başında gelir. Ayrıca eğitimin, işçi sınıfı militanları tarafından tepkiyle karşılandığı da bir gerçektir, çünkü bu tür bir eğitimin kapitalizmden yana olacağı endişesi doğmuştur. Hatta yaşlılar için bakım evleri bile geleneksel aile değerlerinin yok edilmesi şeklinde yorumlanarak tepkilere yol açmıştır (Vogel, 1990: 161-162). Yine de, ev işlerinin toplu hizmetlere dönüştürülmesindeki adımlar işçi sınıfını bir noktaya kadar memnun etmiştir, çünkü bu hizmetler çalışan sınıfa büyük kolaylıklar getirdiği gibi yaşam düzeylerini de değiştirmiştir. En önemli engel ise biyolojiktir. Ev içi üretim ne denli azaltılırsa azaltılsın, çocuk doğurma olgusu her zaman için kadının yaşamının bir parçası olarak kalacaktır (Firestone, 1970: 206).

Ev içi üretiminin azaltılması, genel bir eğilim olarak kalmış, bütün bunların uygulanması her toplumun kendi tarihsel gelişimine bağlı olarak kısıtlanmıştır. Bu yüzden aile kazançlarının, kadının emek gücüne katılımının, kadının iş ayrımının, çocukların çalıştırılmasının ve koruyucu yasaların analizi gerekir. Ev içi üretim kapitalist düzen için gerçek bir çelişkidir, çünkü hem kapitalizm çarkının ayrılmaz bir tamamlayıcısı hem de

kapitalist amaca, yani birikime, engel bir olgudur. Uzun dönemde kapitalist sınıf emek gücünün çoğalmasını, asgari ev içi üretim ve düşük bir maliyetle çözümlenmeye çalışacaktır. Tabii buna karşılık işçi sınıfı, ya birleşmiş bir bütün olarak ya da bölünmüş güçler halinde, kendi çoğalımı için en iyi koşulları sağlamak savaşını sürdürecektir. Ve bu savaş içinde kuşkusuz, belli bir düzeyde ve türde ev içi üretimine de yer verecektir.

III. BÖLÜM

EV İÇİ ÜRETİM VE KADIN EMEĞİ:

MERSİN ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Kadınların karşılıksız ev içi emeği, kapitalizmin sürekliliğinin sağlanmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Kadınlar ertesi güne işe gidecek eşlerini buna hazırlamak, giyeceklerini ve yiyeceklerini hazırlamak, her gün yeniden evin temizliğini yapmak, alışveriş listesini hazırlamak, faturaların gecikmemesine dikkat etmek, evdeki hasta ve yaşlı bireylerin bakımını üstlenmek ve bunlardan da önemlisi çocuk doğurmak ve bunun bakımını sağlamak gibi sıralanabilecek birçok ev içi sorumluluğa sahiptir. Tüm bu görevler herhangi bir ücret almadan, genellikle sevgi karşılığı yerine getirirler. Kadın ve erkek arasındaki bu görev dağılımı, sorgulanmaya izin verilmeyecek bir biçimde toplumsal ve tarihsel olarak kurgulanmış ve her gün yeniden pekiştirilmiştir. Dolayısıyla sistemin yeniden üretilmesinde bu kadar önemli bir göreve sahip ev-içi üretim tarzı anlayışı, kendi içine kapalı yapısı nedeniyle de ev emeğini tarihsel somutluğu içinde kavranmasını güçleştirmektedir. Bunun bir uzantısı, karşılıksız ev emeğine karşı somut politikalar geliştirmenin yolunun tıkanmasıdır.

1970'lerin başlarında feminist tartışmaların gündemine giren ev içi üretim yapan “kadının görünmeyen emeği” kavramının anlaşılmasında, 30 yılı aşkın süredir tartışılan teorik çerçeveyi örneklerle somutlaştırmak açısından alan araştırmaları önemli bir rol oynamaktadır. Feminist literatüre bağlı olarak yapılan kadın emeği ile ilgili çalışmalar, ev içi üretim ve kadının görünmeyen emeği ile ilgili çalışmalarla kıyaslandığında oldukça azınlıkta kalmıştır. Kadının görünmeyen emeği konusuna daha çok kadın emeği, patriyarka ve toplumsal

cinsiyetin işlendiği kitaplar, makaleler ve tezlerde belli ölçüde değinilmiştir. Bu çalışmalarda da kadın emeğinin ekonomik, sosyal ve kültürel statüdeki konumu ele alınmıştır. Ancak kadınlara yüklenen ev işlerinin kapitalist sistem içinde ve yeniden üretim sürecinde nasıl bir işlevi olduğu sınırlı çalışmada derinlemesine incelenmiştir. Sayıları zamanla artan bu çalışmalar ev kadının tanımlanmasında ve ekonomik rolünün fark edilmesinde önemli rol oynar. Öte yandan ev içi üretimle ilgili çalışmalar, bu çalışmada savunulduğu gibi ev kadınlarının aile ve hane içinde yaptıkları üretim ve yeniden üretimin karşılıksızlığı ve bu karşılıksızlığın boyutlarını ortaya koymada katkılar sunmaktadır. Son zamanlarda ise kadın emeği ve kadının görünmeyen emeği ile ilgili teorik çalışmalara kıyasla ampirik çalışmaların daha çok yapıldığını gözlemliyoruz. Aşağıda kadın emeğini ele alan ve son dönemlerde yapılmış ampirik çalışmalar ele alınmaktadır.

Bu konuyla ilgili yapılan ilk istatistiksel araştırmalardan biri 1990'ların başlarında İskoçya'da yapılmış. Buna göre: kadınların evde harcadıkları emeğin değeri, bu işlerin piyasadaki rayiç ücretleri üzerinden hesaplandığında haftada yaklaşık 349 sterlin, bu miktar, evde bir yaşından küçük bir çocuk olduğunda 457 sterline çıkmaktadır. Bu ücret ise orta düzeyde bir yöneticinin ücretiyle karşılaştırıldığında buna eşit ve ortalama ücretten yüzde 70 fazla olduğu tespit edilmiştir (The Scotsman, 1993).

Birleşmiş Milletler, 2003 yılında kadının ev içinde gerçekleştirdiği üretimin büyüklüğünü göstermek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmadan elde edilen verilerine göre gelişmiş ülkelerde ev kadınları 56 saat, gelişmekte olan ülkelere de 65 saat evde çalışıyor. Türkiye'de ise bu rakam 80 saate çıkıyor. Yine aynı verilere göre bir ev kadını ortalama olarak bir yıl içinde 13.000 tabak, 3000 tencere, 6000 bardak, 18.0000 çatal-kaşık olmak üzere 5 ton bulaşık yıkıyor, 30.000m² yer siliyor, 3200 km yol yürüyor ve 216 tür iş

yapıyorlar. Yine BM'in 2003 kalkınma raporuna göre kadının karşılıksız emeğinin değeri yılda 11 trilyon ABD doları olarak hesaplanmış (UNDP, 2003).

Ayşe Gözde Koyuncu'nun "Enformel Sektörde Kadın Emeği: Evde Çalışma" başlıklı yüksek lisans tezi, evde çalışma kavramını geleneksel üretimde bulunan "ev eksenli çalışanlar" ve modern anlamda evde çalışanlar "evden çalışanlar" şeklinde iki gruba ayırarak inceleyip, ortaya çıkış nedenlerini, çalışma koşullarını, çalışanlar ve işverenler açısından olumlu ve olumsuz taraflarını karşılaştırmalı olarak ele alıyor. Çalışmada, bu bağlamda ev eksenli çalışanlara anket yapılmış. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında evde çalışma şeklinin, ortaya çıkış nedenlerinin, çalışma koşullarının ve işin çalışanlar ve çevreleri tarafından algılanışının, çalışan kadınların özelliklerine ve kadınların gerçekleştirdiği işin niteliğine göre farklılaştığı sonucuna varılmaktadır (Koyuncu, 2006),.

"Enformelleşmiş istihdam içinde kadın emeği ve ev eksenli çalışma" başlıklı yüksek lisans tezinin içeriğini, kadınların kadın kimliklerinden dolayı üstlendikleri ev içi üretim ilişkileri, ev eksenli üretimin bir kadın çalışma biçimi olarak yaşamlarına girişinin aşamaları ve nedenleri oluşturmaktadır. Ev eksenli çalışmaların neden kadınlar tarafından gerçekleştirildiği sorgulanmış, bu çalışma biçiminin neden ve nasıl örgütlendiği ve giderek yaygınlaştığı ele alınmıştır. Ev eksenli çalışmanın dinamikleri çerçevesinde toplumsal kadın kimliği ile ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır (Turgut, 2006).

"Farklı alt-kültür gruplarında kadın emeğinin konumuna yönelik karşılaştırmalı bir araştırma (Suluova örneği)" başlıklı tez, farklı alt-kültür gruplarının bir arada yaşadığı Amasya'nın Suluova ilçesinde 71 kadınla yapılan bir alan çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışmadan hareketle, kültürel değerlerin kadın emeğinin konumundaki etkisi hakkında

genellemeler yapılmıştır. Bu bağlamda farklı alt-kültür gruplarında yer alan kadınların aile ve çalışma yaşamları bir bütün olarak ele alınmıştır. Kadınların mevcut durumları kadar çalışmaya karşı tutumlarının da karşılaştırmalı olarak incelendiği araştırmada kadınların aile ve çalışma yaşamında etkili olan faktörleri açıklanmaya çalışılmıştır (Ataş, 2003).

Fatime Güneş'in "Kadın Emeği ve Yoksulluk: Türkiye'de Eskişehir Örneği" başlıklı tezi, yoksul kadınların yoksulluğa karşı mücadelede emeklerini üretim ve yeniden üretim süreçlerinde nasıl kullandıklarını ve bu sürecin kadınların yoksullaşması üzerindeki etkilerini Eskişehir'de 120 kadınla gerçekleştirilen bir saha çalışmasına başvurarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda kadın yoksulluğunun maddi temeli, toplumsal yeniden üretim süreçlerinde kullanılan kadın emeğinin çift yönlü değersizleşmesi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bunun yanı sıra, ataerkil, kültürel ve ideolojik yapı ve ilişkiler kadın yoksulluğunun diğer belirleyenleri olarak tanımlanmıştır (Güneş, 2006).

Maria Mies'in "Kapitalist Gelişme ve Geçim Araçları Üretimi: Hindistan'da Kırsal Kesim Kadınları" konulu çalışmasında, kapitalist kalkınmanın yoksul kır kadınlarının yaşam ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma alanı olarak Hindistan'ı seçen Mies, buradaki kalkınma sürecine ilişkin yaptığı tahlilin en önemli sonucun; yaşam ve ekonomi alanlarının kapitalist pazar ekonomisine daha fazla eklemlenmenin kadınların durumunu genel söylemin aksine kötüleştirdiğidir (Mies, 2008).

Bu konudaki alan çalışmalardan bir başkası da Jenny B. White'in "Para ile Akraba" adlı kitabında yer almaktadır. Çalışma, İstanbul'un pek çok bölgesindeki gözlemlere ve iki yıl boyunca İstanbul gecekondualarında ve yoksul işçi mahallelerinde yapılan antropolojik saha çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma özellikle kırsal kesimden İstanbul'a göçmüş ve düşük

gelirli, ancak genellikle zayıf altyapı ve yasal ya da yasal olmayan ev inşası ile betimlenen topluluklarda yaşayan kadın nüfusla ilgilidir. Çalışma, İstanbul'un karmaşık ideolojik mirası ve şehrin büyümesine ilişkin özet bir bilgi sunmaktadır. Bu kültür içinde işçi sınıfı kadın öznesinin kuruluşu ve kadınların, içinde bir kadın olarak çalışmayı öğrendikleri toplumsal yapıyı tanımlamaktadır. Cinsiyet, kimlik ve zorunluluk, küçük çaplı parça başı üretim ayrıntılı bir şekilde bir arada ele alınmıştır. Sonunda, ideolojinin önemine ilişkin bazı kanıtları Marksist küçük ölçekli üretim teorilerine yöneltir. White'ın, kitapta yer verdiği kanıtların, Türkiye'de küçük ölçekli üretimin gerçekte kapitalist bir üretim ve bu üretim süreci içindeki ilişkilerin de akrabalık olarak hafifletilmiş kapitalist üretim ilişkileri olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca White ister evde ister atölyede gerçekleşsin, kadınların yer aldığı üretim ilişkilerinin sömürücü niteliğinin yanında dayanışmacı niteliğine de değinmiştir (White, 2008).

Özetle literatür taramasında görülmüştür ki, kadın emeği ile ilgili çok çeşitli alan araştırması yapılmıştır. Ancak kadınların ev içi üretimlerine yönelik çalışmalar çok az sayıdadır. Bu konuda yapılmış en kapsamlı ampirik araştırma Birleşmiş Milletler'in ev işleriyle ilgili olarak yayınladığı sayısal verileri içeren raporu olmuştur. Bu çalışmada ise, şu ana kadar yapılan teorik çerçevenin ortaya konması ve buna dayanan bir alan araştırması yaparak bundan sonra kadının görünmeyen emeği ile ilgili olarak yapılacak alan araştırmalarına, elde edilecek verilerle katkı sağlayabilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada gerçekleştirilen alan araştırmasının temel amacı da, Mersin'de yaşayan kadınların profilini belirlemek ve içinde buldukları farklı gelir durumlarına göre ev içi üretime ne kadar zaman ayırdıklarını tespit etmektir. Kadınların bir gün içinde ne kadar saatini ev işine ayırdıklarını saptamanın, harcadıkları emeklerinin karşılıksızlığının boyutlarını belirlemede yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylece elde edilecek veriler

ışığında: kadınların ev/hane/aile içinde harcadıkları emeğin boyutlarının, çeşitliliğinin, ağırlığının bir karşılıksız emek ve/ya da el koyma kavramı çerçevesinde teorileştirilerek kapitalist yeniden üretim sürecinde ne kadar katkıda bulunduğu açıklanmasının gerekliliği ortaya konulacaktır.

Araştırma kapsamında örnek bireylerin belirlenmesinden önce araştırmanın hangi mahallelerde uygulanacağı belirlenmiştir. Alan çalışması için kazanılan gelir bağlamında mahalleler 3 düzeye ayrılmıştır: gelir durumu alt düzey olan mahalleler (Çay mahallesi, Çavuşlu mahallesi, Menteş mahallesi), gelir durumu orta düzey olan mahalleler (Akkent mahallesi, Demirtaş mahallesi, Mahmudiye mahallesi), gelir durumu yüksek olan mahalleler (Barbaros mahallesi, Kültür mahallesi, Cumhuriyet mahallesi). Bu kapsamda 9 mahalle tespit edilmiş olup yapılan alan çalışması bu 9 mahallede tesadüfî örneklem ile belirlenen kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma için yüz yüze anket tekniği seçilmiştir.

Araştırmamızda, yaş durumları, gelir grupları ve eğitim seviyelerine göre Mersin ilinde yaşayan ve çalışma yaşının üzerindeki kadınlar farklı gruplara ayrılmıştır. Daha sonra bu gruplarda yer alan kadınların ev emeklerinin boyutları, çeşitliliği ve bu işlere ayırdıkları zaman araştırılmıştır. Her eve giren gelir üzerinden kadınların ev içi üretimlerine ayırdıkları zaman karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırmanın varsayımlarını sınamak için seçilen temel veri toplama aracı, kadınlarla yüz yüze yapılan görüşmelerde uygulanan soru kağıdı olmuştur. Buna ek olarak, araştırma yapılan mahalle ile ilgili elde edilen bilgiler, yapılan gözlemler ve kadınların verdiği bilgi araştırmaya veri teşkil etmiştir.

Araştırmanın sınırları doğrultusunda Mersin İl Seçim Kurulu'ndan Mersin merkezde yer alan tüm mahallelerin listeleri ve seçmen sayıları alınmış; bu bilgiler tüm araştırma boyunca temel örnekleme çerçevesi olarak kullanılmıştır. Saha çalışması öncesinde ana kitleden çekilen bir odak gruba çalışma yapılmıştır. Bu grup 30 kadından oluşmuştur. Grubu oluşturmanın amacı, araştırma kapsamında kullanılacak anket formu için anlaşılabilir ve yeterli düzeyde soru ve seçenek hazırlayabilmektir. Nitekim bu çalışmanın sonucunda elde edilen bilgilerle araştırma kapsamında kullanılacak anket formu hazırlanmış ve akabinde araştırmanın örnekleme süreci başlamıştır.

Örnekleme belirlenirken basit tesadüfi örnekleme tekniği benimsenmiştir. Seçmen kitlesi gibi tabakaların hareketli olduğu durumlarda tabakalı örnekleme tekniğinin hatalı sonuçlar verebileceği düşünülerek basit tesadüfi örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çünkü basit tesadüfi örnekleme, örnekleme iyi alındığında ve yeterli bir örnekleme kitlesine ulaşıldığında tabakalı örnekleme alınmış gibi etkili sonuçlar verebilen bir tekniktir.

Örnekleme tespiti, TÜİK'ten alınan bilgilere dayanılmıştır. Bu verilere göre Mersin merkezde toplam 794.826 kadın yer almaktadır. Mersin merkezde yer alan kayıtlı seçmenlerden seçilecek örnekleme sayısını % 95 güvenilirlik düzeyinde belirlemek üzere büyük ana kitleler için örnekleme belirten tablodan yararlanılmıştır. Tabloya göre Mersin merkezde kayıtlı 794.826 kadın için gerekli görülen kadın sayısı yaklaşık 388 kişi olmalıdır. Ancak güvenilirliği arttırmak açısından sayı 390 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın uygulanmasında yüz yüze görüşme yapılmış ve soruların gerçekçi cevaplanmasının üzerinde ısrarla durulmuştur.

Mersin merkez sınırları içinde kadının görünmeyen emeğini ortaya koyan bir alan araştırması ilk defa bu çalışmada yapılmıştır. Bu bakımından bundan sonra yapılacak benzer

araştırmalara yol gösterebileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda ev içinde kapalı kalan dolayısıyla karşılıksız kalan kadın emeğinin, özel alandan çıkarılıp, tartışılabilinen teorik ve politik bir alana taşınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla araştırma sonucunda elde edilen bulguların ve çalışma sırasında karşılaşılan sorunların aktarılması, sonraki çalışmalara veri olması açısından da önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada kadının ev içindeki görünmeyen emeği odak noktasına alınmıştır. Kavramsallaştırmada kullanılan yeniden üretim, patriyarka ve aile ücreti gibi kapitalizmin toplumsal cinsiyete yönelik belirlemede kullandığı nitelikler araştırmanın sınırlılıkları içindedir. Araştırmada, kadının görünmeyen emeğinin ücretlendirilmesi konusu dışarıda bırakılmıştır. Bu çalışmada kadının ev içi üretiminin ölçümü ve değerlendirilmesi ev içi üretime ayrılan zaman bakımından yapılmıştır. Ücretlendirme yöntemine başvurulmayışının nedeni; bu işlerin belli standartlara göre yapılmıyor oluşu ve bu emeğin piyasada standart bir fiyatının olmayışı yatmaktadır. Öte yandan ev içi üretimde yer alan duygusal emeğin de fiyatlandırılmaması bu yöntemden kaçınılmasına sebep olmuştur.

Tezin ikinci bölümünü oluşturan alan araştırmasının sınırları Mersin merkeze bağlı mahalleler olarak belirlenmiştir. Böyle bir sınırlama yapılmasının nedeni, araştırmanın bizzat yaşanılan yerde yapılacak olmasıdır. Bu sınırlama ile kadınlara ulaşmada yaşanacak sorunları en aza indirmek, araştırmada yapılacak olan anket çalışmasına ayrılacak finansal kaynağın kullanılmasını verimli kılmak amaçlanmaktadır

Alan araştırmasındaki bir başka sınırlama tarımla uğraşan ailelerle yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Tarım sektöründe çalışan kadınların ev işleriyle, tarladaki işlerinin iç içeliği ve evde de tarlada da birçok işin eşle birlikte görülmesi sorulara net bir

cevap alınmasında zorluklara yol açmıştır. Yine aynı katılımcılardan anketimizde yer alan aylık gelirlerle ilgili sorulara net bir cevap alınmasında bazı güçlükler yaşanmıştır. Mevsimlik olarak çalışan ailelerin gelirleri tüm yıla dağıtılarak ankete işlenmiştir.

Öte yandan genel olarak kadınların büyük bir kısmının ankete katılmakta istekli olmaları, bu konuda yardımcı olma çabaları ve bu tür çalışmaların yararına inanmaları anket uygulamasında önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Sonuç olarak, kadının görünmeyen emeği kavramının günümüz toplumbilim ve iktisat kuramları içinde tayin edici bir faktör olarak taşıdığı sınırlılıklar ve bu sınırları aşma çabası ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.3. Anketlerin Değerlendirilmesi

Mersin merkeze bağlı 3 ayrı gelir grubuna ait mahallelerde 390 katılımcıyla gerçekleştirilen anketlerden elde edilen verilerle, öncelikle burada yaşayan kadınların yaş dağılımları, medeni durumları buna bağlı olarak çocuk sahibi olup olmadıkları, eğitim ve çalışma durumları, çalışıyorlarsa ne kadar saat dışarıda çalışarak geçirdikleri, buna göre elde ettikleri gelir ve yaşadıkları haneye giren toplam gelir ve sosyal güvence durumları tespit edilmiştir. Buradaki amaç görüşme yapılan kadınların içinde buldukları konumu ve statüyü tespit etmektir. Böylece elde edilen sonuçların tek tip bir katılımcı profilinden elde edilmediği ortaya konmuş olacaktır.

Anketin ikinci bölümünde yer alan sorularla bu kadınların ev içi üretimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda mutfak işleri, alışveriş, aile bütçesinin idaresi ve faturaların ödenmesini içeren ev işleri, temizlik ve çocuk sahibi olan veya hasta/yaşlı kimsesi olanların bakım işleri ev işi, bakım işi ve temizlik işi olarak kategorileştirilmiş ve bu işlerin kim tarafından gerçekleştirildiği ve bu işlere ayrılan zamanla ilgili sorular sorulmuştur. Bu

sorulara verilen cevaplar ışığında temizlik, ev işi ve bakıma ayrılan zamanın gelir gruplarına göre karşılaştırmalı olarak dağılımları incelenmiştir. Bu araştırma yapılırken SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Değerlendirmede önce frekans tabloları hazırlanmış daha sonra üç farklı gelir grubuna göre ev içi üretime ayrılan zamanda nasıl bir farklılaşma olduğu hipotezlere bağlı kalınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen üç grup arasındaki farklılıklar tablolardan sonra açıklanmıştır.

Bu çalışmada ev içi üretimin ne kadar zaman aldığı ile ilgili yapılan vurguyla, gelir gruplarından bağımsız değerlendirildiğinde evdeki kadının görünmeyen emeğin boyutlarını sergilemek ve bu emeğin görünmezliğini bir tartışma düzlemine taşımak amaçlanmıştır. Gelir düzeylerine göre yapılan karşılaştırmalı değerlendirmenin sonucunda ise düşük gelir gruplarına mensup kadınların ev içi üretime çok daha fazla zaman ayırdığı, gelir grubu yükseldikçe ev içi üretime ayrılan zamanın azaldığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç bize göstermektedir ki; düşük gelir gruplarında kadınların emeklerinin daha yüksek oranda karşılıksız ve daha fazla sömürüye maruz kaldığıdır.

Anketin son bölümünde yer alan, ev işlerinin bir engelden dolayı yetişmediğinde herhangi bir tepkiyle karşılaşılıp karşılaşılmadığı ile ilgili sorunun sorulmasındaki amaç, ev içi üretimin kadınların sorumluluğunda olmasına yön veren toplumsal ve geleneksel baskının şiddetle biraz daha pekiştiriliyor olmasıdır.

3.3.1. Anket Bulguları

3.3.1.1 Demografik Yapıya İlişkin Bulgular

— Yaş Durumu

Tablo 1: Kadınların Yaş Dağılımları

Yaş Grubu	N	%
15-24 Yaş Grubu	43	11,2
25-34 Yaş Grubu	194	49,7
35-44 Yaş Grubu	86	22,2
45 Yaş ve Üstü Grubu	67	16,9
Toplam	390	100

Yapılan anketler Mersin merkeze bağlı üç farklı gelir grubuna ait ilçelerde yaşayan kadınların profili tespit etmeye, bu kadınların ev içi üretimin çeşitliliğini ve boyutlarını ortaya koymaya ve gelir gruplarına göre ev içi üretime ayrılan zamanı karşılaştırmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Anketler yapılırken yüz yüze görüşme imkanı da olduğundan, ankette yer alan soruların yanı sıra görüşmelerden de yararlanarak değerlendirmede bulunulacaktır. Kadınlara demografik özellikleri belirlemek açısından, yaşları, medeni ve eğitim durumları, sahip oldukları çocuk sayısı, gelir durumları ve sosyal güvenceleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Bunların dışındaki soruları ev içi üretimin yapısını anlamaya yönelik olmuştur. Ev içi üretim; ev işi, temizlik ve bakım olarak üç kategori içerisinde değerlendirilecektir.

İlk olarak çalışmamızda dört ana yaş grubu belirlenmiştir. “15-24 yaş grubu”nu genç kadınlar, “25-34 yaş grubu”nu orta yaş kadınlar, “35-44 yaş grubu”nu orta yaş üstü kadınlar ve “45 yaş ve üstü grubu”nu ise ileri yaş kadınlar oluşturmaktadır. Buna göre kadınların 43’ü

(%11,2) “18-25 yaş grubu”nda, 194’ü (%49,7) “26-40 yaş grubu”nda, 86’sı (%22,2) “41 – 60 yaş grubu”nda, 67’si (%16,9) ise “60 yaş ve üstü grubu”nda yer almaktadır. Özellikle 25-34 yaş grupları arası kadınlarda bir yığılma görülmektedir.

Araştırmamızda seçilen yaş grupları belirlenirken kadınlar için 15 ile 58 yaş arası aktif işgücü içersinde olması öngörülmüştür. Bunun dışında ev işlerini yapabilecek düzeyde olmayanlar, yani ne çok küçük ne de çok ileri yaştaki kadınlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

— *Medeni Durum*

Çalışmamızda medeni durumla ilgili kendi içinde iki seçenekten oluşan iki ana grup belirlenmiştir. Bekar ve dullar bir kategoride, evli ve birlikte yaşayanlar diğer kategoride birlikte ele alınmıştır. Burada ayırt edilmek istenen kadının hanesini aile modeli çerçevesinde bir erkekle paylaşıp paylaşmadığıdır.

Tablo 2: Kadınların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Bekar/Dul	121	31,1
Evli/BirlikteYaşıyor	269	68,9
Toplam	390	100

Buna göre deneklerin 121’i (%31,1) ya hiç evlenmemiş ya da evlenip boşanmıştır. Deneklerin 269’u (%68,9) ya evli ya da bir erkekle aynı evi paylaşmaktadır. Bu ayırım bize ev işlerinin kadınlara erkek dağılımını ölçmek açısından ön bilgi olarak yardım sağlayacaktır

— *Çocuk Sahibi Olma Durumu*

Çocuk yetiştirme, bakım işi kategorisine girmektedir. Kadınların bu sorumlulukla karşı karşıya olup olmadığını ölçme açısından çocuk sahibi olup olmadığı sorusu kadınlara

yöneltilmiştir. Buna göre kadınların 211'i (%78,4) çocuk sahibi iken 58'inin (%21,6) evli veya birlikte yaşadığı halde çocuk sahibi olmadıkları anlaşılmıştır. Sorular anketin bir önceki sorusunda yer alan medeni durumla ilgili sorunun evli veya birlikte yaşıyor seçeneğini işaretleyen deneklere yöneltilmiş, yüzdeler bu rakam üzerinden alınmıştır. Buna göre çocuk sahibi kadınların ev işlerine ilave olarak çocuk bakımı işinin de eklendiğini söylemek gerekmektedir. Bakım işleri ev işlerinden biraz daha ayrı ve özellikli ele alınmalıdır.

— *Çocuk Sayısı*

Tablo 3: Kadınların Sahip Olduğu Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	N	%
1	65	31
2	71	33,6
3	54	25,5
4 ve üzeri	21	9,9
Toplam	211	100

Çalışmamızda çocuk sayısına göre 4 ana grup belirlenmiştir. Tek çocuk sahibi olanlar, 2 çocuk sahibi olanlar, 3 çocuk sahibi olanlar ve çok çocuklu aile kategorisine girecek 4 ve üzerinde çocuk sahibi olanlar olmak üzere seçenekler belirlenmiştir. Buna göre kadınların 65'i (%31) tek çocuk sahibi iken, 2 çocuk sahibi olanlar 71 kişi (%33,6), 3 çocuk sahibi olanlar 54 (%25,5) ve bunun da üzerinde 4 ve daha fazla çocuk sahibi olanlar 21 kişi (%9,9) olarak tespit edilmiştir. Tek veya iki çocuk sahibi olanlar dengeli, birbirine yakın bir dağılım göstermiştir. 4 veya daha fazla çocuk sahibi olanlar genellikle düşük gelirli mahallelerde yapılan anketlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çocuk sayısı 10'lu rakamlara kadar uzanabilmektedir. Bunun dışında yüksek gelirli mahallelerde gelir sorunu yaşamayan ailelerin tercihi olarak çok çocuk tercih edilmiş bulunmaktadır.

Öte yandan soruları çalışmamızın bir önceki sorusuna bağlı olarak çocuk sahibi olanlara yönelttiğimizden, değerlendirme 211 kadın üzerinden yapılmış yüzdeler de buna göre tespit edilmiştir. Anket sonuçlarında çocuk sahibi olanların %64,6'sı bir veya iki çocuk tercih etmiştir. Ancak burada şu noktaya değinmek gerekmektedir. Günümüzde kadınlara az çocuk karşılığında çok bakım dayatılmaktadır. Tıp, pedagoji, psikoloji, geliştirici faaliyetler ve eğitim piyasası da giderek çocuk üretimini bir sanayi, anneleri de bu sanayinin emekçileri haline getirmiştir.

— Eğitim Durumu

Çalışmamızda eğitim durumuyla ilgili olarak 5 ana grup tespit edilmiştir. Buna göre okuma yazma bilmeyenler, sadece okuma yazma bilip de bir diploma sahibi olmayanlar, ilköğretim mezunları, lise mezunları ve üniversite ve üstü mezunları olarak ayrılmıştır. İlköğretim seçeneğinin içinde eski sisteme göre ilkokul ve ortaokul mezunları birlikte ele alınmıştır. Buna göre kadınların 31'i (%7) okuryazar değilken, 73'ü (%18,7) okuma yazma öğrenecek kadar okula devam edip diploma almadan ilköğretimi yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Katılımcıların 111'i (%28,4) ilköğretim mezunu, 63'ü (%16,1) lise mezunu ve 112'si (%29,8) üniversite mezunu seçeneklerini işaretlemişlerdir. Lise seçeneğini işaretleyen 63 kadının çoğunlukla meslek lisesi mezunu olduğu, anket harici yapılan mülakatlarda anlaşılmıştır. Üniversite seçeneğinin içine yüksekokul, üniversite, yüksek lisans ve doktora seçenekleri de dahil edilmiştir .

Tablo 4: Kadınların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Eğitim Durumu	N	%
Okur-Yazar Değil	31	7
Okur-Yazar	73	18,7
İlköğretim	111	28,4
Lise	63	16,1
Üniversite +	112	29,8
Toplam	390	100

Burada okuma yazma bilmeyenler veya bir diploma sahibi olmayanlarla yapılan yüz yüze görüşmelerde çoğunlukla okula gitmeyi istediği halde ya ekonomik bakımdan ya da aile baskısı nedeniyle engellendiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar arasında üniversite mezunu olanların oranı yüksek çıkmıştır. Mersin ilinin eğitim düzeyi açısından Türkiye sıralamasında 11. sırada yer alması burada tanımlayıcı olabilmesi açısından yer verilmesi gereken bir bilgidir. (MTSO, 2007 : 19).

- *Çalışma Durumu*

Tablo 5: Kadınların Çalışma Durumları

		N	%
Çalışma Durumu	Çalışıyor	80	20,5
	Emekli	71	18,2
	İşsiz	222	56,9
	Emekli, Çalışıyor	17	0,4
Toplam		390	100

Ankette kadınları çalışma durumlarına göre, 4 ana gruba ayırabilecek şekilde seçenekler oluşturuldu. Buna göre kadınların 80'i (%20,5) çalışıyor, 71'i (%18,2) emekli, 222'si (%56,9) işsiz, 17'si (%0,4) emekli olduğu halde çalışmaya devam edenlerden

oluşmaktadır. Özellikle işsiz kadınlarda bir yığılma görülmektedir. Bunların küçük bir kısmı friksiyonel işsizlik yaşarken çok büyük bir kısmı herhangi bir iş aramamaktadır. Kendini ev hanımı olarak niteleyenlerin hepsi evlidir ve evin geçimi de kocanın geliri üzerinden sağlanmaktadır. Çalışanların yine bir kısmı da yine çiftçilikle uğraşan ailelerdir ve işler mevsimlik olup, tarlada eşe yardım olarak yapılmaktadır.

— *Kadınların Elde Ettikleri Gelir Düzeyi*

Çalışmamızın kadınların kendilerinin dışarıda çalışarak kazandıkları gelir miktarıyla ilgili sorular, bir işte çalışan, emekli olduğu halde çalışmaya devam eden, emeklilik geliri olan veya evde bir takım işler yapıp gelir elde eden(çocuk bakmak, çeşitli süs eşyaları yapmak, kozmetik ürünler satmak gibi) kadınlara yöneltilmiştir. Dolayısıyla değerlendirme 197 kişi üzerinden yapılmıştır.

Tablo 6: Kadınların Elde Ettikleri Gelir Durumları

Elde Edilen Gelir	N	%
500 YTL ve altı	58	29,4
501 – 1000	79	40,1
1001 – 1500	47	23,8
1501 – 2000	11	5,5
2001 ve üzeri	2	1,2
Toplam	197	100

Buna göre sorular 5 ana grupta toplanmış ve tespit edilen rakamlar aylık üzerinden belirlenmiştir. 500 YTL ve altı, çok düşük gelir elde eden grup olarak değerlendirilmiş ve bu gruba 58 kadın (%29,4) dahil olmuştur. Düşük gelirli grup 501-1000 YTL arası olarak belirlenmiş ve bu gruba 79 kadın dahil olmuştur (%40,1). 1001-1500 YTL arası orta gelir elde eden grup ise 47 kadından (%23,8) oluşmaktadır. Aylık 1501-2000 YTL gelir elde eden grup,

yüksek gelir elde eden grup olarak değerlendirilmiş ve bu gruba 11 kadın (%5,5) dahil olmuştur. Çok yüksek gelir elde eden yani aylık kazancı 2001 YTL ve üzeri olan grup 2 kadından (%1,2) oluşmaktadır. Buna göre yüksek ve çok yüksek gelir elde eden grup oldukça azınlıkta kalmaktadır. En yüksek katılım düşük gelirli grupta gözlemlenmektedir.

— *Eve Giren Toplam Gelir*

Tablo 7: Kadınların Evlerine Giren Toplam Gelir

Eve Giren Gelir	N	%
500 YTL ve altı	109	27,9
501 – 1000	121	31
1001 – 1500	77	19,7
1501 – 2000	31	7
2001 ve üzeri	52	14,4
Toplam	390	100

Çalışmanın eve giren toplam gelire ilgili sorusunda, bir gelir elde eden kadınların kendi gelirleri dışında da eşlerinden veya evin bir başka üyesi tarafından kazanılan gelirin de belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Sorular burada da çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olarak 5 ana grupta toplanmıştır. Buna göre kadınların evine giren toplam gelir 500 ve altı olanlar 109 kişi (%27,9), 501 – 1000 YTL arası olanlar 121 kişi (%31), 1001-1500 YTL arası gelir giren evlerdeki kadınlar 77 kişi (%19,7), 1501-2000 YTL arası gelir grubuna dahil olduğunu söyleyenler 31 kişi (%7), 2001 YTL ve üzeri gelir elde eden grup ise 52 kişi (%14,4) olarak tespit edilmiştir. Dağılım, en yüksek olarak düşük gelir grubu, en düşük olarak da çok yüksek gelir grubu biçiminde ayrılrsa da genel olarak dengeli olduğu söylenebilir.

Çalışmanın yüz yüze yapılan görüşmelerinden yola çıkarak çok nadiren de olsa kadın çalışırken eşi işsiz olarak evde oturan ailelere de rastlandığını söyleyebiliriz. Ancak yapılan yüz yüze görüşmelerin sonucunda kadınların daha çok istihdam edilmesinin kendi başına karı koca arasındaki işbölümünü değiştirmede, geleneksel rollerin devam ettiği gözlemlenmektedir. Kadının ücretli bir işte çalışmasının ev içindeki işbölümünü etkilemesi için evin geçimini onun sağlıyor olması gerekir. Ama daha da önemlisi erkeğin işsiz olmasıdır. Çünkü erkeğin işsiz kaldığı evlerde, roller tersine dönmese de, yani kadın işten döndüğünde (ailesini geçindiren erkekten farklı olarak) ev işlerinin önemli bir bölümünü üstlenmeye devam etse de, geleneksel işbölümünden iş paylaşımına doğru bir gelişme gözlenir. Yine de, ev işleri ve çocuk bakımının çekirdek bölümü kadının omzundadır. Yani kadın bu durumda da, erkeğin ücretli bir işte çalışırken üstlendiği ev işlerinden çok daha önemli bir bölümünü üstlenir (Acar-Savran, 2004: 22).

Necla Arat “Türk Toplumunun Değerleri” araştırmasında, geleneksel ideolojinin belirlediği kadın erkek modellerine rağmen evin gelinine hem kadın hem de erkek tarafından katkıda bulunması gerektiğini savunanların oranının oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya göre, evin gelirinin tek başına “aile reisi” tarafından sağlanmasının olanaksız olduğunu kabul eden görüşle, kadının çalışmaması gerektiği görüşünün bir arada bulunması, geleneksellikten geleneksel olmayana doğru bir eğilimin varlığını göstermektedir (Arat, 1994: 45). Böylece kadın hem üretim sürecinde hem de yeniden üretim sürecinde aktif rol oynayan işgücü olarak yerini almaktadır. Ancak, evin gelirinin hem kadın hem de erkek tarafından sağlanması görüşü, kadının kamusal yaşam içerisinde yer almasını sağlasa da, kadının geleneksel rollerinin dışına çıkması görüşünü beraberinde getirmemiştir. Kadından beklenen çalışma yaşamında yer alsın bile “ev kadını” ve annelik rollerini yerine getirmesidir (Akalin, 2002: 36).

Tablo 8: Kadınların Dışarıda Çalışarak Geçirdikleri Saat

Çalışarak Dışarıda Geçirilen Saat	N	%
0-3	11	5,5
3-5	40	20,3
5-8	69	35,2
8 ve yukarısı	77	39
Toplam	197	100

Çalışmamızın dışarıda çalışarak geçirdikleri zamanla ilgili sorusu 4 grupta toplanmıştır. Sadece bir işte çalışanları kapsayan 197 kadın üzerinden yapılan anketin değerlendirmesi de bu sayıya göre yapılmıştır. Buna göre dışarıda 0-3 saat arası çalışarak geçirenler 11 kişidir (%5,5). 3-5 saat arası dışarıda çalışanların sayısı 40 (% 20,3), 5-8 saatleri arası çalışanların sayısı 69 (% 35,2) ve 8 saatten daha fazla çalışanların sayısı ise 77 (%39) olarak tespit edilmiştir. Burada yığılma, 8 saat veya daha yukarısını dışarıda çalışarak geçirenlerde olmuştur. 0-3 saat arası dışarıda çalıştığını söyleyenlerin genellikle, evlere temizliğe giderek, çocuk bakarak veya kozmetik ürün satıcısı olarak bir kurumdan bağımsız çalıştıklarını görüşmeler sonucu elde ettiğimiz bilgilere dayanarak söyleyebiliriz. 5 ile 8 saat arası çalıştığını söyleyenlerin büyük bir kısmını da memurlar oluşturmaktadır. 8 saatten daha fazla çalışanların da genellikle özel sektörde çalıştığı gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda kadınlara yöneltilen bir başka soru ise, kadınların sosyal güvence durumları ile ilgili olmuştur. Sorunun seçenekleri 8 şıktan oluşturularak kapsamlı tutulmuştur. Çünkü herhangi bir sosyal güvenceye sahip olup olmadığı veya nasıl bir sosyal güvenceye

sahip olduğu kadın profilinin bağımlılık derecesini belirlemede önemlidir. Verilen cevapların dağılımı şu şekildedir: 390 kadından 46'sı (% 11,7) herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir, bu cevapların hepsi çok düşük gelirli mahallelerde yapılan anketlerin sonucunda alınmıştır. Kadınların 61'i (%15,6) sigortalı olarak bir işte çalışmaktadırlar.

Tablo 9: Kadınların Sosyal Güvence Durumlarına Göre Dağılımı

Sosyal Güvence Durumu	N	%
Yok	46	11,7
Sigortalı Çalışıyorum	61	15,6
Eşime Bağlıyım	103	26,4
Aileme Bağlıyım	9	2,3
Yeşil Kart	86	22,5
Emekli	88	22,1
Özel Emekli	-	
Diğer	-	
Toplam	390	100

Yukarıdaki çalışmayla ilgili sorularla ilişkilendirdiğinizde, 80 çalışandan yalnızca 61'nin sigortalı olduğunu tespit edebiliyoruz. Bunun 19'u bir işte çalıştığı halde sigortalı olmadığı görülmektedir. 80 çalışan üzerinden yüzde olarak değerlendirildiğinde bu rakam %23,7 olarak çıkmaktadır. Soruyu yönelttiğimiz kadınlardan 103'ü (% 26,4) eşine bağlı, 9'u ise (% 2,3) ailesine bağlı olarak sigortadan yararlanmaktadır. Yine bu cevapları evli kadınlar üzerinden değerlendirdiğimizde 269 evli kadından 103'ünün eşine bağlı olarak sigorta sahibi olduğunu gözlemlemekteyiz. Yüzde olarak gösterdiğimizde %38,2'sinin direk olarak eşine bağlı sigortalı olduğunu söyleyebiliriz. Yine sonuçları değerlendirmeye devam ettiğimizde kadınların 86'sının (% 22,5) yeşil kart sahibi olduğunu görüyoruz. Yeşil karttan yararlandığını söyleyenlerin tümü düşük gelirli mahallelerde ikamet etmektedir. Kadınlarımızın 88'i (%

22,1) de emekli olduklarını söylemişlerdir. Emeklilikle ilgili bu cevap çalışma durumuyla ilgili 6. sorumuzun da sağlamasını yapar niteliktedir. Anketimizin bu bölümünün özel emeklilik ve diğer seçeneklerini işaretlenmemiştir.

3.3.1.2 Ev İçi Üretime İlişkin Bulgular

— Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Mutfak İşleri)

Çalışmamızın bu bölümü evde üstlenilen görevleri ayrı ayrı ele almıştır. Bunlardan ilki mutfakta yer alan: yemek yapma ve/veya hazırlama, bulaşık yıkama, mutfağın temizliğini ve düzenini sağlama vb. işlerden oluşmaktadır. Sorumuz mutfakla ilgili bu işleri genel anlamda kimin üstlendiği ile ilgili olarak 6 seçenekten oluşmaktadır. Mutfağa ait işleri kim yapar sorusuna 327 kadın (% 83,4) kendim cevabını vermiştir. Katılımcıların 12'si, (% 3,6) bu işleri eşleriyle birlikte yaptığını söylerken, 20'si (% 5,1) yardımcının yaptığını, 29'su (% 7,4) aile yardımı aldığını belirtmiştir. Diğer seçeneğini işaretleyenlerin sayısı ise 2 (% 0,5) olarak belirlenmiştir. Diğer cevabını işaretleyenler yemeği dışarıda yediklerini veya dışarıdan istediklerini söylemişlerdir.

Ankete katılan 390 kadından 327 tanesinin bir işte çalışıyor olsa da olmasa da (%83.4) mutfak işlerini kendileri tarafından yapıldığını belirtmesi kamusal yaşam içerisinde yer alan kadının da ev hanımı kadar aynı zamanda geleneksel rolünü yerine getirmeye devam ettiğini göstermektedir. Görüşmeler sırasında kadınların eşlerinin, ev işlerinin paylaşılması konusundaki görüşlerinin en azından söylem düzeyinde değiştiğini, ama buna rağmen sorumluluk paylaşılmadığı görüşü yaygın olarak iletilmiştir. Katılımcılardan hiçbiri mutfak işlerini yalnız eşim üstlenir seçeneğini işaretlememiştir.

— Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Alışveriş)

Ev içinde değil dışarıda yapılan ama evle ilgili gerçekleştirilen bir görev olan alışveriş diğerlerine kıyasla eşlerin de yüksek katılımıyla gerçekleşmektedir. Sonuçlara bakıldığında alışverişin yapılmasında yine en yüksek oran kadınlardadır. 390 deneğin 208'i (53,3) alışverişini kendisinin yaptığı, 89'unun (% 22,8) sadece eşinin yaptığını, 82'sinin (% 21,1) eşiyile birlikte ortak yaptıklarını, 7'sinin (%4,9)bu işi de yardımcılarına bıraktıklarını, 11'i (% 2,5) aile yardımı aldıklarını belirtmişlerdir.

Burada erkeğin bu sorumluluğu eşiyile paylaşıyor olması, ev işlerinin paylaşıldığını değil, tam tersine kamusal alanda yer alan bu faaliyette kadının geleneksel rolüne uygun olarak ev içersinde yapılan işlerden direk sorumlu olurken evin dışında gerçekleşecek faaliyetlerde erkeğin paylaşımcı olduğu gözlemlenmekte bu da geleneksel rolün devam ettiğini, ev içi paylaşımda erkeklerin hangi işleri paylaştığını bize göstermektedir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Aile Bütçesinin İdaresi)*

Ev işlerinde üstlenilmesi gereken bir başka görev de aile bütçesinin idaresidir. Aile bütçesinin idaresi: eve giren gelirin ailenin yaşamını idame ettirebileceği şekilde dağıtılmasıdır. Ailenin yaşam biçimi ve standartlarına göre çok çeşitli kalemlerden oluşabilir. En temel kalemler faturaların ödenmesi evin temizlik, yemek, varsa çocukların özel veya okulla ilgili ihtiyaçları, aile bireylerinin özel ihtiyaçları vb. olarak sıralanabilir. Aile bütçesinin idaresi ev ve aile yaşantısının düzenli ve güven içinde devam edebilmesi için kritik önemde bir görevdir. Bu çalışmada da aile bütçesinin idaresinin kimin üstlendiği sorusunu ev işlerinde üstlenilen görevler kapsamında çalışmamıza dahil edildi. Kadınların 154'ü (% 39,4) aile bütçesinin idaresini kendisinin yaptığını söylerken, 130'u (% 33,3) bu görevi eşine bıraktığını, 104'ü (%26,7) ise eşiyile birlikte ortaklaşa yaptıklarını ifade etti. 2 kişi (% 0,5) ise bu konuda aile yardımı aldığını söyledi.

Burada aile bütçesinin idaresinin eşin veya kadının kendisinin yapması konusunda birbirine yakın bir dağılım ortaya çıkmıştır. Birlikte yaptıklarını söyleyenlerin sayısı da bu oranların çok uzağında kalmamıştır. Diğer eve ait temizlik, mutfak vs. işlerle karşılaştırıldığında kadının bütçe idaresine katılımının düşük kaldığını görüyoruz. Bu da bize ev işindeki kadın aleyhindeki hiyerarşik yapının sürdüğünü, karar alma yetkisini belirleyen faaliyetlerde kadını dışlayıcı bir biçimde erkeğin yer alabildiğini veya bu faaliyeti birlikte paylaştıklarını göstermektedir. Yani geleneksel ataerkil yapı ve “kadın rolü” burada da kendini göstermektedir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Faturaların Ödenmesi)*

Çalışmanın bu bölümünde ise, ev işlerinde üstlenilen görevlere faturaların ödenmesi dahil edilmiştir. Burada kastedilen faturaların kimin geliriyle ödendiği değildir. Faturaların kimin geliriyle olursa olsun ödeme işlemini kimin yaptığıdır. Anketler değerlendirildiğinde şu sonuçlar karşımıza çıkıyor; kadınların fatura ödeme işini kendilerinin yaptığını söyleyenler 95 (% 24,4), eşinin yaptığını söyleyenler 142 (% 36,4) kişiden oluşmakta. Ben veya eşim kim uygunsa o öder veya birlikte öderiz diyenlerin sayısı ise 41 (% 10,5) olarak belirlenmiş. Bu soruda diğer cevabını verenlerinde sayısı azımsanmayacak düzeyde 112 (% 28,7) kişi olarak tespit edilmiştir. Bu kişiler çoğunlukla bankalara otomatik ödeme talimatı verenlerden oluşmuştur. Faturaların ödenmesi de ev için gerçekleştirilen ama evin dışında yapılan görevlerden biridir. Bu nedenle anketteki cevaplardan bu işi kadınlardan daha yüksek oranda eşlerin katılımcı olduğu gözlemlenebilir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Temizlik)*

Ev işlerinden önemli bir bölümünü oluşturan temizlik, evde yapılan periyodik temizliğin dışında, evi devamlı temiz ve düzenli olarak muhafaza etmeyi de içerir. Kadınlara

yöneltiğimiz soruların sonunda temizlik işlerinin büyük bölümünü yine kadınların kendilerinin yaptığını gözlemliyoruz. Oranlar verildiğinde şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. 390 kadından 239'unun (% 61,2) temizlik işlerini kendisinin yaptığını belirtmiştir. 2 kişi (% 0,5) temizlik işlerini eşine bıraktığını söylemiştir. Ancak anket sorularını destekleyen mülakatta anlaşılmıştır ki temizlik işini eşlerine bırakan bu kadınların bu işleri yapmasına engel olan rahatsızlıkları mevcuttur. Bu tür bir gerekçe göstermeleri bize, kadınların temizlik işlerini kendileri yapmalarına rağmen yine de kendi sorumluluğu olarak benimsediklerini göstermektedir. Eşimle birlikte yaparım diyenlerin sayısı ise 35 (%8) olarak tespit edilmiştir. Yardımcının yaptığını söyleyenler 81 (% 20,7), aile yardımı aldığını söyleyenler ise 23 kişidir (% 5,8). Diğer seçeneği kimse tarafından işaretlenmemiştir. Temizlik işlerinde de sorumluluk paylaşımının olmadığı, yine büyük ölçüde bu işin de kadınlar tarafından üstlenildiği görülmektedir.

— *Kadınların Evde Üstlendikleri İşler (Çocukların ve ebeveynlerin bakımı)*

Çalışmamızın bu bölümü ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü evde görülen çocukların ve ebeveynlerin bakım işleri diğer ev işlerinden bağımsız olarak ayrıca ele alınır. Nitekim kadınların bakım işlerinde harcadıkları emeğin bir özelliği de, sahip olduğu duygusallık boyutu itibarıyla nicelik olarak ifade edilebilecek bir emek olmamasıdır. Bu yüzden de, ev içinde yapılan bakım işlerinin tüm manevi, duygusal boyutlarıyla emek harcamak olarak kabul edilmesinin yolu, tıpkı temizlik işlerinde olduğu gibi bu emeğin ev içi yani karşılıksız biçimiyle ücretli bakım işlerinde harcanan emek arasındaki sürekliliğin kurulmasından geçer. Toplumsal yeniden üretimin bir parçası olarak tanımlanan “bakım” kavramı bu sürekliliği kurmayı kolaylaştırır. (Brenner, 2002: 2). Böylece, bu emeğin toplumsal gerekliliği ve ne kadar devasa bir iş olduğu ortaya çıkar. Başka bir deyişle, kamusal alanda, ücretli olduğu için emek zamanı olarak bir nicelikle ifade edilen bakım işleri ile hem maddi bir üründe somutlaşmadığı hem de karşılıksız olduğu için emek zamanı olarak ifade edilmemiş ev içi

bakım emeği arasında kurulacak süreklilik, kadınların karşılıksız bakım emeğini görünür hale getirecektir.

Çalışmamız için kritik öneme sahip bakım işinin ev içinde kimin üstlendiği soruları örneklem içersinde bakıma muhtaç çocuğu, hastası veya yaşlısı olan 271 kişiye yöneltilmiştir. Bu 271 kişinin 201'i dört numaralı anket sorumuzda bakıma muhtaç çocuk sahibi olduğunu belirten kişilerden oluşmaktadır. Bunun geri kalan 60'ı evde yaşlı veya hasta durumda olan bir aile bireyine bakma durumunda olan kişilerden oluşmaktadır. Öte yandan 211 çocuk sahibi deneğimizin içinde de az miktarda çocuk dışında yaşlısı veya hastası olan kişiler bulunmaktadır. Buna göre sonuçlar şu şekildedir 271 kadından 203'ü (% 74,9) bakım işini kendisinin üstlendiğini ifade etmişlerdir. Kadınların 9'u (% 3,2) bakım işini eğiyle birlikte yürüttüğünü, 21'i (% 7,7) bunun için bir yardımcı tuttuğunu, 38'i (% 14,2) ailesinin bu konuda yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Rakamlar incelendiğinde özellikle bakım işlerini açık bir farkla kadınların kendisinin gerçekleştirdiğini görüyoruz. Kadınların aileden yardım alma oranı da ikinci en yüksek oran olarak karşımıza çıkıyor. Bu yardım da genellikle çocuk bakımıyla ilgili olarak yine ailenin diğer kadın bireylerinden sağlanmaktadır. Üçüncü en yüksek oran ise yardımcılarına aittir. Bu soruyla ilgili yapılan mülakatlarda kadınların zor durumda kalmaları halinde bir yardımcıya başvurduklarını gözlemliyoruz

Tablo 10 : Ev İçi Üretim: Ev İşleri – Temizlik - Bakım

	EV İŞLERİ								TEMİZLİK		BAKIM	
	MUTFAK İŞİ		ALIŞVERİŞ		BÜTÇE İDARESİ		FATURA ÖDENMESİ		n	%	n	%
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
BEN	327	83.4	208	53.3	154	39.9	95	24.4	239	61.2	203	74.9
EŞİM	-	-	89	22.8	130	33.3	142	36.4	2	0.5	-	-
BEN VE EŞİM	12	3.6	82	21.2	104	26.7	41	10.5	35	8	9	3.2
YARDIMCI	20	5.1	7	0.9	-	-	-	-	81	20.7	21	7.7
AİLE YARDIMI	29	7.4	11	2.5	2	0.5	-	-	23	5.8	38	14.2
DİĞER	2	0.5	-	-	-	-	112	28.7	-	-	-	-
TOPLAM	390	100	390	100	390	100	390	100	390	100	271	100

Ev içi üretime ait sorular değerlendirildiğinde görülmektedir ki, ev işleri çok büyük oranda kadınların sırtındadır. Yapılan ankette yer alan ev içi üretimle ilgili sorular belirli başlıklar altında gruplanmaya çalışılmıştır. Oysa ev işlerine yakından bakıldığında oldukça çeşitli, ayrıntılı, ve bazen iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin kadınlara yöneltilen mutfak işleri yalnızca yemek yapmak ve pişirmekle sınırlı değildir. Birçok kadın ekmek, reçel, turşu, salça vb. gıda maddelerini dışardan satın almak yerine evde kendisi üretmeyi tercih etmektedir. Bakım işleri de aynı şekilde çok çeşitli ve ayrıntılı bir iş olmanın yanı sıra fiziksel emek yanında duygusal emek de isteyen bir iştir. Ailenin yaşamına devam edebilmesi için de bu işlerin yerine getirilmesi gerekir. Dolayısıyla her gün tekrarlanarak yapılan bu işler oldukça ağırdır ve hayati öneme sahiptir.

Çalışmanın teorik bölümünde de ortaya konulduğu üzere bu değerli ve zor işler karşılıksız bir şekilde çok büyük oranda kadının omuzlarındadır. Ev içi üretimin kadınlara atfedilmesinin ekonomik ve toplumsal işlevleri vardır. O yüzden bunun doğal bir düzen olduğunu savunmak kapitalizmi ve patriyarkayı görmezden gelmek olur. Bu sorularla pekiştirilmek istenen de kapitalizmin ve patriyarkanın kendi ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal düzeni nasıl mutlak bir şekilde yönlendirdiğini ortaya koymaktır.

Kadınlar ankette yer alan ev işlerinin büyük bölümünü kendilerinin yaptığını söylemişlerdir. Ev işleriyle ilgili sorularda “tabii ki ben yaparım” diyenlerin sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Bu da bize geleneksel rollerin kadınlar tarafından bile ne kadar içselleştiğini göstermektedir. Kadınlar tarafından da benimsenen bu ataerkil yapı sayesinde, bir yandan erkekler, kadınların üzerinde kurdukları hakimiyetle toplumsal yapıda birincil konuma yerleşirken öte yandan kadınları ikincil olarak konumlayan yapıyla kapitalist sistem, hem işgücü açısından daha kolay sömürebileceği bir sınıfın devamlılığını garanti altına almış olur hem de sermayedarlar, kadınların ev içinde karşılıksız olarak yaptıkları üretimleri sayesinde, sistemin devamlılığı için gerekli olan yeniden üretim maliyetlerinden kurtulmuş olurlar. Başka bir deyişle sermayedarlar işçi ücretlerini bu yeniden üretim masraflarını da kapsayacak şekilde arttırmak zorunda kalmazlar. Oysa kadınların ev içinde yaptıkları çamaşır yıkama, yemek, ütü, temizlik yapma çocuk ve ebeveyn bakımı gibi işler piyasada para karşılığı da yapılmaktadır. Bu da aslında ev işlerinin maddi bir değer taşıdığına ispatıdır. O halde ev içi üretimi yapan kadınlar işgücü piyasasında olduğu gibi ücretlendirilebilir ve sosyal güvenceye kendileri adına sahip olabilirler. Ev içi üretimin ücretlendirilmesi demek, kadının evdeki emeğinin görünür hale gelmesi demektir. Kadınların evdeki emeklerinin görünür hale gelmesi ise bu iki sistemin yani birbirlerini destekleyen kapitalizmin ve patriyarkanın temelden sarsılması anlamına gelir. Bu nedenle bir çok ideolojik aygıtla kadınların görünmeyen emeğinin sürekliliği desteklenmektedir .

— *Ev İşleri Yetiştirmediğinde Bir Tepkiyle Karşılaşıp Karşılaşılmadığı*

Kadınların ev işlerini bir nedenden dolayı yetiştiremediğinde herhangi bir tepkiye karşılaşıp karşılaşmadıklarıyla ilgili soru çalışmamızın son sorusudur. Bu soru kendi çalışmamızın dışında başka açılımlara sahip olsa da biz, araştırmamızın ev içi üretimin kadınların üstlerine almalarıyla ilgili sorumlulukları belirleyen etkenler kapsamında

değerlendiriyoruz. Ev içi üretimin neden kadınlara atfedildiğini araştırmamız boyunca sorgulamaya çalıştık. Bu soru ise kadınların neden bu konumda olduklarını araştırmaktan çok bu konumu pekiştiren dinamikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kadın kendi sorumluluğu olarak ev işlerini bütünüyle benimsediğinden bir tepkiyle karşılaşması halinde bunu kabulleniyor veya verilecek bir tepkiyi kendi içinde meşrulaştırıyor. Bu ise geleneksel modellerin kadın lehine parçalanmasının önünü tıkayan birçok engelden bir tanesi olarak karşımıza çıkıyor.

Tablo 11 : Ev İşleri Yetişmediğinde Olumsuz Tepki

Tepki Görme	N	%
Evet	158	40,5
Hayır	151	38,7
Bazen	81	20,8
Toplam	390	100

Anket sonuçları değerlendirildiğinde ev işleri yetişmediğinde bir tepkiyle karşılaşp karşılaşmadıklarıyla ilgili soruya verilen evet cevabı 390 kişi içinde 158 (% 40,5), bazen cevabı 81 (% 20,8) hayır cevabı ise 151 (% 38,7) adettir. En yüksek verilen cevap evet olmuştur. Ancak verilen cevapların güvenilirliğine temkinli yaklaşılmaktadır. Çünkü çekinen katılımcılar bu soruya net bir cevap verememişlerdir. Öte yandan yetiştiremediğim olmuyor o nedenle herhangi bir tepki de görmüyorum diyenler de hayır cevabı kapsamında değerlendirilmiştir. Temiz ve bakımlı olmak, çocuklarla iyi anlaşmak, yemek yapabilmek ve kadınsı özellikler olarak toplumda kanıksanmıştır. Bu özellikler tam da ev içi üretim için gereklidir. İçinde bulunduğu statü ne olursa olsun bu özellikleri taşımayan kadın eleştirilmektedir. Bu da gözle görülür bir tepki olmasa da kadın üzerinde ev işleri

sorumluluğuyla ilgili bir baskı yaratmaktadır. O nedenle toplum tarafından onaylanan bir kadın olmak adına da kadınlar ev işlerini aksatmadan düzenli bir biçimde yerine getirmekte dolayısıyla her hangi bir tepkiyle karşılaşılacak ortamı yaratmayabilmektedir. Burada sorgulanması gereken şey ev içi üretime uygun özellikleri taşıyan cinsin kadın mı olduğu yoksa kadını eve kapatmak için bu özelliklerin onlara toplumsal ve ekonomik sistem tarafından tarihsel süreç içinde mi atfedildiğidir.

3.3.2 Hipotezlerin Test Edilmesi

Kadınların ev içi üretiminin büyüklüğü ile içinde buldukları gelir grubu arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının araştırılmasına yönelik hipotezler aşağıdaki gibidir.

H_{01} = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_1 = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{02} = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_2 = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{03} = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_3 = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Burada ev işleriyle gelir durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ile ilgili testler uygulanacaktır. Bunun test edilmesindeki amaç, kadınların içinde buldukları gelir grubu düştükçe ev işlerine daha çok zaman ayırmak daha doğrusu bu işlerle büyük oranda kendileri uğraşmak zorunda olduklarından ev içindeki sömürülerinin arttığını gösterebilmektir. Gelir gurubu yükseldikçe kadınların bu işler için yardım alma oranları artmaktadır. Yüksek gelir gurubu içindeki kadınların para karşılığı yaptırdığı işler gelir gurubu düştükçe evdeki kadının kendisi tarafından karşılıksız bir biçimde yapılmaktadır. Öte yandan yüksek gelir gurubunda ev işleri, temizlik ve bakım işleri için yardım alanların tuttukları yardımcılar yine kadındır. Aşağıdaki testler bu gözlemlerin bilimsel olarak tutarlılığını ölçmek için yapılacak hipotezle bu doğrultuda kurulacaktır.

Hipotezlerin test edilmesi için Ki-Kare testi uygulanmıştır. Ki-Kare bağımsızlık testi, iki değişkenin satır-sütun şeklindeki çapraz tablo ile verilen kategorilerine ilişkin gözlenen frekanslar ile beklenen frekanslar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek için kullanılır. Ki-Kare bağımsızlık testi ile iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, değişkenlerin birbirinden bağımsız olup olmadığı ya da bir değişkene ilişkin verilerin diğer değişkenin farklı düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği istatistiksel olarak test edilir (Ural– Kılıç, 2005: 236)

İstatistikte değişkenler, sayısal (nicel) değişkenler ve sayısal olmayan (nitel) değişkenler olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. Günümüzde yapılan birçok araştırmada sayısal olmayan değişkenlerin dikkate alındığı gözlemlenmektedir. Sayısal olmayan değişkenler arasında ilişkinin varlığı ileri sürülerek (H_1 hipotezi), bu hipotezin kabul

edilip edilemeyeceğinin incelenmesinde uygulanan test, Ki-Kare testi'dir (Büyüköztürk, 2003:139). Bu nedenle iki değişken arasında bir ilişkinin varlığı konusunda karar verebilmek için ki-kare bağımsızlık testinin uygulanması gerekir.

Bu açıdan ortaya koyduğumuz hipotezleri test edebilmek için ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır.

H_{01} = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_1 = Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Bu hipotezimizi test edebilmek için kadınların içinde buldukları gelir durumu ile bir gün içinde temizliğe ayırdıkları zaman değişkenlerine ilişkin bir tablo hazırlanmış ve SPSS programı yardımı ile ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler ve test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablo 11, 12 ve 13'deki değerler belirtilen saat gurubunda kaç kadının ev içi üretime katıldığını göstermektedir.

Tablo 12: H_1 . H_{01} Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Temizlik Çapraz tablo)

GELİR DURUMU	TEMİZLİĞE AYRILAN ZAMAN (Günde)			
	0-1 SAAT	2-3 SAAT	3-4 SAAT	Toplam
Düşük Gelir Grubu	42	54	34	130
Orta Gelir Grubu	44	59	21	124
Yüksek Gelir Grubu	40	30	13	83
TOPLAM SAAT	126	286	204	616

**Gelir Durumu ve Temizliğe Ayrılan Zaman Değişkenleri İçin
Ki-Kare Test Sonuçları**

	Değer	sd	P
Pearson Chi-Square	66,980 ^a	4	0,000
Likelihood Ratio	73,462	4	0,000
Linear-by-Linear Association	41,503	1	0,000
N of Valid Cases	337		

a. Hücreler içinde beklenen değerlerin hiçbiri (0%), 5'in altında değildir. En küçük beklenen değer 8,62'dir.

“Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır” hipotezine ilişkin χ^2 analizinde, χ^2 değeri 66,980'dir. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (sd = 4) ve $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde kritik χ^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan χ^2 değeri ki-kare tablosundaki değerden ($\chi^2_t = 9,487$) büyük çıktığı için kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna varılmış ve **H₁** hipotezi kabul edilmiştir.

H₀₂ = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H₂ = Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H₂ hipotezinin test edilebilmesi için Kadınların gelir durumları ile evde bakıma ayırdıkları zaman değişkenlerine ilişkin ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Bu testin uygulanması sırasında bakıma muhtaç çocuk, hasta veya yaşlı olmayan haneler analiz dışı

tutulmuştur. Test sonuçlarına ilişkin bulgular aşağıdaki çizelgede yer almaktadır. Değişkenlere ilişkin veriler ve test sonuçları aşağıdaki çizelgede verilmiştir

Tablo 13: H₂ - H₀₂ Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Bakım Çapraz tablo)

GELİR DURUMU	BAKIMA AYRILAN ZAMAN (Günde)				TOPLAM
	0-1 SAAT	2-3 SAAT	3-4 SAAT	4 ve üstü	
Düşük Gelir Grubu	6	12	34	49	101
Orta	16	22	38	26	102
Yüksek Gelir Grubu	11	30	16	10	57
TOPLAM SAAT	33	128	264	349	774

Gelir Durumu ve Temizliğe Ayrılan Zaman Değişkenleri İçin Ki-Kare Test Sonuçları

	Değer	sd	P
Pearson Chi-Square	54,351 ^a	6	0,000
Likelihood Ratio	56,589	6	0,000
Linear-by-Linear Association	46,619	1	0,000
N of Valid Cases	270		

a. Hücreler içinde beklenen değerlerin hiçbiri (0%), 5'in altında değildir. En küçük beklenen değer 9,43'tür.

“Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır” hipotezine ilişkin χ^2 analizinde, χ^2 değeri 54,351'dir. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (sd = 6) ve $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde kritik χ^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan χ^2 değeri ki-kare tablosundaki değerden ($\chi^2_t = 12,591$) büyük çıktığı için kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna varılmış ve **H₂** hipotezi kabul edilmiştir.

H_{03} = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

H_3 = Kadınların gelir durumları ile evde ev işine ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Bu hipotezimizi test edebilmek için kadınların içinde buldukları gelir durumu ile bir gün içinde ev işine ayırdıkları zaman değişkenlerine ilişkin bir tablo hazırlanmış ve SPSS programı yardımı ile ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler ve test sonuçları aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Tablo 14: H_3 . H_{03} Hipotezine İlişkin Veriler (Gelir* - Ev işi Çapraz tablo)

GELİR DURUMU	EV İŞİNE AYRILAN ZAMAN (Günde)				TOPLAM
	0-1 SAAT	2-3 SAAT	3-4 SAAT	4 ve üstü	
Düşük Gelir Grubu	2	27	62	39	130
Orta	2	52	50	18	122
Yüksek Gelir Grubu	25	63	26	7	115
TOPLAM	29	284	414	256	983

**Gelir Durumu ve Ev İşine Ayrılan Zaman Değişkenleri İçin
Ki-Kare Test Sonuçları**

	Değer	sd	P
Pearson Chi-Square	103,216 ^a	6	0,000
Likelihood Ratio	111,397	6	0,000
Linear-by-Linear Association	90,794	1	0,000
N of Valid Cases	367		

a. Hücreler içinde beklenen değerlerin hiçbiri (0%), 5'in altında değildir. En küçük beklenen değer 9,09'dur.

“Kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır” hipotezine ilişkin χ^2 analizinde, χ^2 değeri 103,216’dır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (sd = 6) ve $\alpha = 0,05$ önem düzeyinde kritik χ^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan χ^2 değeri ki-kare tablosundaki değerden ($\chi^2_t = 12,591$) büyük çıktığı için kadınların gelir durumları ile evde temizliğe ayırdıkları zaman arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna varılmış ve **H₃** hipotezi kabul edilmiştir.

Hipotezlerin Ki-Kare ile test edilmesi sonucu gelir durumu ile kadınların ev içi üretime ayırdıkları zaman arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç da bize gösterir ki, kadınların içinde buldukları gelir gurubu kendilerinin üstlendiği ev içi üretime ayırdıkları zamanı etkilemektedir. Kadınların gelir durumu ile kadınların ev içi üretime ayırdıkları zaman arasındaki ilişkinin düzeyini ve yönünü tespit etmek açısından kısmi korelasyon analizi uygulanacaktır. Çalışmanın saha araştırması bölümünde tesadüfi olmayan bir örneklem yöntemi kullanıldığında değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bu sonuçlar da bize göstermektedir ki, düşük gelirli gruptaki kadınların ev içi üretime ayırdıkları zaman daha fazladır. Bu farklılık, düşük gelirli kadınların bir yardımcı tutmaya gelirlerinin yetmeyişiyle açıklanabileceği gibi, bu ailelerde daha fazla çocuk sahibi olunmasıyla orantılı olarak bakım işleri daha fazla zaman alabilmektedir. Bunların dışında gelir durumu düşük bölgelerde ataerkil yapının daha fazla korunduğunu dolayısıyla da erkeklerin ev işlerinde eşine yardıma yanaşmadığı, bunu doğru görmediği gözlemlenmiştir. Öte yandan kadınlar içinde bulunduğu gelir grubu yükseldikçe, ev içi üretime ayırdıkları zaman azalmaktadır. Bu kadınların daha çok bir yardımcı tutma yolunu tercih ettiklerini, tutulan bu yardımcıların da yine düşük gelir grubundaki kadınlardan oluştuğu söylenebilir.

Ancak burada da yardımcı bulma, alıştırma, kontrol etme ve ücretini ödeme işleri yine büyük oranda ev sahibi kadının sorumluluğundadır. Bizim burada vurgulamak istediğimiz, kadının içinde bulunduğu statü ne olursa olsun ev içi üretim onların sırtında olduğudur. Ancak geliri yüksek olanların bu işleri para karşılığında bir başka kadına yaptırma şansı elde etmekte geliri düşük kadınlar daha fazla sorumlulukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buradaki eşitsiz ayrımın nedeni cinsle ilgili olmasından çok araştırmamızın dışında kalan sınıfsal bir ayrımdır. Bu çalışmanın amacı partiyarkal sömürü ile kapitalist sömürüyü birbiri ile ilişkilendirmektir. Buna göre kapitalist sistem zengin fakir ayrımı yaratarak bağımlı bir kategori yaratırken, yine kapitalizmin desteklediği partiyarkal sistem kadın aleyhine bir cinsler arası ayrım yaparak kadınları erkeklere tabi konuma getirir. Böyle bir durumda düşük gelir grubundaki kadınlar her iki sistemin de aşırı sömürüsüne maruz kalmaktadır.

3.4. Genel Değerlendirme

İkinci bölümde 390 kadınla yapılan anketler değerlendirildiğinde alınan kapılarda genellikle genç yetişkin kadınlarla karşılaşıldığını görüyoruz. Bu kadınların büyük oranda evli ve çocuk sahibi olduğu da çıkan sonuçlardan anlaşılmaktadır. Yine bu kadınların genel profiline bakıldığında çoğunun en azından okuma yazma bildiği gözleniyor ama ağırlıklı olarak ilkokul diplomasını aldıktan sonra eğitime devam etmemişlerdir. Anket sorularını yönelttiğimiz kadınların yarısından fazlası herhangi bir kuruma bağılı olarak çalışmadıklarını, bir kısmı geçici ve bir çoğu da sürekli işsiz olduklarını belirtmişlerdir. Sigorta bakımından da kadınların büyük bir oranı eşine bağılı olarak sosyal güvencelerden yararlanmaktadırlar. Gelir durumu açısından ise çalışmamız gereği her üç gelir grubuna ait mahallelerde eşit sayıda anket yapılmıştır. Düşük gelirli mahallelerde okuma yazma oranı daha düşük işsizlik oranı ve çocuk sayısı daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Öte yandan orta ve yüksek gelirli

mahallelerde yapılan çalışmalarda da işsizlik oranı yüksek gözlemlenirken, çocuk sayısı daha az eğitim seviyesi de daha yüksek olarak belirlenmiştir.

Mersin'deki kadın profili, üç farklı gelir seviyesine göre belirlenmiş üç ayrı mahallede yapılan araştırmanın sonunda tespitlerde bulunulmuştur. Anketin devamında çalışmamızın konusu olan ev işleriyle ilgili sorular yer almıştır. Buna göre, hane içinde yapılan mutfak temizliği-bakımı, yemek yapma, temizlik ve özellikle bakım gibi işler ezici bir çoğunlukla kadının omuzları üzerindedir. Öte yandan alış-veriş, faturaların ödenmesi gibi kamusal alana yani evin dışına ait işler kadınların yanında kimi zaman çoğunlukla erkeklerin sorumluluğundadır.

“Ev içi ve ev dışı” uğraşlarına iki farklı anlam yüklenmiştir. İlk de yeniden üretim ve üretim faaliyetlerinin tümünü kapsadığı anlatılmaktadır. Kapitalist yaygınlaşmasıyla üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin ayrılmış ve üretimin ev in dışında başka kurumlarca büyük ölçüde gerçekleştirilmiş, bu ayrışma sırasında da kadınlar evin içinde yeniden üretim faaliyetlerine yönelmişlerdir. İkinci anlam ise daha çok ileri sanayi toplumlarındaki erkek egemen ideolojilerin yarattığı faal ve faal olmayan; ev içi ve ev dışı kategorileşmelerdir. (Özbay, 1993: 130-131).

Bu sonuçlar da bize kadın – erkek ayrımının, özel alan – kamusal alan ayrımıyla paralel incelenebileceğini gösterir. Kamusal alan yani “dışarı” toplumsal değer atfedilen ya da çalışma ve para kazanmayla ilgili faaliyetlerin gerçekleştiği yer olarak düşünülebilir. Bunun kadın erkek ikiliğindeki ifadesi kadınların toplumda değer atfedilen alan ya da faaliyetlerden dışlanmaları şeklinde okunabilir. Ayrıca “kapatılma” yani kadınlara ev içi işlerle ilgili sorumlulukların yüklenmesi başka şekilde de ifade edilebilir. Kamusal ya da

toplumsal dünyadan ayrı kendine özgü bir alanın oluşturulması bazı kadınların gerçekten etkin biçimde denetlenmesinin bir yolu olarak da düşünülebilir.

Bunun dışında aile bütçesinin idaresinin kimin üstlendiği ilgili soruya verilen cevaplarda bir yığılma gerçekleşmediği, neredeyse eşit dağılım gösterdiğini görüyoruz. Yani bütçe idaresini kadın kadar erkek de üstlenmekte kimi zaman birlikte yapıldığı dile getirilmektedir. Ancak bu evde eşit bir düzlemde kararlar alındığının bir göstergesi olamamaktadır. Erkeğin evdeki hakimiyeti veya kadının erkeğe tabi konumunu içeren geleneksel rollerin geçerliliğini koruduğu sorulara verilen yanıtlardan anlaşılmaktadır. Erkek elde ettiği gelirini, evin, kadının ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması için kadına bırakarak bunu kadının gerektiği gibi dağıtmasını bekler. Böylece evin düzeninin devam etmesi yine kadın tarafından sağlanmış olur.

Aile içi rol dağılımında, kadının çalışma yaşamına katılmış olması durumunda dahi farklılık olmamakta, ailedeki işbölümü, toplumsal rol bölüşümü olarak varlığını devam ettirmektedir.

Ev işlerinin paylaşılmasında, kadının çalışıyor olması durumunda dahi, temizlik, mutfak işleri vb. ev işlerinin yapılması çoğunlukla kadın tarafından gerçekleştirilmekte, ancak ev ile ilgili parasal konular ve ev dışı süreçler gündeme geldiğinde karar alma yetkisinin ağırlıklı olarak erkeğe ait olduğu görülmektedir.

Anketlerden çıkan bir başka sonuç ise kadınların içinde buldukları gelir durumu ile ev içi üretime ayırdıkları zaman arasındaki ilişki üzerinedir. Çalışmada bu ilişkiyi belirlemek için ev içi üretim; ev işi, temizlik ve bakım işleri olarak 3 farklı kategori içinde

değerlendirilmiştir. Hipotezler gelir durumu ile çalışma saatleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını sorgulamaktadır. Ki-Kare analizinin sonuçlarına bakıldığında ele alınan değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Kısmi korelasyon analiziyle de ev işlerine, temizliğe ve çocuk, yaşlı, hasta bakımına ev sahibi kadının kendisinin ayırdığı zamanla gelir grubu arasında ters yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Anketler değerlendirildiğinde gelir durumu yüksek olan gruplarda da ev işlerinin yine kadınlar tarafından görüldüğü ancak burada işleri, ev sahibi kadınlar yerine bu kadınlar tarafından para karşılığı tutulan kadın yardımcılarının yaptığı görülmüştür. Yine çoğunluğunu çalışan kadınların oluşturduğu orta gelirli ailelerde ev işlerine ve özellikle bakım işlerine anne, kardeş, kayınvalide vb. gibi ailenin diğer kadın bireylerinin yardımcı olduğu gözlemlenmiştir.

Öte yandan sonuçlar göz önüne alındığında geleneksel aile modelinde kadına düşen rol gelir durumu düştükçe daha da ağırlaşmakta, bu sınıfa mensup kadınların sömürülme oranı daha da yükselmektedir. Bunun birkaç sebebi vardır; bunlardan birincisi bu kadınların yardımcı tutmaya yetecek gelirleri yoktur. İkincisi düşük gelir gruplarında daha fazla çocuk sahibi olunmakta bu da kadının bakım işleriyle ilgili yükünü arttırmaktadır. Üçüncü olarak da düşük gelir gruplarının yaşadığı mahallelerde ataerkil yapının hakim olduğu gelenekler daha güçlü bir şekilde muhafaza edilmektedir.

SONUÇ

Ev içi üretim tarzı yapısı gereği kamusal alanın dışında yani kapalı alanda gerçekleştiğinden ve ataerkil ilişki biçimlerinde kadına mahremiyetin ve özel alanın atfedilmesi ve ev içi üretimin de kadının sorumluluğuna bırakılmasından dolayı çalışmanın odağını oluşturan ev içi üretim tarzı kapılarını dışa kapatmış bir dünyadır. Ev emeğinin görünmezliğini aşmanın yollarını tartışmaya başlamak, bu kapalı alanı kamusal alana taşıyabilmekle mümkün olur. Bu çalışma boyunca temel olarak hedeflenen de bu olmuştur. Çünkü ekonomik sistem kapalı bir biçimde kadınları, kamusal alanda değersiz ve ikincil olarak konumlanmaktadır. Kadınların toplumsal ve ekonomik yapı içerisindeki ikincil konumlanışı onların biyolojik yapılarına atfedilse de aslında tarihsel olarak kurgulanmıştır. Bu nedenle bu yapı bozulabilir ve yeniden yapılandırılabilir. Dolayısıyla bu çalışmada kadınların ev içindeki görünmeyen emeklerini görünür kılmaya ve bu emeği tartışma düzlemine taşımak amaçlanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde, kadının görünmeyen emeğinin toplumsal cinsiyet, patriyarka ve aile ücreti konularından bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle öncelikli olarak ekonomik sistem açısından yeniden üretimde kadın emeğinin rolü üzerinde durulmuş ve ev içi üretimle ilgili farklı yaklaşımlara değinilmiştir.

Kadın emeği neo klasik yaklaşımda, fayda maksimizasyonu ve marjinal verimlilik çerçevesinde incelenir Marksist yaklaşım, yeniden üretim kavramını feminist literatüre kazandırarak eleştirel bir bakışın önünü açması açısından önemlidir. Neo marksist yaklaşım kadınlarla erkeklerin kapitalizme ilişkinin farklı olduğunu ilk defa ortaya koyar ve kendinden önceki yaklaşımların aksine patriyarkaya vurgu yapar. Son olarak bizimde çalışmada benimsediğimiz feminist yaklaşım patriyarka ve kapitalizmin birbirini desteklediğini öne sürmektedir.

Kadınların görünmeyen emeğini tanımlayabilmek ve ölçülebilir bir hale getirmek amacıyla Mersin’de yaşayan kadınlarla bir alan araştırması yapılarak bu konuda veriler elde edilmeye çalışıldı. Elde edilen veriler ışığında kadınların ev içinde harcadıkları emeğin boyutlarının, çeşitliliğinin, ağırlığının bir “karşılıksız emek” kavramı çerçevesinde teorileştirerek kapitalist yeniden üretim sürecinde ne kadar katkıda bulunduğu açıklanmasının gerekliliği ortaya konulmaya çalışıldı.

Alan araştırması Mersin’in düşük, orta ve yüksek gelir grubuna ait üç farklı bölgesinde gerçekleştirildi. Yapılan anketin sonucunda öncelikle çalışmamızın öznesini oluşturan Mersin’de yaşayan kadın profili tespit edilmeye çalışıldı. Tespit edilen farklı profil yapıları bize, ev içi üretimi gerçekleştiren kadınların içinde buldukları yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu gibi demografik özellikleri farklılık gösterse de güvencesiz, karşılıksız ve düzensiz niteliklere sahip ev işleriyle ilgili sorumlulukların büyük oranda aynı ve kadınlara ait olduğunu gösterdi.

Ne eğitim, ne çalışma yaşamına katılım oranı ne de içinde buldukları sınıfsal konumları, kadının ev içindeki geleneksel rolünü dönüştürmeye yetmemektedir. Çünkü kadının ikincil konumda kalmasının asıl nedeni patriyarkal geleneklerin özel alana ait olması, dolayısıyla da tartışmaya kapalı bir alanda uygulanmasıdır. Kadının görünmeyen emeği ile ilgili olarak Mersin’de gerçekleştirdiğimiz anketten elde edilen verilerin, geleneksel aile modeli çerçevesi içinde kalan, kadınların ev içi üretimle harcadıkları emeği ölçülebilir, dolayısıyla da sorgulanabilir bir düzleme taşıyacağı düşünülmektedir.

Ev içindeki cinsiyetçi işbölümünün ve kadınların karşılıksız ev emeğinin ortadan kalkması için önerilen kamusal önlem ve politikalardan biri ev emeğinin ölçülmesidir. Ev

emeğinin ölçülmesinin her şeyden önce evde kadınların harcadığı karşılıksız emeğin boyutlarının ortaya dökülüp görünür hale gelmesini sağlayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda çalışmamızda da yapılan anketler sonunda, evde yapılan işlerin nasıl bir çeşitlilik gösterdiği ve hangi büyüklüklere sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket sonuçlarında kadınların evde yaptıkları işler, ev işi, temizlik ve bakım olarak üç kategoriye ayrılarak değerlendirilmiş ve ev içi üretim bu işler için harcanan zaman üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır. Verileri değerlendirdiğimizde kadınların herhangi bir işte çalışarak harcadıkları zaman kadar hatta daha fazla bir zamanı ev içindeki işlere ayırdıklarını gözlemlenmiştir. Anketi yaptığımız 390 kadından elde edilen verilere göre; gün içinde temizliğe; düşük gelir grubuna ait kadınlar 252 saat, orta gelir grubuna ait kadınlar 225 ve yüksek gelir grubuna ait kadınlar 139 saat olmak üzere toplam 616 saat ayırmaktadır. Diğer ev işlerine ise düşük gelir grubuna ait kadınlar 408 saat, orta gelir grubuna ait kadınlar 328 ve yüksek gelir grubuna ait kadınlar 257 saat olmak üzere toplam 993 saat ayırmaktadır. Evde çocuk, hasta, yaşlı gibi bakmakla yükümlü olduğu kişilerle yaşayan 271 kadının da gün içinde düşük gelir grubuna ait kadınlar 328 saat, orta gelir grubuna ait kadınlar 278 ve yüksek gelir grubuna ait kadınlar 159 saat olmak üzere toplam 765 saati bakım işine ayırdıkları tespit edilmiştir. Ortalamalarına baktığımızda bir kadının bir günde temizliğe 1.5 saat, ev işine 2.5 saat, bakım işine de 2.8 saat ayırdığı görülmektedir. Ayrıca bu zaman tüm işlerin birbirinden ayrı yapıldığı varsayımıyla ölçülmüştür, oysa daha önce de değindiğimiz gibi ev içinde birçok iş iç içe yapılmaktadır. Bu da harcanan emeğin yine bir kısmının görünmez olmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak kadınlar ev içi üretimleriyle yeniden üretime büyük boyutlarda katkı sunmakta, buna karşılık bu işler toplum içinde kadınlığın gereği sayılarak, karşılıksız bir biçimde kadınların omuzlarına yüklenmektedir. Bu durumdaki kadın, işgücü piyasalarında da verimli olamamakta, yine çocuk doğurma ve bakımını da içeren sorumluluklar bahane edilerek işgücü piyasalarında da kolay sömürülen bir konuma yerleştirilmektedir.

Anketteki verilerden çıkan bir başka sonuçta ev işlerine ayrılan zamanla kadınların içinde bulunduğu gelir grubu arasında anlamlı ve ters yönlü bir ilişki olduğudur. Bu da bize kadınların ait oldukları gelir grubu düştükçe bu işlere daha fazla zaman ayırdıklarını dolayısıyla ev içi üretimde daha fazla sömürüye maruz kalabildiklerini göstermiştir. Yüksek gelir gruplarındaki kadınların büyük çoğunluğunun ev işi, temizlik ve bakım işleri için yardımcı eleman tuttukları, bu elemanların da yine düşük gelir grubundaki kadınlardan oluştuğu gösterilmiştir. Çalışmayı gelir gruplarına göre ayırmadaki amaç içinde bulunulan gelir grubu ne olursa olsun kadınların ev içi üretimden sorumlu tutulduklarını göstermektir. Çıkan sonuçlar bize yüksek gelir gruplarındaki kadınların ev işine daha az zaman ayırdığını göstermiştir ancak yardımcı eleman tutan bu kadınların yardımcı elemanı bulma, onun ücretini ödeme gibi sorumlulukları evin kadını olarak kendilerinin üstlendiği gözlemlenmiştir. Aile içinde de bu yardımlaşmaların ailenin kadın bireyleri arasında yapıldığı kaydedilmiştir. Bu durumda düşük gelir gruplarındaki kadınların yeniden üretim sürecinde daha fazla sömürüldüğü sonucu buradaki verilerden çıkarılabilir. Bu da çalışmamızda yer verdiğimiz iki sistemli teorilerde açıklanan kapitalizm ile patriyarka arasındaki doğru yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Kapitalist sistem yüksek ve düşük gelir grupları yaratarak bu gruplar arasında bir sömürü ilişkisi kurgularken, patriyarkal sistem ise bu ikiliği kadın-erkek arasında kurarak bir sömürü ilişkisi yaratmakta ve bu iki sistem birbirlerini desteklemektedirler. Dolayısıyla düşük gelir grubuna ait bir kadın iki defa sömürüye maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada, kadın hakları mücadelesinin her geçen gün yükselmesine karşın, kadının kapitalizmin gelişmesiyle daha fazla sömürüldüğü, ekonomik düzenin yalnızca emeği sömürmediği, bu emeğin niteliğini değiştirdiği ve çeşitlendirdiği saptanmıştır. Alan çalışmasından elde edilen verilerle desteklenen bu sonuçlar kuramsal çerçeve ile de uyumludur. Kadınların ev içi üretimlerinin kilit önemi vurgulanmadan,

toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenlerini anlamının zor olduğuna inanılmaktadır. Bu alışma da ortaya koyduğu kuramsal ereve ve alan araştırmasından elde ettiği veriler doğrultusunda kadınları kamusal alan dışına iten, toplum tarafından benimsenmiş ancak sorgulanmamış bir çok gelenek, alışkanlık ve kültür biçimi karşısında bir farkındalık yaratarak toplumsal pratiklerin dönüştürülebileceğini önermektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR-SAVRAN, Gülnur (2004), *Beden Emek, Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul, Kanat Yayınları.
- AKALIN, Şehriban (2002), *Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımı (Eğitim ve Çalışma Durumuna Bağlı Olarak Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımına Yönelik Alan Araştırması)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ANDERSON, Bridget (2002), *Doing the Dirty Work*, Londra, Zed Boks.
- ANSAL, Hacer (1989), “Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik”, *Onbirinci Tez*, Şubat 1989, Sayı: 9, s. 8-22.
- ARAT, Necla (1994), *Türkiye’de Kadın Olmak, Türkiye’de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılıklı Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri*, İstanbul: Say Yayınları.
- ATAŞ, Leyla (2003), *Farklı alt-kültür gruplarında kadın emeğinin konumuna yönelik karşılaştırmalı bir araştırma (Suluova Örneği)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- de BEAUVOIR, Simone (1974), *İkinci Cins*, (Çeviren: Bertan Onaran), İstanbul, Payel Yayınları.
- BENHABIB, Seyla (1999), “Postmodernizm Sorunu ve Feminizm”, *Modernizm, Evrensellik ve Birey* (Çeviren: Mehmet Küçük), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BENHABIB, Seyla ve CORNELL Drucilla (1987), *Feminism as Critique*, University of Minnesota Press.
- BENNHOLDT – THOMSEN, Veronika ve MIES, Maria ve WERLHOF von CLAUDIA (2008), *Son Sömürge: Kadınlar* (Çeviren. Yıldız Temurtürkan) İstanbul: İletişim Yayınları.

BRISKIN, Linda (1980), "Domestic Labour: A Methodological Discussion" *Hidden in the Household*, Der: Betty Fox, Ontario, The Women's Pres.

BORA, Aksu (2005), *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul, İletişim Yayınları.

BRENNER, Johanna (2002), *Women and the Politics of Class*, New York, Monthly Review Pres.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2003), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

CONNEL, R.W. (1998) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (Çeviren: Cem Soydemir), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

DAVIDOFF, Leonore (2002), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, (Çeviren: Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu), İstanbul, İletişim Yayınları.

DEDEOĞLU, Saniye (2000), "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği", *Toplum ve Bilim*, Güz 2000, Sayı:86, s.139-170.

DELPHY, Christine (1992), "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği*, Der. Gülnur Savran, Nesrin Tura, İstanbul, Kardelen Yayınları, s.71-91.

DELPHY, Christine ve Leonard Diana (1992), *Familiar Exploitation*. Oxford, Politiy Pres.

DELPHY, Christine (1993), "Rethinking Sex and Gender", *Gender*, Der. Stevi Jackson ve Simon Scott, Londra, Routledge.

DOUGLAS, Mary (2000), *Purity and Danger*, New York: Routledge.

ECEVİT, Yıldız (1985), *Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği*, Yapıt, Sayı: 9, Şubat-Mart 1985, s.77-90.

ECEVİT, Yıldız (1998), "Türkiye'de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.267-284.

EISENSTEIN, Zillah (1981), *The Radical Future of Liberal Feminism*, Nex York, Longman.

EL HIBRI, Azizah (1981), *Hypatia Reborn: Essays in Feminist Philosophy*, Indianapolis, Indianapolis University Press.

ENGELS, Friedrich (1971), *Ailenein, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çeviren: Kenan Somer), Ankara, Sol Yayınları.

ERAYDIN, Ayda (1998), “Dış Pazarlara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri ve Bu Sektörde Çalışan Kadınlar”, *İktisat Dergisi*, Mart 1998, Sayı: 377, s. 44-53.

ERCAN, Fuat ve ÖZAR, Şemsa (2000), “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Güz 2000, Sayı:86, s.22-71.

FIRESTONE, Shulamith (1981), *Cinselliğin Diyalektiği*, (Çeviren: Yaprak Zihnioğlu), İstanbul, Payel Yayınları.

GERSTEIN, Ira (1976), “Production, Circulation and Value”, *Economy and Society*, Londra, Routledge, No: 5 s. 243-291.

GILLIGAN, Carole (1997), “In a Difference Voice: Women’s Conceptions of Self and Morality”, *Feminist Social Thought: A Reader*, Der. Diana Tietjens, New York, Routledge.

GIMENEZ, Maria (1997), “The Oppression of Women: A Structuralist Marxist View”, *Materialist Feminism*, Der. Caroline Ingaham, Londra, Routledge.

GÜNEŞ, Fatime (2006), *Kadın Emeği ve Yoksulluk: Türkiye’de Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HARTMANN, Heidi (2006), *Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği* (Çeviren: Gülşad Aygen), İstanbul, Agora Kitaplığı.

HENNESY, R (1997), “Intrduction: Reclaiming Anticapitalist Feminism” *Materialist Feminism*, Der. Caroline Ingaham, Londra, Routledge.

HIMMELWEIT, Susan (1991), “Reproduction and the Materialist Conception of History: A Feminist Critique”, *The Cambridge Companion to Marx*, Der. Terrel Carver, Cambridge University Press.

JACKSON, Stevi (1999), *Heterosexuality in Question*, Londra, Sage.

JOEKES, Susan (1998), “Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Statüsü: Türkiye İçin Dersler”, (Çeviren: Tansel Güney), *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği*, KSSGM-İKGV, s. 5-29.

KALUZYNSKA, Eva (1980) *Wiping the Flor With Theory – A Survy of Writings on Housework*, New York, Feminist Review, No: 6

KARAGÜL, Leyla (2001), *Küresel Üretim Süreçlerinde Kadın Emegi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KOYUNCU, Ayşe (2006), *Enformel Sektörde Kadın Emegi: Evde Çalışma*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KÜMBETOĞLU, Belkıs (1996): “Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması”, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Der. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayınları.

LAMPHERE Louise (1993), “Strategies, Cooperation and Conflict Among Women in Domestic Groups, *Gender, in Cross-Cultural Perspective*, Der. Louise Lamphere ve M.Z. Rosaldo, New Jersey, Prentice Hall.

MARX, Karl (2000), *Kapital*, (Çeviren: Alaattin Bilgi), Ankara, Sol Yayınları, Cilt: 1

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (1993), *Komünist Manifesto*, (Çeviren: Muzaffer Erdost), Ankara, Sol Yayınları.

MOLYNEUX, Maxine (1992) “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi”, *Kadının Görünmeyen Emeği*, Der. Gülnur Savran, Nesrin Tura, İstanbul, Kardelen Yayınları, s.92-127.

MTSO (Mersin Ticaret ve Sanayi Odası), (2007), *2006 Ekonomik Rapor*, Mersin : MTSO Yayınları

NICHOLSON, Linda (1987), “Feminism and Marx”, *Beyond the Politics of Gender*, Der: Seyla Benhabib ve Drucilla Cornell, Feminism as Critique, University of Minesota Press.

ÖNGEN, Tülin (1995), *Sınıf Mücadelesi Rejimi Olarak Esneklik*, Petrol-İş Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş Sendikası Yayını, No:44, s.829-848.

ÖZBAY, Ferhunde (1998), “Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamında İlişkin Çalışmaların Gelişimi”, *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği*, KSSGM-İKGV, s. 147-181.

PARASIZ, İlker ve BİLDİRİCİ, Melike (2002), *Modern Emek Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

PATEMAN, Carole (1993) “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, *Sivil Toplum ve Devlet* Der. Jane Keane, (Çeviren: Aksu Bora), İstanbul, Ayrıntı Yayınları

RUBIN, Gayle (1978),”The Traffic in Women: Notes on the ‘Political Economy’ of Sex”, *Toward an Anthropology of Women*, Der. Richard Reiter, New York, Monthly Review Pres, s.157-210.

SCOTT JOAN W. (2007), *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, (Çeviren: Aykut Tunç Kılıç), İstanbul, Agora Kitaplığı.

TURA, Nesrin (1998), *Ev İşi Bitmiyor*, Pazartesi Dergisi, Sayı:40, s. 31-35

TURGUT, Hatice (2006), *Enformelleşmiş İstihdam İçinde Kadın Emeği ve Ev Eksenli Çalışma*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

URAL, Ayhan ve KILIÇ, İbrahim (2005), *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.

VOGEL, Lisa (1983), *Marksist Teoride Kadın*, (Çeviren: Mine Öngören), İstanbul: Pencere Yayınları.

YOUNG, Iris Marion (1997), *Intersecting Voices/Dilemmas of Gender, Political Philosophy and Policy*, New Jersey: Princeton University Pres.

ZARETSKY, Eli (2005), *Kapitalizm Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*, (Çeviren: Aksu Bora), İstanbul, İletişim Yayınları.

Ek 1.**KADIN EMEĞİ; MERSİN ORNEĞİ****ANKET SORULARI****1-)YAŞ**

- 15 – 24 25 – 34 35 – 44 45 ve üstü

2-) MEDENİ DURUM

- BEKÂR/DUL EVLİ/BİRLİKTE YAŞIYOR

3-) i- ÇOCUĞUNUZ VAR MI?

- EVET HAYIR

ii- VARSA KAÇ TANE?

- 1 2 3 4 5 ve üzeri

4-) EĞİTİM

- OKUMA-YAZMA BİLMİYOR OKUR – YAZAR İLKOKUL LİSE
 YÜKSEKOKUL LİSANS DİĞER

5-) MESLEK

- İŞSİZ EV KADINI İŞÇİ MEMUR
 UZMANLIK GEREKTİREN MESLEK ÜST DÜZEY YÖNETİCİ DİĞER

6-) ÇALIŞIYORSANIZ NE KADAR GELİR ELDE EDİYORSUNUZ?

- 500 YTL ve altı 501 – 1000 1001 – 1500 1501 – 2000 2001 ve üzeri

7-) EVİNİZE NE KADAR GELİR GİRİYOR?

- 500 YTL ve altı 501 – 1000 1001 – 1500 1501 – 2000 2001 ve üzeri

8-) DIŞARIDA ÇALIŞIYORSANIZ GÜNDE KAÇ SAATİNİZ İŞTE GEÇİYOR?

- 0–3 3–5 5–8 8 ve yukarısı

9-) SOSYAL GÜVENCENİZ VAR MI?

- SİGORTALI ÇALIŞIYORUM EŞİME BAĞIMLIYIM ÖZEL EMEKLİLİK
 EMEKLİ AİLEME BAĞLIYIM YEŞİL KART DİĞER

10-) EV İŞLERİNDE ÜSTLENİLEN GÖREVLER;**A-) i- MUTFAK İŞLERİNİ KİM YAPAR ?**

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- MUTFAK İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

B-) i- TEMİZLİK İŞLERİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- TEMİZLİK İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

C-) i- ALIŞVERİŞ İŞLERİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- ALIŞVERİŞ İŞLERİNE GÜNDE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

D-) AİLE BÜTÇESİNİN İDARESİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

E-) FATURALARIN ÖDENMESİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

F-) i- VARSA (ÇOCUK, HASTA, YAŞLI) BAKIM İŞLERİNİ KİM YAPAR?

- BEN EŞİM EŞİMLE BİRLİKTE YARDIMCI AİLE YARDIMI DİĞER

ii- BAKIM İŞLERİNE KAÇ SAAT AYRILIYOR?

- 0-1 2-3 3-4 4 ve yukarısı

G-) EV İŞLERİ BİR ENGELDEN DOLAYI YETİŞMEDİĞİNDE HERHANGİ BİR TEPKİYLE KARŞILAŞIYOR MUSUNUZ?

- EVET HAYIR BAZEN